

Fredi Perlman

**Reprodukcija svakodnevnog
života i drugi eseji**

Uvod u Zver (1)

Porodična biblioteka br. 5

---

anarhija/ blok 45

O knjizi i piscu (tekst za zadnjih korica štampanog izdanja)

Kritika institucija i trendova modernog kapitalizma obuhvatila je skoro njegove vidljive posledice, ali se čudno usteže da dirne u njegovo nevidljivo središte: kapital. Od priče o nepravdama i štetnim posledicama kapitalizma, do zahteva da se on učini pravednijim i manje štetnim, samo je jedan korak. Zato je možda dobro vratiti se na početak.

Šta je to kapital? Šta znamo o tom faktoru koji stoji stoji iza svih tih *kulisa*: MMF, Svetske Banke, Buvljaka, ideologija, tekuće politike? Odakle dolazi, čime se hrani, kako se pokreće taj džinovski metabolizam? Šta znamo o njegovim manevarskim sposobnostima, očigledno izuzetnim, jer je mu je uspelo da izmaneviše i apsorbuje sve: i svoje neprijatelje (komuniste, levičare, antiglobaliste, anarhiste, zabrinute keve) i svoje dojučerašnje gospodare ("kapitaliste")?

Ne postoji bolji *uvod u Zver* od tekstova koji čine okosnicu ove zbirke: *Reprodukcija svakodnevnog života* se bavi njenim metabolizmom, a *Stalna privlačnost nacionalizma* i odlomci iz Perlmanovog remek-dela, *Protiv Levijatana, protiv njegove Priče*, prapočetkom, dinamikom i logikom njenog pohoda na svet.

*

"Otpor je jedina ljudska komponenta čitave pisane istorije. Sve ostalo je bilo napredovanje Levijatana. Za mene se podrazumeva da je otpor jedini prirodni ljudski odgovor na dehumanizaciju; tu nema šta da se pravda i objašnjava." — *Protiv Levijatana, protiv njegove Priče*, 1983.

Fredi Perlman (Fredy Perlman, 1934-1985): Pisac i teoretičar, jedan od najznačajnijih modernih kritičara kapitalizma i religije Progres. Rođen u Češkoj, odrastao u Boliviji, najveći deo života proveo u SAD. Između 1963-66. živeo u Zemunu i Beogradu, gde je doktorirao na pravima i ekonomiji. Jedno vreme radio kao predavač na univerzitetima u Kalamazu (Mičigen) i Torinu. Obišao fićom dobro parče južne, zapadne i severne Evrope i učestvovao u pobuni maja 1968. u Parizu. Osnivač i urednik štamparsko-izdavačke kooperative *Black & Red* (Detroit), među čijim se brojnim izdanjima nalazi i prvo američko izdanje knjige Gija Debora *Društvo spektakla*. Uz Džona Zerzana i rani *Fifth Estate* (časopis, takođe Detroit), najzaslužniji za proširivanje radikalne društvene kritike na kritiku Civilizacije u celini. Autor satiričnog *Priručnika za revolucionarne vođe*, epistolarnog romana *Pisma pobunjenika*, fascinantne istorijske studije *Protiv Levijatana, protiv njegove Priče* i poetske istorije oblasti Detroita, pisane iz ugla njenih prvobitnih stanovnika, *Tesnac* (The Strait), koja je ostala nedovršena. U ovoj zbirci je sakupljeno nekoliko eseja napisanih u periodu 1969-1984, među kojima su i dva najpoznatija: *Reprodukcija svakodnevnog života* i *Stalna privlačnost nacionalizma*.

Izvori

Anything Can Happen, Phoenix Press, PO Box 824, London, N1 9DL, 1992.

Against His-Story, Against Leviathan, Black & Red, Detroit, 1983.

Having Little, Being Much: A Crhronicle of Fredy Perlman's Fifthy Years, by Lorraine Perlman, Black & Red, Detroit, 1989.

Bez prava na prevod i prateće tekstove.

Svi originalni tekstovi objavljeni su u *anticopyright* režimu.

Prevod, priprema i prateći tekstovi: Aleksa Golijanin

Korektura: Dušanka Golijanin

Korice: Tarik Alimanović i A. G.

Na koricama: Seneka Indijanci ("Irokezi") za vreme prolećnog obreda pročišćenja; rezervat Allegany, Coldspring, New York, 12. april 1942.

"Oni koji su nekada imali malo i bili sve, sada imaju mnogo, ali su ništa." — Fredi Perlman, *Reprodukcija svakodnevnog života*, 1969.

blok45@eunet.yu

Decmbar, 2003.

anarhija/ blok 45 nema nikakve veze ni sa jednom političkom ili nevladinom organizacijom, niti sa bilo kojom grupom koja se u Beogradu, Srbiji ili u ovom delu sveta predstavlja kao anarhistička (o levičarima, ma šta to značilo danas ili oduvek, da ne govorimo). Za **anarhiju/ blok 45** ideologija anarhizma je bez ikakvog značaja. Izvesna terminološka podudarnost je slučajna i za sada predstavlja izvor mnogih zabavnih, ali ponekad i vrlo zamornih nesporazuma.

"Ova avantura nema ime. To nikada ne treba gubiti iz vida. Koje ime, koji izam prikačiti toj želji da život bude Čudo, a ne samo užas, rmbanje i patnja? Ja ne znam nijedno, niti sam ga ikada tražio. Anarhija? Anarhizam? Nemojte me zajebavati." — *Počnimo ljubav iz početka*, blok 45, 2002.

Sadržaj

Zahvalnica 5

Posveta 6

Fredi Perlman ponovo u Beogradu 7

Reprodukcija svakodnevnog života 13

Stalna privlačnost nacionalizma 27

Teze o prodiranju egokrata 48

Lorejn Perlman: Putovanje na Aljasku 52

Protiv Levijatana, protiv njegove Priče (odlomak) 53

Progres i nuklearna energija: Uništavanje kontinenta i njegovih ljudi 61

Biografija 66

Bibliografija/ Veb arhive 69

Džon Zerzan: Sećanje na Fredija Perlmana 71

Zahvalnica

U toku rada na ovoj knjizi imali smo veliku podršku naših prijatelja:

Lorraine Perlman, koja je pozdravila objavljivanje ove zbirke, poslala nam nekoliko izdanja **Black & Red** i iz prve pogodila da je Blok 45 na Novom Beogradu!

Kevina Tuckera iz **Coalition Against Civilization**, koji se prvi odazvao na našu poruku i uputio nas na Lorraine,

Jasona McQuinna, urednika **Anarchy: A Journal of Desire Armed**, koji je Johnu Zerzanu prosledio našu molbu da napiše nekoliko reči o svom poznanstvu sa Perlmanom,

Johna Zerzana koji je to i napisao i

Alice Parman iz Eugena, Oregon, koja nam je taj tekst prosledila.

Hvala vam svima!

anarhija/ blok 45, septembar 2003.

Posveta

“Čim ljudi prihvate novac kao zamenu za život, prodaja žive aktivnosti postaje uslov njihovog fizičkog i društvenog opstanka. Život je zamenjen za preživljavanje... čovekova aktivnost je ‘produktivna’, društveno korisna, samo u obliku prodate aktivnosti. A sam čovek je produktivan član društva samo ako su njegove svakodnevne aktivnosti prodate aktivnosti. Čim ljudi prihvate uslove ovakvog oblika razmene, njihova svakodnevna aktivnost poprima oblik opšte prostitucije.”

“Svaki put kada čovek proda svoj rad... on obnavlja uslove za dalje iznajmljivanje rada i eksploataciju drugih ljudi. Nijedan čovek ne bi dobrovoljno prodao svoju ruku ili svoje dete za novac; ipak, kada čovek svesno proda deo svog radnog života u zamenu za preživljavanje, on time ne reprodukuje samo uslove koji od prodaje života čine nužan uslov njegovog opstanka; on time stvara uslove u kojima ta prodaja postaje uslov opstanka i za druge ljude.”

“Kada ljudi ne bi više prodavali svoju živu delatnost, sva impotencija kapitala bila bi odmah otkrivena; kapital bi prestao da postoji... Ali, svaka propuštena prilika da se odbaci otuđeni, prinudni rad samo uvećava zalihu rada kojom kapital nastavlja da kupuje naše živote.” — Fredi Perlman, *Reprodukcija svakodnevnog života*, 1969.

*

“A: Svoju decu ne bismo prodali nizašta na svetu. A ipak ih od malih mogu učimo samo jednom: kako da se što bolje prodaju na tržištu rada. Zar to nije pomalo... čudno?”

B: Draga moja, čudna je tvoja frizura, a to o čemu pričaš je bolesno. To je slika i prilika odnosa u kojima živimo (čuo sam kako pričaju između sebe dve istinski zabrinute keve)...” — *Eseji o robi, vrednosti i živoj vagi: Priručnik za mlade roditelje*, Blok 45, 2003.

*

Ova knjiga je posvećena prvoj generaciji roditelja koja svoju decu neće slati u škole, pa na posao.

A. G.

Fredi Perlman ponovo u Beogradu

Pregled tekstova

U ovom izdanju *Porodične biblioteke* donosimo nekoliko izuzetnih tekstova pisanih u vreme kada su i vrapci, osim o ljubavi i plavom nebu, čavrljali o fetišizmu robe, višku vrednosti i prvobitnoj akumulaciji kapitala.

U međuvremenu, jezik ljudi se promenio. Promenila su se i pitanja, tako drastično i temeljno da ih više, zapravo, i nema. Sve dileme zamenilo je besmisleno i isprazno gloženje oko istog.

S jedne strane, sve manje, nude nam kapitalizam u ime Marksa, a sve više to isto, samo u ime "veće participacije radnika i građana" u nečemu u čemu već participiramo i to do guše.¹ S druge strane dovikuju nam da prekinemo sa svim tim glupostima: tu je samo kapitalizam, "onaj pravi". I to bi trebalo da je sve? Da, sve. Svetla Budućnost, koja se danas zove Normalan život, ne dopušta ništa manje od toga i ništa osim toga.

Nešto je u toj modernoj raspravi očigledno postavljeno jako loše. Naime, nema rasprave. Svuda isto. Sve drugo je postalo nebitno, do tačke u kojoj je postalo nepojmljivo.

Došli smo u bizarnu situaciju da sama pomisao na nešto što nije kapitalizam odmah diže bauke jedne ideologije koja se dugo i lažno predstavljala kao jedina alternativa. Katastrofalne posledice te ideologije još uvek su toliko sveže da nismo ni primetili da smo iz čeljusti, samo skliznuli u želudac istog ideološkog čudovišta.

Zar je bitno da li ovu sumanutu, progresističku utopiju neko podržava sa leva ili sa desna? U oba slučaja proizvodnja mora da bude masovna i da se odvija bez zastoja: "Svako ko dirne u proizvodnju dobija svoje. Kapitalizam i oni koji mu se suprotstavljaju sede zajedno na lešu proizvođača, ali proizvodnja mora da teče." (Alfredo M. Bonano, *Oružana radost*, 1977) U oba slučaja, vlast mora da postoji: masovnu proizvodnju nije moguće organizovati bez masovne prinude i kontrole. U svakom od tih aranžmana, sve košta. Prema tome, svako mora da radi. A pošto mora da radi, normalno je da nema kad da se bavi drugim pitanjima. Zato su tu naši izabrani i stručni predstavnici – ili prosvećeni (i manje prosvećeni) diktatori, ukusi su različiti.

Osim nužne unutrašnje podele (Mašini su potrebni svi profili radnika: robovi, lovci na robove, goniči robova, ali i rezervni robovi – nezaposleni), ova idealna konstelacija donosi nam još nešto. U svakom njenom modalitetu pred nama se otvara, tako što se zatvara, svaka perspektiva: masovna proizvodnja, masovna potrošnja i neprestana akumulacija moći mogu da vode samo ka masovnom sagorevanju svega. Kolaps se već dogodio i traje, samo što nam se tim povodom niko iz ovog političkog spektra (levica-desnica-centar) još nije obratio.

---

¹ Za detalje ove i sličnih ponuda, koje nam stižu iz "crvenog" dela spektra, pitajte Žarka Koraća i druge levičare iz kruga dvojke.

Uvek ista priča i tako podmuklo ista, da ostajemo nemi, bez odgovora, ali i bez pitanja: teško je u tom neprestanom smenjivanju istog uočiti one bitne nijanse, obrte koji označavaju početak neke nove dinamike, nekog novog trika kapitala. Kao što ćemo videti u tekstovima koji slede, socijalizam komunista-marksista bio je samo jedan od tih trikova.

Ipak, sve najgore društvene posledice kapitalističke utopije još uvek se vezuju samo za jednu njenu inkarnaciju: "komunizam". Zato se uspomena na nju neprestano podstiče; ona pomaže da se sav govor ovog društva isprazni, tako što se neprestano usmerava ka trivijalnom i fantastičnom: Za koga ćemo da glasamo večeras? Koji gazda bude manje? Da li bi na presto trebalo da dođe pravedni i mudri kralj?

Za to vreme, u krošnjama i sve čudnije plavom nebu lebde neka druga pitanja: Šta je ovo? Život? Dugujemo li mi to nekom nešto pa da mora tako?

Fredi Perlman kaže da ne dugujemo.

I još kaže da se ne opterećujemo nazivima. To je nebitno:

"Anarhista ima svakakvih, kao i ljudi unutar čovečanstva. Neki anarhisti razlikuju se od marksista samo po tome što su lošije obavešteni. Oni bi da Državu zamene mrežom kompjuterskih centara, fabrika i rudnika kojima bi 'upravljali sami radnici' ili neki anarhistički Sindikat. To se više ne bi zvalo Država. Sama promena naziva proterala bi Zver." (str. 114-115)

Nazive možemo da menjamo koliko hoćemo, pitanje ostaje isto. A to nije pitanje reči, jer iza različitih reči mogu da stoje isti odnosi, ista ideja života. Da nije tako slavno pukao i "socijalizam" bi mogao da posluži kao natpis na groblju pored rudnika ili kao etiketa za martini.

Istina je da nam treba i novi jezik. Ali, ne i jezik u kojem će svaka reč nužno biti nova. To nije presudno. Taj jezik, trapav i grub kao i svaki pojmovni jezik, biće nov utoliko što će ponovo otvoriti sva pitanja. To je jedini kriterijum za precizno razdvajanje starudije od onoga što još uvek brije. Biće to jezik koji više ne okleva.

Zato nećemo mnogo da mrsimo. Zver je tu, pretil nam svima i zove se kapitalizam. Strana reč, kao što bi trebalo da nam budu strani i odnosi koje označava.

Izgovara se s mržnjom.

Ovaj izgovor trebalo bi da postignete sa lakoćom.

*

To je prvo što mi je palo na pamet kada sam seo da napišem neku reč o Frediju Perlmanu. Pošto upoznavanje s njim ionako sledi, misli su mi odlutale ka nekim pitanjima koja su se u ovom ideološkom stampeu ka svetloj budućnosti (koje nema) očigledno izgubila iz vida.

Objavljivanje ovih tekstova smatrali smo važnim iz jednog prostog razloga: ko je danas, među svim tim neprijateljima kapitalizma, čije proteste možemo da pratimo u sada već predvidljivim sezonskim intervalima, u stanju da u nekoliko reči objasni šta je to kapital? Da nam objasni njegovu logiku, metabolizam, sastavne delove?

Zašto je to važno? Zato što je oduvek bilo važno pronaći vitalne tačke u telu Zveri. Razbijanje kulisa, koliko god bilo poželjno kao gest (zašto samo tokom protesta? Zašto tu uvek mora da bude neki spektakularan povod?), poruka da smo tu i da ne prihvatamo postojeće stanje, ne vodi nikud ako počiva na iluziji da naprsline na kulisama sistema dopiru i do njegovog jezgra. Ovaj sistem ne počiva u svojim

vidljivim institucijama već u našim svakodnevnim odnosima. To je prostor njegove neograničene vladavine. Kako u tome uspeva? Koji su to odnosi? Koje su to vitalne tačke od kojih zavisi uspeh ili neuspeh tog pokušaja?

S druge strane, čini se da kritička misao doživljava pravu renesansu. Vidimo da je na tom talasu nedavno zajahala i Madona. Nešto ranije, ekscese kapitalizma, posebno njegove neoliberalne varijante, osudio je i Papa. Prostor za kritiku zapravo nikada nije bio širi i slobodniji – a kritika tako temeljno lišena svih društvenih posledica. Te žalopojke i kletve se možda dižu do neba, ali ovde, dole, to znači ništa.

Ovim ne umanjujem edukativni značaj tekstova u kojima su brojni, posvećeni aktivisti i teoretičari sagledali praktično sve nepravde i katastrofalne posledice kapitalističke utopije. Nema izgovora da se to štivo dobro ne pročešlja, da se ne nauči što više i da se ta saznanja ne šalju dalje. To, međutim, mnogim aktivistima i teoretičarima nije smetalo da, u skladu sa svojim “odgovornim” i “realpolitičkim” kredom, svoje zahteve ograniče na uvođenje pravednijeg i manje štetnog oblika tog istog režima.² Sistem koji stalno podgreva iluziju da se nalazi na korak od racionalizacije, od ukidanja nepotrebnih ekstrema i nepravdi, omađijao je svoje moderne kritičare i uspeo da ih veže za projekte koji tragaju za nekom pravednijom, humanijom i ekološki korektnijom nagodbom sa kapitalom. Odatle taj sumorni utisak koji ostavljaju svi ti “skromni predlozi”: neverovatno je koliko se energije ulaže da bi se sačinili izvanredno obimni i detaljni društveni projekti koji pokušavaju da nam sam kapital, kroz njegove sastavne delove i prateća isparenja – rad, tržište, vrednost, tehnologiju, specijalizaciju, vladajuću ideologiju potreba – prikažu kao neutralan potencijal koji samo treba staviti pod “demokratsku kontrolu” i “usmeriti ka ljudskim ciljevima”.³

Ipak, ono najtragičnije dočekuje nas na ulici. Ljudi koji svakodnevno prodaju svoj rad za novac traže niže cene, više para, veću sigurnost za sebe i svoje porodice. Samu prodaju niko ne dovodi u pitanje.

Istina je prosta: svojim pristankom na svet u kojem sve košta mi smo unapred pristali na sva buduća poskupljenja; svojim pristankom na ulogu najamnih robova mi smo unapred pristali na neprestano pogoršavanje svog položaja. Tu zaista “nema ničeg ličnog”: to je ugrađeno u samu prirodu svakog na moć i profit usmerenog sistema. I bogati i siromašni omađijani su istom ideologijom Potreba, dele istu kulturu koja luči samu ideju bogatstva i siromaštva. “Realizam” ne vodi nikud: svaka nagodba sa kapitalom, na njegovom terenu i na njegovom jeziku (veće plate, sigurnija radna

---

² Proverite sami. Dobre analize, obilje materijala, čudni zaključci i još sumnjiviji predlozi: Jerry Mander (sigurno najsvetliji primer), Susan George, Herman E. Daly, David Morris, David Korten, Kevin Danaher, John Cavanagh, itd. Sajtovi (linkovi će vas odvesti dovoljno daleko): corpwatch.org, turnpoint.org, ratical.org, tmi.org, zmag.org. Najbolju i najobimniju zbirku tekstova priredili su Jerry Mander i Edward Goldsmith: *The Case Against The Global Economy* (Sierra Club Books, 1996). Ipak, hit je postala *No Logo*, Naomi Klein, koju takođe vredi pročitati, posebno ako ste preskočili sve ostalo. (Prevod: Samizdat, 2002)

³ Ovo naročito važi za “radikalne” kritičare okupljene oko Noama čomskog, Majkla Alberta i redakcije Zmag. Albertova knjiga *Moving Forward: Program for a Participatory Economy* (AK Press, 2000) donosi upravo jedan takav megalomanski i beskrajno dosadan predlog za ostajanje na istom.

mesta, puna zaposlenost, pravednija distribucija, veće šanse za mala i srednja preduzeća) jeste njegov trijumf; pomaže samo potpuno iskorenjivanje.

Sve to je lako reći: svakodnevna ekonomska ucena ne ostavlja mnogo prostora za zadržavanje na ovako postavljenim pitanjima. Treba preživeti, nahraniti decu, izvesti ih na pravi put. Taj put se, doduše, vrti u krug. Sledeća generacija upada u isti vrtlog. Čini se da je tako oduvek i da nema izlaza. Sve drugo više nije čak ni "naivno" ili "nerealno" već prosto nepojmljivo.

Tu je granica vladajućeg realizma. Kritičari kapitalizma se ne usuđuju da je pređu. Oni su realni, trezveni, odgovorni ljudi. Oni nisu tu da bi sebe i druge zamajavali nepojmljivim. Najzad, kako uopšte govoriti o nečemu nepojmljivom? O svetu, tačnije, odnosima u kojima ništa ne može da bude roba, gde niko ne može nekome drugom da nameće svoje ili da diktira društvene ciljeve, gde za život nije potrebno ništa što podrazumeva nečiju (na primer tvoju) neslobodu (rintanje po firmama) i tolikim drugim stvarima koje se odavde iz bloka vide sasvim jasno? "Ostaje nam samo da strpljivo proširujemo dno kaveza..." Samo vi proširujte, g. Čomski. Mi smo već s one strane. Pri tom, jedino što nas čini tako vidovitim i slobodnim je naše odbijanje da se posvetimo nekim unapred propalim manevrima. Nas zanima nepojmljivo: ukidanje kaveza u celini, svih njegovih pretpostavki i razloga kojima realisti svih fela brane njegovo postojanje. Ako je istina da smo tu samo na tren, zašto gubiti vreme na bilo šta manje od toga? Meni baš to liči na realizam. Ne insistiram, ali ako vama ne liči, tu su uvek g. Čomski i njegove kopačke brigade. Izaberite sami.

Realizam je možda najefikasnija patologija kojom kapital uspeva da u korenu saseče svaki ozbiljniji otpor. Uspeo je da nas ubedi da je tu oduvek, da je izvan naše moći i da je svaka radikalna promena takvog stanja jebeno teška stvar koja zahteva posvećenost i izgaranje čitavih generacija – što je prosto nerealno očekivati (nismo nadljudi, samo ljudi). Zato sedimo za sto, apelujemo, pritiskajmo, pokušajmo da se nagodimo. Ali, s kim bi mi to trebalo da se nagodimo? Kapital, sam po sebi, ne postoji. To je samo odnos između ljudi. Istina je da je nekim ljudima veoma stalo do održavanja tog odnosa i da će učiniti sve da tako i ostane (zaista ne razumem kako ih to preporučuje kao sagovornike oko bilo čega). Stalo je čak i gubitnicima: kapital je ušao u ljude, upozorava Kamat; to je obrt koji možemo da pratimo svuda oko sebe i ispod sopstvene kože. Roba nam je ušla u krvotok, ona hrani naš metabolizam i naše snove. To zaista nisu lake propozicije. Ali, to smo i dalje samo mi i naši svakodnevni odnosi: "Svakodnevna aktivnost robova reprodukuje robovlasništvo...Svakodnevna praktična aktivnost najamnih radnika reprodukuje najamni rad i kapital." (str. 23) Ako je tako, to znači da su nam potrebni drugačiji svakodnevni odnosi, drugačiji svakodnevni život. Ne kažem da je sve baš tako prosto. Ali, mi i dalje ne pokušavamo da sagledamo sve konsekvence tog prostog uvida. Žurimo da se nagodimo s nečim što ne bi ni trebalo da postoji. Oni mudriji pogađaju se diskretnije, na odvojenim sastancima. Svi tačno znaju šta je moguće, a šta nemoguće, iako nikada, osim možda u snu (s čime ionako ne znaju šta da rade), nisu iskoračili iz te rupe koja im je dodeljena unutar Velike podele rada i uloga. "Realizam... realizam...", bile su poslednje reči pukovnika Kurca. Na kraju ni on nije znao šta bi o tome još moglo da se kaže.

Zato insistiramo na ovih nekoliko osnovnih lekcija. Ako pokušam da odglumim napad dobre volje, mogao bih da kažem da ovi tekstovi – kao i tekstovi Žaka Kamata, Gija Debora i drugih iz te starije generacije koja nije verovala u mogućnost nagodbe – dobro dopunjuju analize savremenih kritičara, jer nas podsećaju na neke trajnije elemente uvek promenljive civilizacije tržišta. To je važno, jer problemi nisu počeli

juče, na primer, s “globalizacijom”, frontalnim napadom neoliberalnih krstaša i demontiranjem “socijalne države” (što takođe nije od juče). Ta strategija zaslužuje svu moguću pažnju, lucidan i beskompromisan odgovor, ali ona je nova samo utoliko što potpuno otvoreno pokušava da ostvari stari san kapitala (star koliko i sama Civilizacija): potpunu dominaciju putem potpune komodifikacije svega. Jedini oslonci tog pokušaja su i dalje naš živi rad i naša pasivnost, a glavno sredstvo svakodnevna ekonomska ucena. Tu se ništa nije promenilo, osim uvek novih oblika “participacije” i izgovora za sve tegobnije napredovanje istim putem. Ima takvih stvari, koje se stalno menjaju u pokušaju da ostanu iste ili da ostvare uvek iste ciljeve...iako mi u ovom trenutku na pamet pada samo kapital. Kapital, maco, kapital. To je ono na čemu bi ovde trebalo da se malo zadržimo.

Pregled tekstova

Zbirka gravitira oko nekoliko eseja napisanih između 1969. i 1984. godine. Iako je glavni povod za ovakav uvod bila knjiga *Protiv Levijatna, protiv njegove Priče*, pisana u vreme kada je Perlman već bio daleko izvan svake ideološke orbite (1983), ona je ovde zastupljena samo u odlomcima. Nadam se da nije daleko dan kada će se ta knjiga pojaviti i u celini. Ali, glavni povod za sastavljanje ove zbirke bio je esej napisan petnaest godina ranije, u vreme kada se Perlman, nakon direktnog učešća u pobuni maja 1968. u Parizu i upoznavanja sa situacionistima, još oporavljao od surovog marksističkog treninga: *Reprodukcija svakodnevnog života*.

Reprodukcija svakodnevnog života (1969) je lekcija iz političke ekonomije, ali ništa nalik onome što biste mogli da čujete na Ekonomskom fakultetu ili na kursu za brzo ekonomsko opismenjavanje pri G17+. To je zapravo mantra: nisam brojao, ali mislim da ukupan fond reči ne prelazi 100, a da pojmova koje bi trebalo savladati nema više od 4 (rad, vrednost, roba, kapital). Reč je o vrlo sažetom, ali krajnje preciznom uvodu u političku ekonomiju, koji će vas brzo i temeljno izlečiti od svakog kompleksa u odnosu na eksperte za tu oblast.

Esej koristi termine i sledi tok Marksove teorije vrednosti, iako uz neke ključne korekcije. Ali, to je ovde od sporednog značaja.⁴ Sve je podređeno fokusiranju na procese i dinamiku koji stoje iza jedne svakodnevne istine, koja nam nije strana, ali koju radije potiskujemo ili prurušavamo, jer ne znamo kako da s njom izađemo na kraj: da sami stvaramo i održavamo uslove sopstvene patnje; da neprestana degradacija života u preživljavanje nije ni Božja volja, niti čud Prirode, već plod robovskog (Marks je koristio eufimizam “društvenog”) rada nametnutog nasiljem i u/cenom, a od prošlog veka i nekim još moćnijim sredstvima – masovnom participacijom u potrošnji i potpunom kolonizacijom sfere ljudskih potreba (obrt koji ovaj esej obuhvata samo delimično).

Već u uvodnom delu, kroz karakteristično ponavljanje, ova mantra postiže željeni efekat. Preporučuje se svakodnevni tretman, u dozi koja nakon uzimanja teksta u celini može da se ograniči samo na uvodni deo, putem glasnog čitanja, svakog jutra pre polaska na posao. Kumulativni efekat ovog individualnog tretmana trebalo bi da ima nesagledive društvene posledice. Proverite odmah!

⁴ *Reprodukcija* je, kao lekcija iz teorije vrednosti, više polemika sa marksistima nego sa Marksom. Sam Marks i drugi aspekti njegovog učenja došli su na red nešto kasnije. U ovom eseju sve se još uvek odvija u granicama prilično rigidnog materijalizma.

Tekst *Stalna privlačnost nacionalizma* (1984) verovatno će doći kao malo olakšanje: još jedan brilijantan esej Fredija Perlmana, ali ovog puta više istorijski. Ili možda avanturistički. Mislim da će vam leći bolje nego Korto Malteze.

Naslov ne treba da zavara: nacionalizam i rasizam ispražnjenih ljudi, prethodno lišenih svega – ljudske suštine, istinske ljudske zajednice – bili su samo sredstvo. Zato smo i dalje na istom terenu: priča i počinje u trenutku kada se apsolutni gospodar tog bizarnog i nespokojnog carstva, koga ne može da zasiti ništa osim stalne ekspanzije (kralj skakavaca, Kapital, naravno), sprema da pred noge baci čitav poznati svet. U tom pohodu sve je bilo dopušteno. “Jedine patriote bile su patriote Eldorada”, a preuzimanje jezika oslobođenja samo jedan od trikova. Uz Reprodukciju, najpoznatiji i najšire distribuirani Perlmanov esej.

Ostali tekstovi – među njima i nekoliko odlomaka iz *Protiv Levijatana, protiv njegove Priče*, najavljeni stranicom iz biografije koju je napisala Lorejn Perlman – predstavljeni su sa po nekoliko reči dalje u knjizi.

Na kraju, posle kratkog biografskog pregleda i bibliografije, sledi prilog Džona Zerzana, koji nam je, specijalno za ovo izdanje, poverio sećanje na jedan susret i saradnju sa Fredijem Perlmanom.

Prvo ide mantra o tome kako sami reprodukujemo uslove sopstvene patnje, onda ostalo.

A. G., septembar 2003.

Reprodukcija svakodnevnog života

Svakodnevna praktična aktivnost pripadnika plemena reprodukuje i nastavlja pleme. Ta reprodukcija nije samo fizička, već i društvena. Svojom svakodnevnom aktivnošću pripadnici plemena ne reprodukuju samo jednu grupu ljudskih bića; oni reprodukuju i samo pleme, poseban društveni oblik u kojem ta grupa ljudi na poseban način obavlja svoje aktivnosti. Te aktivnosti nisu posledica "prirodnih" karakteristika ljudi koji ih obavljaju, na isti način na koji je med posledica "prirode" pčele. Svakodnevni život pripadnika plemena je poseban društveni odgovor na konkretne materijalne i istorijske uslove.

Svakodnevna aktivnost robova reprodukuje robovlasništvo. Svojom svakodnevnom aktivnošću robovi ne reprodukuju sebe i svoje gospodare samo fizički; oni reprodukuju i sredstva kojima ih njihovi gospodari drže u ropstvu, kao i svoju naviku potčinjavanja autoritetu gospodara. Ljudima koji žive u robovlasničkom društvu odnos gospodar-rob izgleda kao prirodan i nepromenljiv odnos. Ali, ljudi se ne rađaju kao gospodari i robovi. Robovlasništvo je poseban društveni oblik, kojem se ljudi potčinjavaju samo u vrlo specifičnim materijalnim i istorijskim okolnostima.

Svakodnevna praktična aktivnost najamnih radnika reprodukuje najamni rad i kapital. Svojom svakodnevnom aktivnošću "moderni ljudi", isto kao i pripadnici nekog plemena ili robovi, reprodukuju stanovništvo, društvene odnose i ideje svog društva; oni neprestano reprodukuju društveni oblik svog svakodnevnog života. Isto kao i pleme ili robovlasnički sistem, kapitalistički sistem nije ni prirodni, niti krajnji oblik ljudskog društva; kao i prethodne društvene formacije, kapitalizam je samo poseban odgovor na konkretne materijalne i istorijske okolnosti.

Za razliku od ranijih oblika društvene aktivnosti, svakodnevni život u kapitalističkom društvu sistematski menja materijalne uslove na koje je kapitalizam prvobitno predstavljao odgovor. Neka materijalna ograničenja ljudske aktivnosti postepeno su došla pod njihovu kontrolu. Na visokom stupnju industrijalizacije praktična aktivnost počinje da stvara sopstvene materijalne uslove, ali i sopstvene društvene oblike. Tako predmet analize postaje ne samo način na koji praktična aktivnost u kapitalizmu reprodukuje kapitalizam, već i način na koji sama ta aktivnost eliminiše uslove na koje je kapitalizam prvobitno predstavljao odgovor.

Svakodnevni život u kapitalističkom društvu

Društveni oblik u kojem ljudi u kapitalizmu obavljaju svoje redovne aktivnosti predstavlja odgovor na konkretne materijalne i istorijske okolnosti. Te okolnosti mogu da objasne nastanak kapitalizma kao društvenog oblika, ali ne i zašto se taj oblik društvenog života nastavlja i nakon nestanka prvobitnih uslova. Koncept "kulture inercije" takođe ne može da objasni kontinuitet jednog društvenog oblika i nakon nestanka uslova na koje je on predstavljao odgovor. Taj koncept samo konstatuje kontinuitet. Kada koncept "kulture inercije" krene da paradira u obliku "društvene sile" kao faktora koji određuje ljudsku aktivnost, to predstavlja samo pokušaj da se posledice ljudske aktivnosti opišu kao spoljna sila nad kojom ljudi

nemaju nikakvu kontrolu. Isto važi i za mnoge druge koncepte. Mnogi pojmovi koje je koristio Marks uzdignuti su na nivo spoljnih ili čak "prirodnih" sila koje određuju ljudsku aktivnost. Tako koncepti kao što su "klasna borba", "proizvodni odnosi", a posebno "dijalektika", imaju u teorijama nekih marksista istu ulogu kao i "prvobitni greh", "proviđenje" i "ruka sudbine" u teorijama srednjovekovnih mistifikatora.

Obavljajući svoje svakodnevne aktivnosti, ljudi u kapitalističkom društvu uporedo sprovode dva procesa: oni reprodukuju oblik svojih aktivnosti u isto vreme eliminišući uslove na koje je taj oblik nekada predstavljao odgovor. Ali, oni nisu svesni tog dvostrukog procesa; njihova vlastita aktivnost nije im očigledna. Oni žive u iluziji da je njihova svakodnevna aktivnost odgovor na prirodne uslove izvan njihove kontrole, ne uviđajući da oni sami stvaraju te uslove. Zadatak kapitalističke ideologije je da stalno ispređa veo koji sprečava ljude da vide da njihova vlastita aktivnost reprodukuje oblik njihovog svakodnevnog života. Zadatak kritičke teorije je da ukloni taj veo koji zastire pravu prirodu te aktivnosti, da je učini očiglednom, da učini vidljivim način na koji ljudi svojom svakodnevnom aktivnošću reprodukuju kapitalizam.

Svakodnevni život u kapitalizmu sastoji se od niza povezanih aktivnosti koje reprodukuju i proširuju kapitalistički oblik društvene aktivnosti. Prodaja radnog vremena za cenu (nadnicu), ugrađivanje radnog vremena u robu (prodajna dobra, materijalna i nematerijalna), potrošnja materijalnih i nematerijalnih roba (kao što su roba široke potrošnje i različiti spektakli) – sve te svakodnevne aktivnosti sigurno nisu izraz "ljudske prirode", niti su ljudima nametnute silama koje se nalaze van njihove kontrole.

Ako je čovek "po svojoj prirodi" u isto vreme i neinventivni pripadnik nekog plemena i inventivni preduzetnik, ponizni rob i ponosni zanatlija, nezavisni lovac i zavisni najamni radnik, onda je "ljudska priroda" ili prazan koncept ili ta "priroda" ipak zavisi od materijalnih i istorijskih uslova i predstavlja odgovor na njih.

Otuđenje žive aktivnosti

Kreativna aktivnost u kapitalizmu poprima oblik robne proizvodnje, tačnije proizvodnje tržišnih dobara, pa je tako krajnji oblik te aktivnosti roba. Tržišna ili prodajna vrednost postaje opšta karakteristika celokupne praktične aktivnosti i svih proizvoda te aktivnosti. Proizvodi ljudske aktivnosti neophodni za opstanak imaju oblik prodajnih dobara: mogu se dobiti samo u zamenu za novac. A novac se može dobiti samo u zamenu za robu. Ako veliki broj ljudi prihvati legitimnost ovog aranžmana, ako pristanu na to da je roba preduslov za sticanje novca, a novac preduslov opstanka, oni tako zatvaraju sebe u začaran krug. Pošto nemaju robu, jedini način na koji mogu da izađu iz tog kruga je da sebe ili deo sebe tretiraju kao robu. To je, zapravo, posebno "rešenje" kojem ljudi pribegavaju u odnosu na konkretne materijalne i istorijske okolnosti. Oni za novac ne razmenjuju svoja tela ili delove tela. Oni za novac prodaju kreativni sadržaj svojih života, svoju praktičnu, svakodnevnu aktivnost.

čim ljudi prihvate novac kao zamenu za život, prodaja žive aktivnosti postaje uslov njihovog fizičkog i društvenog opstanka. Život je zamenjen za preživljavanje. Kreacija i proizvodnja postaju prodate aktivnosti. Čovekova aktivnost je "produktivna", društveno korisna, samo u obliku prodate aktivnosti. A sam čovek je produktivan član društva samo ako su njegove svakodnevne aktivnosti prodate

aktivnosti. Čim ljudi prihvate uslove ovakvog oblika razmene, njihova svakodnevna aktivnost poprima oblik opšte prostitucije.

Prodana kreativna moć, ili prodana svakodnevna aktivnost, iskazuje se u obliku rada. Rad je istorijski uslovljeni oblik ljudske aktivnosti. Rad je apstraktna aktivnost, koja ima samo jedan kvalitet – tržišni, jer može biti prodat za određenu količinu novca. Rad je indiferentna aktivnost: ravnodušan prema konkretnom radnom zadatku, kao i u odnosu na konkretan cilj zbog kojeg se obavlja. Kopanje, štampanje ili duborez su diferentne, zainteresovane aktivnosti, ali u kapitalističkom društvu sve tri su samo rad. Rad je prosto “zarađivanje”. Živa aktivnost koja poprima oblik rada je samo sredstvo za sticanje novca. Život postaje sredstvo preživljavanja. Ovaj ironični obrt nije dramatični vrhunac neke novele; to je životna činjenica kapitalističke svakodnevice. Preživljavanje, to jest, puko samoodržanje i reprodukcija, nisu sredstvo u službi praktične, kreativne aktivnosti, već je upravo obrnuto. Kreativna aktivnost u obliku rada, tj. prodane aktivnosti, jeste bolna nužnost koju diktira preživljavanje; rad je sredstvo samoodržanja i reprodukcije.

Prodaja žive aktivnosti dovodi do još jednog obrta. Rad jedne osobe prodajom postaje vlasništvo druge osobe; on biva prisvojen i stavljen pod kontrolu druge osobe. Drugim rečima, aktivnost jedne osobe postaje aktivnost druge osobe, vlasnika; ona se otuđuje od osobe koja je obavlja. Tako život jedne osobe, sva njena dostignuća, sve što njen život čini posebnim unutar života čovečanstva, ne samo da bivaju svedeni na rad, surovi uslov opstanka, nego se sasvim otuđuju u aktivnost koju obavlja kupac tog rada. U kapitalizmu, arhitekta, inženjeri, radnici, nisu graditelji; graditelj je čovek koji kupuje njihov rad. Njihovi projekti, proračuni i pokreti njima su strani. Njihova živa aktivnost, sva njihova dostignuća, pripadaju njihovom kupcu.

Akademski sociolozi, koji prodaju rada uzimaju zdravo za gotovo, govore o ovom otuđenju rada u terminima osećanja: radniku njegova vlastita aktivnost “izgleda” strana; njemu se “čini” da je ona pod kontrolom nekog drugog. Ipak, svaki radnik može da objasni svakom akademskom sociologu da to otuđenje nije ni osećanje, niti samo ideja u njegovoj glavi, već gola činjenica njegovog svakodnevnog života. Prodana aktivnost je stvarno otuđena od radnika; njegov rad je stvarno pod kontrolom njegovog kupca. U zamenu za svoju prodatu aktivnost radnik dobija novac, opšte prihvaćeno sredstvo opstanka u kapitalističkom društvu. Sa tim novcem on može da kupuje robu, stvari, ali ne i da povрати svoju aktivnost. To ukazuje na svojevrstan “jaz” u konceptu novca kao “univerzalnog ekvivalenta”. Čovek može da proda robu za novac i da tim novcem kupi tu istu robu. On može da proda svoju živu aktivnost za novac, ali ne i da tu aktivnost ponovo kupi.

Stvari koje radnik kupuje za svoju nadnicu su pre svega potrošna dobra koja mu omogućavaju da preživi, da reprodukuje svoju radnu snagu i tako nastavi da je prodaje. To je, zatim, spektakl: predmeti pasivnog divljenja. Njegova potrošnja i njegovo divljenje su pasivni. On ne učestvuje u tom svetu kao aktivni činilac koji ga menja, već kao bespomoćni, impotentni posmatrač. To stanje nemoćnog divljenja on može da naziva “srećom”; pošto je rad mučan, on može da žudi za “srećom”, tačnije, da bude neaktivan, tokom čitavog života (stanje slično mrtvorodenju). Robe i spektakl ga proždiru; svoju živu energiju on koristi za pasivno divljenje; on biva potrošen stvarima. U tom smislu, što više ima, manje jeste.

(Pojedinaac može da prevaziđe ovo stanje smrti-za-života kroz marginalne kreativne aktivnosti; ali to ne važi i za ljude u celini, osim ako ne ukinu kapitalistički oblik praktične aktivnosti, ako ne ukinu najamni rad i tako razotuđe kreativnu aktivnost.)

Fetišizam robe

Otuđujući svoju aktivnost i ugrađujući je u robu, materijalni oblik ljudskog rada, ljudi reprodukuju sami sebe i stvaraju kapital. Sa stanovišta kapitalističke ideologije, a posebno akademskih ekonomista, ova tvrdnja je netačna: "nije samo rad taj koji proizvodi robu"; ona je proizvod primarnih "faktora proizvodnje", Zemlje, Rada i Kapitala: kapitalističkog Svetog Trojstva, gde je najvažniji "faktor" glavni junak našeg komada, kapital. Svrha ovog veštačkog Trojstva nije analiza, jer to nije ono za šta su eksperti plaćeni. Oni su plaćeni da zamaskiraju društveni oblik koji naša praktična aktivnost poprima u kapitalizmu, da na svaki način prikriju činjenicu da sami proizvođači neprestano reprodukuju sebe, svoje izrabljivače i sredstva kojima ih ovi izrabljuju. Ali, ova formula nije dovoljno ubedljiva. Jasno je da zemlja ne proizvodi robu ništa više nego voda, vazduh ili sunce.

Dalje, kapital – koji je u isto vreme naziv za društveni odnos između proizvođača i kapitaliste, zatim naziv za sredstva proizvodnje čiji je vlasnik kapitalista i konačno naziv za novčani ekvivalent tih sredstava i "nematerijalnih" vrednosti – sam po sebi ne proizvodi ništa osim fikcija pogodnih za pojavljivanje u štampanoj formi, čiji su autori naši akademski ekonomisti. Čak ni sredstva za proizvodnju koja čine kapital jednog kapitaliste nisu primarni "faktor proizvodnje", osim ukoliko čitav sistem ne svedemo na slučaj jedne kapitalističke firme; pogled na ekonomski sistem u celini otkriva nam da je kapital jednog kapitaliste materijalni oblik rada otuđenog u korist nekog drugog kapitaliste. Ali, iako ova formula nije ubedljiva, ona uspeva da zamaskira pravo pitanje: umesto da se pitamo zašto aktivnost ljudi u kapitalizmu poprima oblik najamnog rada, potencijalni analitičari kapitalističkog svakodnevnog života postaju akademski, salonski marksisti koji se pitaju da li rad jeste ili nije jedini "faktor proizvodnje".

Na ovaj način ekonomisti (ali i čitava kapitalistička ideologija) tretiraju zemlju, novac i proizvode rada kao stvari koje imaju moć da same stvaraju vrednost, da rade za svoje vlasnike, da menjaju svet. To je ono što je Marks nazvao fetišizmom koji oblikuje naše svakodnevne koncepte, od kojih su naši akademski ekonomisti napravili dogmu. Naime, za njih, ljudi su stvari ("faktor proizvodnje"), a stvari žive (novac "radi", kapital "proizvodi"). Ovi fetišisti sve proizvode svoje aktivnosti pripisuju svom fetišu. Na taj način ljudi se odriču sopstvenog poseda: svoje moći da sami menjaju svoje okruženje, da sami određuju oblik i sadržaj svog svakodnevnog života. Umesto toga, koriste se samo onom moći koju im dodeljuje njihov fetiš: "moći" da kupuju stvari. Na taj način ljudi sami sebe kastriraju, pripisujući svu plodnost svom fetišu.

Ali, fetiš je mrtva stvar, a ne živo biće; on nema plodnost. Fetiš je samo stvar zbog koje se i pomoću koje se održavaju kapitalistički odnosi. Mistična snaga kapitala, njegova "moć" da proizvodi, njegova plodnost, ne nalazi se u njemu samom, već u činjenici da ljudi otuđuju svoju kreativnu aktivnost, da prodaju svoj rad kapitalisti, da materijalizuju ili postvaruju svoj otuđeni rad u robama. Drugim rečima, ljudi su kupljeni proizvodima sopstvene aktivnosti, a ipak svoje sopstvene aktivnosti vide kao aktivnost kapitala, a svoje vlastite proizvode kao proizvod kapitala. Pripisujući kapitalu kreativnu snagu, oni se odriču svoje žive aktivnosti, svog svakodnevnog

života u korist kapitala, što znači da se svakodnevno stavljaju na raspolaganje personifikaciji kapitala, kapitalisti.

Prodajući svoj rad, otuđujući svoju aktivnost, ljudi svakodnevno reprodukuju personifikacije vladajućeg oblika praktične aktivnosti: najamnog radnika i kapitalistu. Oni ne reprodukuju te konkretne pojedince samo fizički, već i društveno; oni reprodukuju pojedince koji su prodavci radne snage i pojedince koji su vlasnici sredstava za proizvodnju. Oni reprodukuju konkretne individue, ali i njihove specifične aktivnosti, prodaju i posedovanje. Svaki put kada ljudi izvode neku aktivnost koja nije pod njihovom kontrolom, svaki put kada plaćaju robu koju su proizveli novcem koga su dobili kao nadoknadu za svoju otuđenu aktivnost, svaki put kada se pasivno dive proizvodima svoje aktivnosti kao otuđenim objektima koji se mogu dobiti samo za novac, oni daju nov život kapitalu, poništavajući tako sebe i svoje živote.

Svrha tog procesa je reprodukcija odnosa između radnika i kapitaliste. Ali, to nije i namera pojedinaca koji u njemu učestvuju. Njihove sopstvene aktivnosti nisu im očigledne; njihov pogled fiksiran je za fetiš koji stoji između njihove aktivnosti i njenog rezultata.

Konkretni pojedinci koji učestvuju u ovom procesu fiksirani su za stvari, upravo one kroz koje se kapitalistički odnos i uspostavlja. Radnik kao proizvođač nastoji da proda svoj svakodnevni rad za nadnicu, što znači da teži upravo onoj stvari kroz koju se njegov odnos sa kapitalistom uvek iznova uspostavlja, kroz koju on neprestano reprodukuje i sebe kao najamnog radnika i onog drugog, kao kapitalistu. Radnik kao potrošač razmenjuje svoj novac za proizvode rada, upravo za one stvari koje kapitalista mora da proda da bi ostvario kapital.

Svakodnevna transformacija žive aktivnosti u kapital je samo posredovana stvarima; same stvari ne mogu da postignu ništa. Fetišista to ne zna; za njega su zemlja i rad, sredstva za proizvodnju i novac, preduzetnik i bankar, svi redom "faktori" i "činioci". Kada lovac koji nosi amajliju obori jelena kamenom, on može da tu amajliju smatra "faktorom" koji je oborio jelena i koji mu je čak prizvao tog jelena kao objekat spreman da bude ulovljen. Kao odgovoran i dobro obrazovan fetišista, on će se svojoj amajliji posvetiti posebnu pažnju i divljenje. Da bi unapredio materijalne uslove svog života on će unaprediti način na koji nosi tu amajliju, umesto način na koji koristi kamen. On čak može da pošalje svoju amajliju da "lovi" za njega. Njegove sopstvene svakodnevne aktivnosti nisu mu jasne; kada ima dovoljno hrane, on to neće pripisati svojoj akciji bacanja kamena, već delovanju amajlije; kada glada, razlog tome neće biti to što ne ide u lov, već ćud njegove amajlije.*

Fetišizam robe i novca, mistifikacija sopstvenih svakodnevni aktivnosti, religija svakodnevnog života koja živi, delotvornu moć pridaje nepokretnim stvarima, nije samo mentalni kapric začet u ljudskoj mašti; njen uzrok leži u prirodi kapitalističkih društvenih odnosa. Ljudi zaista uspostavljaju odnose preko stvari; fetiš je zaista cilj kojem su oni zajednički posvećeni i kroz koji oni reprodukuju svoju aktivnost. Ali, nije fetiš taj koji obavlja te aktivnosti. Nije kapital taj koji obrađuje sirovinu, niti ono što proizvodi stvari. Kada živa, ljudska delatnost ne bi obradila sirovinu, to bi ostala sirova, neobrađena, nepokretna, mrtva stvar. Kada ljudi ne bi više prodavali svoju

---

* Nekoliko godina nakon ovog eseja-prekretnice, Fredi Perlman će prestati da na ove lovce gleda kao na "fetišiste", makar i "odgovorne i dobro obrazovane". (nap. prev.)

živu delatnost, sva impotencija kapitala bila bi odmah otkrivena; kapital bi prestao da postoji. Njegov poslednji trzaj bio bi samo podsećanje na oblik posredovanja koji je obeležavao uslove svakodnevnne, opšte prostitucije u kapitalizmu.

Radnik otuđuje svoj život zato da bi preživeo. Kada ne bi prodavao svoju živu aktivnost, ne bi mogao da zaradi nadnicu i ne bi uspeo da preživi. Ipak, nije nadnica ta koja od otuđenja čini uslov opstanka. Kada ljudi više ne bi prodavali svoje živote, kada bi umesto toga preuzeli kontrolu nad sopstvenom aktivnošću, opšta prostitucija više ne bila uslov opstanka. Sama ta sklonost da prodaju svoj rad, a ne stvari zbog kojih je prodaju, čini od otuđenja žive aktivnosti neophodan uslov opstanka.

živu aktivnost radnik prodaje, a kapitalista kupuje; i samo je ta živa aktivnost ono što daje život kapitalu, ono što ga čini "produktivnim". Kapitalista, "vlasnik" sirovine i sredstava za proizvodnju, predstavlja prirodne stvari i proizvode tuđeg rada kao svoje "privatno vlasništvo". Ali, nije nekakva mistična moć kapitala ono što stvara to "privatno vlasništvo"; njega stvara živa, ljudska aktivnost, a oblik te aktivnosti je ono što to vlasništvo čini "privatnim".

Transformacija živog rada u kapital

Transformacija živog rada u kapital odvija se svakodnevno, kroz stvari, ali ne i u samim stvarima. Stvari, proizvodi ljudske aktivnosti, izgledaju kao aktivni činioци jer se sve postojeće aktivnosti i odnosi obavljaju i uspostavljaju zbog i kroz njih; zato što ljudima prava priroda njihove aktivnosti nije jasna; oni stalno brkaju posredujuću stvar sa uzrokom.

U kapitalističkom obliku proizvodnje radnik otelotvoruje ili materijalizuje svoju otuđenu, živu energiju u nepokretnoj stvari, koristeći sredstva koja su i sama otelotvorenje žive aktivnosti drugih ljudi. (Sofisticirani industrijski instrumenti otelovljuju intelektualnu i manuelnu aktivnost bezbrojnih generacija izumitelja, inovatora i proizvođača sa svih strana sveta i iz najrazličitijih tipova društava.) Ti instrumenti su nepokretni predmeti; oni su materijalno otelotvorenje žive aktivnosti, ali sami nisu živi. Jedini aktivni činilac proizvodnog procesa je živi radnik. On koristi plodove rada drugih ljudi i udahnjuje im život, ali taj život je ipak samo njegov; on time ne može da vaskrsne one koji su svoj rad ugradili u njegovo sredstvo za rad. To sredstvo može da mu omogući da u određenom periodu proizvede više, pa u tom smislu može da se kaže da ono povećava njegovu produktivnost. Ali, samo živi rad, koji je jedini u stanju da proizvodi, može da bude i produktivan.

Na primer, kada radnik koristi električni strug, on koristi proizvod rada generacija fizičara, izumitelja, elektroinženjera, proizvođača strugova. On je očigledno produktivniji od zanatlije koji isti predmet obrađuje ručno. Ali, to nikako ne znači da je "kapital" kojim raspolaže industrijski radnik "produktivniji" od "kapitala" kojim raspolaže zanatlija. Da živa aktivnost generacija intelektualnih i manualnih radnika nije već ugrađena u električni strug, odnosno, da radnik mora sam da izmisli strug, električnu energiju i električni strug, onda bi bili potrebni nebrojeni životi da bi se jedan predmet preobrazio u električni strug; sav postojeći kapital ne bi mogao da poveća njegovu produktivnost do nivoa produktivnosti zanatlije koji radi ručno. Pojam "produktivnosti kapitala", a posebno merni sistemi za određivanje nivoa produktivnosti, samo su izumi ekonomske "nauke", te kapitalističke religije svakodnevnog života, koja energiju živih ljudi stalno prinosi na oltar svom centralnom fetišu. Njihove srednjovekovne kolege bavili su se preciznim merenjima

visine i širine anđela koji nastanjuju Raj, nikada se ne pitajući šta su uopšte anđeli i Raj, uzimajući njihovo postojanje zdravo za gotovo.

Plod radnikove prodane aktivnosti je proizvod koji mu ne pripada. Taj proizvod je otelotvorenje njegovog rada, materijalizacija dela njegovog života, skladište njegove žive aktivnosti, ali koje nije njegovo; ono mu je strano, kao i njegov rad. Taj proizvod nije plod njegove odluke, a kada ga je proizveo ne može njime da raspolaže. Ako ga želi, mora da ga kupi. Ono što je napravio nije prosto neka korisna stvar; za tako nešto on ne bi morao da prodaje svoj rad kapitalisti u zamenu za nadnicu; trebalo bi samo da sakupi sav potreban materijal i pribor, i da onda oblikuje taj materijal vođen svojim ciljem i ograničen svojim znanjem i veštinom. (Jasno je da pojedinac ovim može da se bavi samo marginalno; raspolaganje materijalom i alatima potrebnim za zadovoljenje njegovih potreba moguće je samo ako se odbaci kapitalistički oblik proizvodnje.)

Ono što radnik proizvodi u kapitalističkim uslovima proizvodnje je proizvod sa vrlo specifičnom osobinom: onom koja ga čini predmetom prodaje. Proizvod otuđenog rada je roba.

Pošto je kapitalistička proizvodnja zapravo proizvodnja roba, tvrdnja da je cilj tog procesa zadovoljenje ljudskih potreba jednostavno nije tačna; reč je o najobičnijoj racionalizaciji i apologiji. "Zadovoljenje ljudskih potreba" nije cilj kapitalista i radnika povezanih procesom proizvodnje, niti krajnji rezultat tog procesa. Radnik prodaje svoj rad zbog nadnice; on nije zainteresovan za konkretan sadržaj svog rada. Kapitalista kupuje njegov rad i angažuje ga u proizvodnji roba koje mogu biti prodane. On nije zainteresovan za konkretna svojstva tih roba, kao što nije zainteresovan ni za potrebe ljudi. Sve što ga zanima u vezi tog proizvoda je za koliko će moći da ga proda, a sve što ga interesuje u vezi ljudskih potreba je samo koliko će ljudi "želeti" da ga kupuju i kako da ih, putem propagande i psihološkog uslovljavanja, navede da "žele" što više. Cilj kapitaliste je da zadovolji svoju potrebu za reprodukcijom i uvećanjem kapitala, a rezultat tog procesa je dalja reprodukcija najamnog rada i kapitala (što svakako nisu "ljudske potrebe").

Robu koju je radnik proizveo kapitalista razmenjuje za određenu količinu novca; roba je vrednost koja može biti razmenjena za ekvivalentnu vrednost. Drugim rečima, živi i minuli rad materijalizovan u proizvodu može da postoji u dva različita, ekvivalentna oblika, u robi i novcu ili u obliku koji im je zajednički: vrednosti. Ovo ne znači da je ta vrednost rad. Vrednost je društveni oblik postvarenog (materijalizovanog) rada.

U kapitalizmu, društveni odnosi se ne uspostavljaju direktno, već kroz vrednost. Svakodnevna aktivnost se ne razmenjuje direktno, već samo u obliku vrednosti. Samim tim, ono što se događa sa živom, ljudskom aktivnošću ne može se sagledati kroz praćenje same te aktivnosti, već samo ako se slede svi preobražaji vrednosti.

Kada živa aktivnost ljudi poprimi oblik rada (otuđene aktivnosti), ona stiče svojstvo konvertibilnosti, razmenljivosti; ona poprima oblik vrednosti. Drugim rečima, rad može biti razmenjen za "ekvivalentnu" količinu novca (nadnicu). Upravo svesno otuđenje žive aktivnosti, koje pripadnici kapitalističkog društva vide kao nužan uslov opstanka, reprodukuje kapitalizam kao društveni oblik u kojem je otuđenje nužan uslov opstanka. Pošto živa aktivnost ima oblik vrednosti, proizvod takve aktivnosti i sam mora da ima oblik vrednosti: on mora biti razmenljiv za novac.

Ovo je očigledno, jer kada proizvodi rada ne bi poprimali oblik vrednosti, nego, recimo, korisnih predmeta koji bi stajali na raspolaganju svim članovima društva,

onda bi oni ili ostajali u fabrici ili bi se ljudi njima slobodno koristili svaki put kada se za njima ukaže potreba. U oba slučaja, nadnica više ne bi imala nikakvu vrednost, a živa aktivnost ne bi mogla biti prodana za "ekvivalentnu" vrednost; živa aktivnost ne bi mogla biti otuđena. To znači da čim živa, ljudska aktivnost poprimi oblik vrednosti, isto biva i sa proizvodima te aktivnosti, tako da se reprodukcija svakodnevnog života odvija kroz promene ili preobražaje vrednosti.

Proizvode rada kapitalista prodaje na tržištu; on ih razmenjuje za odgovarajuću vrednost; on tako postiže jednu fiksnu vrednost. Raspon u kojem se kreće ta vrednost jeste cena robe. Za akademske ekonomiste Cena je ključ kojim Sv. Petar otvara vrata Raja. Kao i kapital, i cena se kreće u čudesnom svetu u kojem postoje samo objekti; ti objekti između sebe uspostavljaju odnose kao da su ljudska bića; oni žive, preobražavaju se jedni druge, komuniciraju, žene se i rađaju decu. Podrazumeva se da u kapitalističkom društvu ljudi mogu biti srećni samo uz posredovanje i milost ovih inteligentnih, moćnih i kreativnih entiteta.

U toj živopisnoj slici, kojom nam ekonomisti dočaravaju način na koji funkcionišu Nebesa, anđeli su ti koji rade sve, a ljudi ništa; ljudi samo uživaju u onome što su im obezbedila ta superiorna bića. Nije tu kapital jedini koji proizvodi, a novac jedini koji radi: tu su i druga mistična stvorenja, obdarena sličnim moćima. Tako Ponuda, količina prodane robe, i Potražnja, količina kupljene robe, zajedno određuju Cenu, odgovarajuću količinu novca. Kada Ponuda i Potražnja u određenoj tački tog dijagrama stupe u brak, oni rađaju Ujedačenu Cenu, pandan opštem stanju blaženstva. Aktivnosti svakodnevnog života obavljaju stvari, a ljudi se tokom svog "radnog vremena" svode na stvari ("faktor proizvodnje"), a tokom svog "slobodnog vremena" na pasivne potrošače i posmatračke stvari. Najveća vrlina naših naučnika-ekonomista je njihova sposobnost da proizvod svakodnevne aktivnosti ljudi pripišu stvarima, odnosno njihova nesposobnost da ispod grotesknog ponašanja stvari vide živu aktivnost ljudi. Za ove ekonomiste stvari kroz koje se reguliše aktivnost ljudi u kapitalizmu u isto vreme su i roditelji i deca, i uzrok i posledica sopstvene aktivnosti.

Raspon u kojem se kreće vrednost robe, cena, količina novca za koji se razmenjuje, nije određena stvarima već svakodnevnom aktivnošću ljudi. Ponuda i potražnja, lojalna i neloyalna konkurencija, samo su društveni oblici koje proizvodi i aktivnosti poprimaju u kapitalističkom društvu; oni nemaju svoj vlastiti život. Činjenica da je ta aktivnost otuđena, da se radno vreme prodaje za određenu količinu novca, da ima određenu vrednost, ima nekoliko konsekvenci po raspon u kome se kreće vrednost proizvoda rada. Vrednost prodane robe mora da bude makar jednaka vrednosti uloženog radnog vremena. Ovo se podrazumeva kako sa stanovišta pojedinačnih kapitalističkih firmi, tako i sa stanovišta društva kao celine. Ako je vrednost prodane robe manja od vrednosti unajmljenog rada, onda su troškovi kapitaliste na ime unajmljenog rada veći od njegove zarade, što može samo da ga odvede u bankrot. Sa stanovišta društva, ako je vrednost radnikove proizvodnje manja od vrednosti njegove potrošnje, onda radna snaga neće moći čak ni da reprodukuje samu sebe, a kamoli čitavu kapitalističku klasu. Opet, ako vrednost robe jedva dostiže vrednost radnog vremena uloženog u njenu proizvodnju, proizvođači robe moći će samo da reprodukuju sebe, što bi značilo da tu nije reč o kapitalističkom društvu. Takvo društvo bi i dalje moglo da počiva na robnoj proizvodnji, ali to nikada ne bi mogla da bude kapitalistička robna proizvodnja.

Da bi rad stvorio kapital, potrebno je da vrednost proizvoda rada bude veća od vrednosti samog rada. Drugim rečima, radna snaga mora da proizvede višak proizvoda, količinu koja se ne troši. Taj višak proizvoda transformiše se u višak

vrednosti – oblik vrednosti koji se ne iskazuje kroz nadnicu radnika, već kroz profit kapitaliste. Ali, vrednost proizvoda rada mora da bude još veća, jer živi rad nije jedina vrsta rada koja je u njemu materijalizovana. U procesu proizvodnje radnik, osim svoje energije, koristi i rad drugih ljudi uskladišten u obliku sredstava za proizvodnju; rad drugih ljudi je ugrađen i u materijal koji obrađuje. To za ishod ima čudnu pojavu da se raspon u kojem se kreću vrednost proizvoda rada i vrednost radnikove nadnice razlikuju, to jest, da je suma novca koju kapitalista dobija prodajom proizvoda najamnog rada različita od sume kojom plaća najamne radnike. Ova razlika ne može da se objasni činjenicom da iskorišćeni materijali i sredstva moraju biti plaćeni. Kada bi vrednost prodate robe bila jednaka vrednosti živog rada i sredstava za proizvodnju, tu i dalje ne bi bilo mesta za kapitalistu. Stvar je u tome što razlika između ova dva raspona mora da bude dovoljno velika da podrži čitavu klasu kapitalista – ne samo pojedince, već i sve njihove specifične aktivnosti, kao što je unajmljivanje živog rada. Razlika između ukupne vrednosti proizvoda i vrednosti rada utrošenog u njegovu proizvodnju jeste višak vrednosti, seme kapitala. Da bi se shvatilo kako nastaje višak vrednosti, neophodno je da se utvrdi zašto je vrednost rada manja od vrednosti proizvedene robe.

Otuđena aktivnost radnika transformiše materijale uz pomoć sredstava za proizvodnju i tako proizvodi određenu količinu robe. Ali, kada se ta roba proda, a iskorišćeni materijali i sredstva plate, radnici ne dobijaju ostatak vrednosti proizvoda svog rada kroz nadnicu; oni dobijaju manje. Drugim rečima, tokom svakog radnog dana radnici obavljaju određenu količinu neplaćenog, prinudnog rada, za šta ne dobijaju odgovarajuću nadoknadu.

Obavljanje tog neplaćenog, prinudnog rada, jeste drugi “uslov opstanka” u kapitalističkom društvu. Kao i otuđenje, ni taj uslov ne nameće priroda, već zajednička praksa samih ljudi, kroz njihovu svakodnevnu aktivnost. Pre pojave sindikata, radnik je prihvatao bilo kakav prinudni rad, koji bi umesto njega mogao da prihvati bilo koji drugi radnik, pod istim uslovima razmene; odbijanje tih uslova značilo je odricanje od bilo kakvih prihoda. Radnici su se otimali između sebe za nadnicu koju je nudio kapitalista; ako bi neki radnik napustio posao zato što je nadnica bila neprihvatljivo niska, uvek bi se našao neko da ga zameni, jer je za nezaposlenog radnika svaka nadnica veća od nikakve.

Tu konkurenciju između samih radnika kapitalisti su nazvali “slobodan rad”; njima je sigurno bilo veoma stalo do takve slobode, jer im je upravo ona obezbeđivala višak vrednosti i stvarala uslove za akumulaciju kapitala. Radnik nije radio zato da bi proizveo više nego što je plaćen. Njegov cilj je bila što veća nadnica. Ali, samo postojanje radnika bez ikakve nadnice, čije je poimanje visoke nadnice bilo mnogo skromnije nego kod zaposlenih radnika, omogućavalo je kapitalisti da unajmljuje rad po sve nižoj nadnici; samo postojanje nezaposlenih, bilo je garant da će zaposleni prihvatiti nadnicu na koju inače ne bi pristali. Tako je posledica zajedničke svakodnevne aktivnosti radnika, vođenih individualnom željom za što većom nadnicom, bila niža nadnica za sve. Krajnji rezultat ove konkurencije svih protiv svih bio je da su svi radnici dobijali najmanju moguću nadnicu, dok je kapitalista sticao najveći mogući višak.

Svakodnevna praksa svih poništava sav napor svakog pojedinačno. Ali, radnici nisu opazali to stanje kao proizvod sopstvenog, svakodnevnog ponašanja; njihove vlastite aktivnosti nisu im bile očigledne. Radnici su prihvatali niske nadnice kao nešto prirodno, kao sastavni deo života, na isti način kao bolest ili smrt, a pad nadnica kao prirodnu katastrofu, poput poplave ili teške zime. Kritički radovi socijalista, Marskove

analize, kao i dalji industrijski razvoj koji je stvorio više prostora za refleksiju, uklonili su neke velove i omogućili ljudima da bar donekle sagledaju pravu prirodu svoje aktivnosti. Ipak, u zapadnoj Evropi i Sjedinjenim Državama to nije vodilo ka odbacivanju kapitalističkog oblika svakodnevnog života: odgovor radnika bilo je osnivanje sindikata. U isto vreme, u drugačijim materijalnim uslovima, u Sovjetskom Savezu i istočnoj Evropi, radnici (i seljaci) su zamenili kapitaliste državnom birokratijom, koja je nastavila da unajmljuje otuđeni rad i akumulira kapital u ime Marksa. Svakodnevni život sa sindikatima bio je vrlo sličan onome pre pojave sindikata. U stvari, ostao je isti. Svakodnevni život se i dalje sastoji od rada, otuđene aktivnosti, neplaćenog, prinudnog rada. Radnici organizovani u sindikate više ne utvrđuju sami uslove sopstvenog otuđenja: to sada za njih rade sindikalni funkcioneri. Uslovi pod kojima se radnikova aktivnost otuđuje nisu više određeni njegovom željom da prihvati bilo kakav posao koji se nudi; oni su sada određeni potrebom sindikalnih birokrata da očuvaju svoju poziciju svodnika, koji posreduju između prodavaca i kupaca radne snage.

Sa ili bez sindikata, višak vrednosti nije ni nešto prirodno, niti proizvod samog kapitala. Njega stvaraju ljudi, svojom svakodnevnom aktivnošću. Obavljajući te aktivnosti, ljudi ne samo da ih otuđuju od sebe, već i neprestano reprodukuju uslove koji ih prisiljavaju na to otuđenje, reprodukujući tako i kapital i njegovu moć da unajmljuje njihov rad. Sve ovo se ne događa zato što ljudi ne znaju "šta je alternativa". Osoba koja pati od hroničnih probavnih problema jer u organizam unosi suviše masti, nastavlja da se kljuka mašću, ali ne zato što ne zna šta je alternativa. Ona ili više voli masno nego da ne pati ili ne zna da je masno uzrok njenih zdravstvenih problema. Ako joj onda još i lekar, sveštenik, učitelj i političar kažu da je masno zapravo održava u životu, a zatim i da su oni već učinili za njeno dobro sve što bi i sama učinila samo kada bi bila u stanju, onda nije čudno što joj njeni vlastiti postupci nisu jasni i što se ni malo ne trudi da ih razjasni.

Proizvodnja viška vrednosti je uslov opstanka, ali ne za ljude već za sam kapitalistički sistem. Višak vrednosti je onaj deo vrednosti robe koji se ne vraća njenim proizvođačima. Ta vrednost može biti izražena u robi ili u novcu (kao što i kapital može da se izrazi kroz količinu stvari ili novca), ali to ne menja činjenicu da je reč o izrazu materijalizovanog rada koji je uskladišten u datoj količini proizvoda. Pošto proizvodi mogu biti razmenjeni za "ekvivalentnu" količinu novca, novac "predstavlja" istu vrednost kao i sami proizvodi. Novac zatim može biti razmenjen za drugu količinu "ekvivalenta" u robi. Skup ovakvih razmena, koje se simultano odvijaju tokom svakodnevne praktične aktivnosti, predstavlja kapitalistički proces cirkulacije. Upravo kroz taj proces se odvija neprestana transformacija viška vrednosti u kapital.

Deo vrednosti koji se ne vraća radniku, višak vrednosti, omogućava postojanje kapitaliste, ali i mnogo više od pukog postojanja. On dalje investira jedan deo tog viška vrednosti; on unajmljuje nove radnike i kupuje nova sredstva za proizvodnju; on proširuje svoj posed. To znači da kapitalista akumulira novi rad, u obliku živog rada koji unajmljuje, kao i u obliku minulog rada (plaćenog i neplaćenog) koji je ugrađen u materijal i mašine koje kupuje. Kapitalisti kao klasa akumuliraju višak rada čitavog društva, ali taj proces se i odvija na nivou društva kao celine, što znači da ga je nemoguće sagledati ako se posmatra samo aktivnost pojedinačnog kapitaliste.

Treba uvek imati u vidu da proizvod koji jedan kapitalista kupuje kao sredstvo za proizvodnju ima iste osobine kao i proizvod koji prodaje (roba, u oba slučaja). Jedan kapitalista prodaje drugom kapitalisti neko sredstvo za proizvodnju za određenu

sumu novca, pri čemu se samo jedan deo te vrednosti vraća radnicima u obliku nadnice. Ostatak je višak vrednosti, kojim prvi kapitalista kupuje nova sredstva za proizvodnju i unajmljuje rad. Drugi kapitalista kupuje ta sredstva za određenu vrednost, što znači da tako plaća ukupnu količinu rada koju je akumulirao prvi kapitalista, kako onaj deo koji je bio plaćen, tako i onaj deo rada koji je obavljen bez ikakve nadoknade. To znači da neko sredstvo koje je kupio drugi kapitalista sadrži u sebi sav neplaćeni rad obavljen u korist onog prvog. Drugi kapitalista zatim prodaje svoj proizvod za određenu vrednost, pri čemu se opet samo deo te vrednosti vraća radnicima kao nadnica. Ostatak koristi za nabavku novih sredstava i novog rada.

Kada bi se čitav ovaj proces sabio u jedan kratak period, i kada bi se svi kapitalisti stopili u jednog, videlo bi se da je vrednost kojom oni nabavljaju nova sredstva za proizvodnju i unajmljuju živi rad, jednaka vrednosti proizvoda koja nije vraćena proizvođačima. Taj akumulirani višak rada je kapital.

Izraženo jezikom samog kapitalističkog društva kao celine, ukupni kapital jednak je sumi neplaćenog rada generacija ljudskih bića čiji je život bio sveden na svakodnevno otuđivanje njihove žive aktivnosti. Drugim rečima, kapital je proizvod te svakodnevne prodaje života za novac. On se dalje reprodukuje i neprestano uvećava svakog dana, samim činom prodaje rada, svakog sekunda provedenog u kapitalističkom obliku svakodnevnog života.

Skladištenje i akumulacija ljudske aktivnosti

Transformacija viška rada u kapital jeste poseban istorijski oblik šireg procesa industrijalizacije, stalne transformacije čovekovog materijalnog okruženja. Neke suštinske odlike tog procesa i posledice takve ljudske aktivnosti u uslovima kapitalizma mogu se shvatiti i na osnovu sledeće, pojednostavljene ilustracije.

Recimo da u jednom zamišljenom društvu ljudi najveći deo aktivnog vremena provode u proizvodnji hrane i drugih neophodnih dobara; samo jedan deo tog vremena predstavlja "višak", u smislu da se ne koristi za proizvodnju životnih dobara. Ovaj višak vremena može da se koristi za proizvodnju hrane za sveštenike i ratnike koji sami nisu proizvođači; ili za proizvodnju dobara koja se uništavaju za vreme posebnih obreda ili troše na neki drugi način u sličnim prilikama; taj višak može biti utrošen i za druge fizičke aktivnosti, kao što je ples, itd. U svakom od tih slučajeva, materijalni uslovi života ovih ljudi neće se bitno menjati iz generacije u generaciju, na osnovu njihove svakodnevne aktivnosti. Ali, možda jedna generacija ljudi iz tog zamišljenog društva odluči da taj višak energije nekako uskladišti, umesto da ga odmah iskoristi. Na primer, možda im padne na pamet da tu energiju uskladište u vidu opruga. Sledeća generacija bi onda mogla da iskoristi tako uskladištenu energiju za zadovoljavanje svojih potreba ili da tu energiju iskoristi za pravljenje novih opruga. U svakom slučaju, uskladišteni višak rada prethodne generacije obezbediće novoj generaciji veći višak radnog vremena. Ta nova generacija može takođe da uskladišti taj višak u opruge ili u neka druga skladišta. U relativno kratkom periodu tako uskladišten rad premašiće količinu rada koju može da obavi bilo koja pojedinačna generacija. Uz relativno mali utrošak energije, ljudi iz ovog društva moći će da se koriste ovim sredstvima za zadovoljavanje svojih potreba, kao i da pripreme nova sredstva za narednu generaciju. Najveći deo vremena koje su ranije morali da troše na obezbeđivanje osnovnih životnih dobara, sada će moći da koriste za aktivnosti koje neće biti diktat nužnosti, već projekcija njihove imaginacije.

Na prvi pogled izgleda malo verovatno da bi se ljudi ikada mogli posvetiti tako bizarnom zadatku kao što je savijanje opruga. Osim toga, ako bi se i prihvatili takvog posla, pitanje je da li bi te opruge čuvali za sledeću generaciju, pošto bi njihovo otpuštanje moglo da predstavlja sjajan prizor za vreme svetkovina.

Uglavnom, ako ljudi ne raspolažu svojim životima, ako im njihova vlastita radna aktivnost ne pripada, ako se ta aktivnost sastoji od prinudnog rada, onda ta aktivnost može lako da bude usmerena i na savijanje opruga, to jest, na zadatak skladištenja viška radnog vremena u materijalna sredstva. Istorijska uloga kapitalizma, koju izvode ljudi koji su prihvatili legitimnost činjenice da neko drugi raspolaže njihovim životima, sastoji se upravo u skladištenju ljudske aktivnosti u materijalna sredstva putem prinudnog rada.

čim se ljudi potčine "moći" novca da kupuje uskladišteni rad, kao i samu živu aktivnost, čim prihvate fiktivno "pravo" onih koji imaju novac da kontrolišu i raspolažu uskladištenom i živom aktivnošću čitavog društva, oni pretvaraju novac u kapital, a vlasnike tog novca u kapitaliste.

To dvostruko otuđenje, otuđenje žive aktivnosti u obliku najamnog rada i otuđenje aktivnosti ranijih generacija u obliku uskladištenog rada (sredstava za proizvodnju), nije čin koji se dogodio nekada, samo jednom, u nekom istorijskom trenutku. Odnos između radnika i kapitaliste nije uspostavljen u nekoj tački društvenog razvoja jednom za svagda. Nikada nije potpisan neki ugovor ili postignut neki verbalni sporazum kojim bi se ljudi odrekli svoje žive aktivnosti i aktivnosti svih budućih generacija, u svakom kutku sveta. Kapital nosi masku prirodne sile; on je "jak kao zemlja"; njegovi pokreti su "nezaustavljivi" poput plime; njegove krize su "neizbežne" poput zemljotresa ili poplava. Čak i kada se prizna da sva njegova moć potiče od ljudi, to mu služi samo kao povod za stvaranje nove fikcije, o nekakvoj sili koju je izmislio sam čovek, poput Frankenštajnovog čudovišta, koje izaziva još veći užas nego bilo koja prirodna sila.

Ali, kapital nije ni prirodna sila, niti čudovište koje je stvorio sam čovek, nekada u istoriji, i kome je suđeno da zauvek dominira ljudskim životima. Snaga kapitala nije u novcu: novac je samo društvena konvencija koja ima onoliku "moć" koliku joj sami ljudi dodele. Kada bi ljudi odbili da prodaju svoj rad, novac ne bi bio u stanju da obavi ni najprostiji zadatak, jer on ne može da "radi". Snaga kapitala ne leži ni u materijalnim sredstvima u kojima je uskladišten rad prethodnih generacija; tu potencijalnu energiju može da oslobodi samo aktivnost živih ljudi, čak i ako ta sredstva i dalje postoje samo kao kapital, tj. kao otuđena svojina. Bez žive aktivnosti sve stvari koje čine kapital jednog društva bile bi samo gomila beskorisnih proizvoda, bez vlastitog života; "vlasnici" tog kapitala bili bi samo gomila neobično jalovih ljudi, okruženih gomilom beskorisnog papira kojim mogu da ožive samo uspomene na svoju nekadašnju veličinu. Sva "moć" kapitala leži u svakodnevnoj aktivnosti živih ljudi. Ta "moć" sastoji se od sklonosti ljudi da prodaju svoju svakodnevnu aktivnost za novac, da se neprestano odriču kontrole nad proizvodima vlastite aktivnosti i aktivnosti prethodnih generacija.

Svaki put kada čovek proda svoj rad kapitalisti i prihvati samo deo svog proizvoda kao nadnicu za taj rad, on obnavlja uslove za dalje iznajmljivanje rada i eksploataciju drugih ljudi. Nijedan čovek ne bi dobrovoljno prodao svoju ruku ili svoje dete za novac; ipak, kada čovek svesno proda deo svog radnog života u zamenu za preživljavanje, on time ne reprodukuje samo uslove koji od prodaje života čine nužan uslov njegovog opstanka; on time stvara uslove u kojima ta prodaja postaje

uslov opstanka i za druge ljude. Naredna generacija može da odbije da prodaje svoje živote, kao što ljudi iz sadašnje generacije odbijaju da prodaju svoju ruku ili dete. Ali, svaka propuštena prilika da se odbaci otuđeni, prinudni rad samo uvećava zalihu rada kojom kapital nastavlja da kupuje naše živote.

Da bi pretvorio višak rada u kapital, kapitalista mora da pronađe način kako da ga uskladišti u materijalnim sredstvima, u novim oblicima proizvodnje. On mora da unajmi nove radnike koji će aktivirati ta nova sredstva za proizvodnju. Drugim rečima, on mora da proširi svoje preduzeće ili da osnuje novo, u nekoj drugoj grani proizvodnje. Ova ekspanzija zahteva postojanje materijala koji može biti obrađen u nove prodajne robe, postojanje kupaca tih novih proizvoda i postojanje ljudi dovoljno siromašnih da moraju da prodaju svoj rad za novac.

Ove pretpostavke stvorene su samom kapitalističkom aktivnošću, pred kojom kapitalista nastoji da ukloni sva ograničenja i prepreke. Demokratija kapitala zahteva apsolutnu slobodu. Imperijalizam nije samo "poslednji stadijum kapitalizma", već i prvi. Sve što može da se pretvori u robu je dobro zrnevlje za žrvanj kapitala, bez obzira da li dolazi sa imanja kapitaliste ili njegovog suseda, da li je ispod ili iznad zemlje, da li plovi morem ili se vuče po tlu, da li se nalazi na drugom kontinentu ili na drugoj planeti. Celokupno čovekovo istraživanje prirode, od alhemije do fizike, mobilisano je u potrazi za novim sredstvima za skladištenje rada, za novim stvarima koje bi se mogle prodati. Kupci starih i novih proizvoda stvaraju se svim raspoloživim sredstvima, a nova se neprestano izmišljaju. "Otvorena tržišta" i "otvorena vrata" stvaraju se silom i prevarom. Ako ljudima nedostaju sredstva kojima bi kupili robu koju kapitalista prodaje, bivaju unajmljeni i plaćeni da proizvode robu koju žele da kupe; ako je lokalni zanatlija već proizveo nešto što kapitalista hoće da proda, odmah biva upropašten ili otkupljen; ako zakoni ili tradicija zabranjuju upotrebu nekih proizvoda, ti zakoni i tradicija se uništavaju; ako ljudi ne vide zašto bi kupovali neke proizvode, bivaju brzo naučeni; ako ljudi osećaju da su njihove fizičke i biološke potrebe zadovoljene, kapitalista onda "zadovoljava" njihove "duhovne potrebe", unajmljujući psihologe koji samo treba da ih stvore; ako su ljudi toliko zasićeni kapitalističkim robama da više ne žele nove, bivaju navedeni da kupuju stvari i spektakle od kojih nemaju nikakvu korist, osim pukog posedovanja i divljenja.

Siromašni ljudi iz preagrarnih i agrarnih društava žive na svim kontinentima; ako još uvek nisu toliko siromašni da bi prodavali svoj rad, dolaskom kapitalista i njihovom aktivnošću brzo bivaju potpuno osiromašeni. Zemlja lovaca uskoro postaje "privatno vlasništvo" novih "vlasnika" koji koriste nasilje države da bi lovce saterali u rezervate, u kojima njihov goli opstanak dolazi u pitanje. Sredstva koja su potrebna seljacima uskoro se mogu nabaviti samo od istih onih trgovaca koji im velikodušno pozajmljuju novac za njihovu nabavku, a kada njihov dug postane neotplativ, bivaju prinudeni da prodaju zemlju, koju ni oni ni njihovi preci nikada nisu morali da kupe. Kupci zanatskih proizvoda uskoro postaju trgovci koji te proizvode plasiraju na tržište; jednog dana trgovac može da odluči da "svoje zanatlije" smesti pod isti krov, gde će sa sredstvima koja će im on obezbediti praviti samo ono što na tržištu ima najbolju prođu. Nezavisni i zavisni lovci, seljaci i zanatlije, slobodni ljudi i robovi, svi postaju samo najamni radnici. Oni koji su nekada raspolagali svojim životima u borbi sa surovim životnim uslovima, sada ih se odriču upravo u času kada počinju da menjaju svoje materijalne uslove; ljudi koji su do juče bili svesni kreatori svog oskudnog načina života, postaju nesvesne žrtve vlastite aktivnosti, iako uspevaju da se u novim uslovima reše nekadašnje oskudice. Ljudi koji su nekada imali malo i bili sve, sada imaju mnogo, ali su ništa.

Proizvodnja novih roba, "otvaranje" novih tržišta i stvaranje novih radnika, nisu tri odvojena procesa; to su samo tri različita aspekta istog procesa. Nova radna snaga se proizvodi upravo u cilju proizvodnje novih roba; upravo nadnice tih novih radnika otvaraju nova tržišta; njihov neplaćeni rad je odskočna daska za novu ekspanziju. Ni prirodne, ni kulturne barijere ne mogu da zaustave širenje kapitala, stalnu transformaciju svakodnevne ljudske aktivnosti u otuđeni rad, transformaciju viška ljudskog rada u "privatno vlasništvo" kapitaliste. Ipak, kapital nije prirodna sila; to je skup aktivnosti koje ljudi obavljaju svakog dana; to je oblik svakodnevnog života; njegovo dalje postojanje i širenje zahteva samo jedan preduslov: sklonost ljudi da i dalje otuđuju svoju aktivnost i tako neprestano reprodukuju kapitalistički oblik svakodnevnog života.

Prvi put objavljeno kao pamflet u izdanju Black & Red, Detroit, 1969. Ponovo objavljeno u zbirci *Anything Can Happen*, oktobra 1992 (Phoenix Press, London) i opet kao pamflet u izdanju Black & Red, 2002.

Stalna privlačnost nacionalizma

I

Tokom XX veka nacionalizam je nekoliko puta proglašavan mrtvim:

- posle I svetskog rata, kada su Austrija i Turska, poslednje evropske imperije, bile razbijene na nezavisne nacije i kada se smatralo da su, osim cionističkih, sve druge nacionalističke težnje ostvarene.
- posle boljševičkog puča, kada se govorilo da je buržoaska borba za samoopredeljne prevaziđena borbom radničke klase, koja nije nacionalno određena.
- posle vojnog poraza fašističke Italije i nacističke Nemačke, kada su genocidne posledice nacionalizma bile svima vidljive, za šta se mislilo da je trajno diskreditovalo nacionalistički program i praksu.

Ipak, 40 godina nakon poraza fašista i nacista, vidimo da je nacionalizam ne samo preživio već i doživio pravu renesansu. Nacionalizam nije oživela samo takozvana desnica, već pre svega takozvana levica. Nakon rata sa nacionalsocijalistima, nacionalizam nije više bio pripisivan isključivo konzervativcima, već je postao program i praksa mnogih revolucionara, koji tvrde da je to jedini istinski i delotvorni revolucionarni program.

Levičarski ili revolucionarni nacionalisti insistiraju da njihov nacionalizam nema ništa zajedničko sa nacionalizmom fašista i nacista. Po njima, to je nacionalizam potlačenih ljudi, koji teže ličnom i kulturnom oslobođenju.

*

U skladu s vladajućom predrasudom (vrlo zgodnom za manipulaciju) imperijalizam je relativno skora pojava, a njegova glavna ambicija je kolonizacija čitavog sveta. To je "poslednji stadijum kapitalizma". Ova dijagnoza podrazumeva specifičan lek: nacionalizam. Ratovi za nacionalno oslobođenje srušiće imperijalističko carstvo.

Ova dijagnoza možda služi svrsi, ali ne objašnjava bilo koji događaj ili situaciju. Mnogo bliže istini dolazimo kada ovaj koncept postavimo naglavačke i kada kažemo da je imperijalizam bio prvi stadijum kapitalizma, da je svet vremenom bio kolonizovan od strane nacionalnih država, a da je nacionalizam vladajući, aktuelni i nadamo se poslednji stadijum kapitalizma. Dokazi za ovu tvrdnju nisu otkriveni juče; oni su odavno poznati, baš kao i predrasude koje služe tome da ih ospore.

Bilo je veoma poželjno, iz mnogo razloga, zaboraviti da sve do skora vladajuće sile Evroazije nisu bile nacionalne države već carstva. Nebesko Carstvo dinastije Ming, Islamsko Carstvo dinastije Otomana i Katoličko Carstvo dinastije Habsburga dugo vremena su se borili za dominaciju nad poznatim svetom. Među ova tri carstva, katolici nisu bili prvi imperijalisti već poslednji. Nebesko Carstvo dinastije Ming vladalo je većim delom istočne Azije i raspolagalo velikom prekomorskom flotom mnogo pre nego što su katolički pomorci izvršili invaziju na Meksiko.

Apologete katoličkih podviga zaboravljaju da je između 1420-1430. kineski carski službenik čeng Ho komandovao pomorskom ekspedicijom od 70.000 ljudi i plovio ne samo do Malajskog poluostrva, Indonezije i Cejlona već i do persijskog zaliva,

Crvenog Mora i Afrike. Obožavaoci katoličke Konkviste takođe zaboravljaju imperijalistička dostignuća Otomana, koji su osvojili skoro sve provincije nekadašnjeg rimskog carstva, osim najzapadnijih oblasti, zavladao severnom Afrikom, srednjim istokom i polovinom Evrope, držali pod kontrolom čitav Mediteran i došli do zidina Beča. Katolički imperijalisti su krenuli na zapad, iza granica poznatog sveta, ne bi li nekako izbegli okruženje.

Ipak, Ameriku su "otkrili" upravo katolici, a genocid, destrukcija i pljačka, koji su pratili to "otkriće", izmenili su odnos snaga između evroazijskih imperija.

Da li bi kineski ili turski osvajači bili manje destruktivni da su oni prvi "otkrili Ameriku"? U sva tri carstva na strance se nije gledalo kao na ljude, već kao na legitiman plen. Za Kineze su svi ostali bili varvari. Muslimani i katolici su jedni za druge bili nevernici. Termin nevernik nije tako brutalan kao termin varvar, budući da nevernik prestaje da bude legitimna meta i postaje ljudsko biće prostim činom preobraćenja na pravu veru, dok varvari ostaju legitimna meta sve dok ih civilizatori sasvim ne pokore.

Termin nevernik i njegova moralna dimenzija bili su u kontradikciji sa praksom katoličkih osvajača. Ovaj raskorak između propovedi i dela uočio je jedan rani kritičar katoličke konkviste, po imenu Las Kazas (Las Casas). On je primetio da su obredi preobraćenja bili uvod u pljačku i istrebljivanje nevernika, dok preobraćenici nisu postajali punopravni katolici već robovi.

Las Kazasova kritika je kod Crkve i Krune izazvala tek nešto više od nelagodnosti. Bili su doneti novi zakoni, u osvojene zemlje slate su inspekcije, ali sve to nije imalo nikakvog efekta jer su dve glavne aktivnosti katoličke ekspedicije, preobraćenje i pljačka, bile u nerešivoj kontradikciji. Većina sveštenika bila je potpuno posvećena spašavanju zlata i proklinjanju duša. Katolički Car je sve više zavisio od opljačkanog bogatstva, kojim su finansirani matica, vojska i flota koja je sprovodila pljačku.

Pljačka je i dalje imala apsolutnu prednost nad preobraćenjem, ali kod katolika je to ipak izazivalo nelagodnost. Njihova ideologija nije bila sasvim prilagođena praksi. Katolici su se silno obogatili pljačkom Acteka i Inka, čija su carstva opisivali kao slična habsburškom, a njihovu religioznu praksu kao ni izbliza tako demonsku kao što je bila praksa njihovih zvaničnih neprijatelja, otomanskih Turaka. Ali, katolici nisu imali mnogo koristi od istrebljivanja onih zajednica koje nisu imale kraljeve, niti stajaću vojsku. Takvi pohodi, koji su redovno bili preduzimani, bili su u još većem sukobu sa njihovom ideologijom i bili su sve samo ne herojski.

Sukob između religiozne ideologije osvajača i njihove prakse nisu razrešile preteče nove društvene formacije – nacionalne države. Prave preteče pojavile su se iste godine, 1561, kada je jedan prekomorski avanturista proglasio svoju nezavisnost od Krune i kada je u Evropi nekoliko carskih bankara i trgovaca povelu rat za nezavisnost.

Konkvistador i avanturista, Lope de Agire¹, nije uspeo da dobije širu podršku i bio je pogubljen.

---

¹ Lope de Aguirre: Ozloglašeni španski konkvistador i avanturista (potpisivao se kao Lope de Aguirre, Lutalica). Pokušao da na delu teritorije današnje Venecuele uspostavi svoj dominion. Harao čitavim severnim delom južne Amerike. Pogubljen 1561. (nap. prev.)

S druge strane, carski bankari i trgovci mobilisali su stanovništvo nekoliko provincija i uspeli da ih otepe od carstva. Ove provincije kasnije će dobiti naziv Holandija.

Ova dva događaja još uvek nisu bili borba za nacionalno oslobođenje. Bili su to vesnici stvari koje će se tek dogoditi, ali i podsetnik na prošlost. U neverničkom rimskom carstvu, ulogu Carevog čuvara imala je pretorijanska garda. Ova garda je preuzimala sve više imperatorskih funkcija, sve dok nije stekla veću moć i od samog Cara. U arapskom islamskom Carstvu istu ulogu imala je Kalifova garda sačinjena od Turaka. Turski gardisti, poput ranijih Pretorijanaca, preuzimali su sve više kalifskih funkcija sve dok vremenom nisu preuzeli carsku palatu i carsku administraciju.

Lope de Agire i holandski gospari nisu bili habsburška Garda, ali su ovaj andski avanturista i holandske finansijske i trgovačke kuće stekli značajne imperatorske funkcije. Ti pobunjenici, poput ranijih rimskih i turskih gardista, želeli su da se oslobode od duhovne podređenosti i materijalnog pritiska koji su išli uz služenje Caru. Od trenutka kada su sami stekli imperatorsku moć, Car je za njih postao samo parazit.

Kolonijalni avanturista Lope de Agire nije mogao da posluži kao uzor drugim pobunjenicima; njegovo vreme još nije bilo došlo.

Ali, holandski gospari su sasvim odgovarali toj ulozi; to je bilo njihovo vreme. Oni nisu zbacili imperiju, već su je samo racionalizovali. Holandske finansijske i trgovačke kuće su već posedovale veliki deo bogatstva Novog Sveta. Najvećim delom to bogatstvo bilo je stečeno kao nadoknada za redovno snabdevanje carske flote, vojske i poseda. Ali, njihova ambicija sada je bila da sami krenu u pljačku kolonija, za svoju vlastitu korist, neopterećeni parazitskim gospodarom. Pošto nisu bili katolici već kalvinistički protestanti, raskorak između njihovog religioznog učenja i dela nije ih mnogo uznemiravao. Njih nije zanimalo spasavanje duša. Njihov kalvinizam učio ih je da je nemilosrdni Bog još na početku Vremena spasio i prokleo sve duše i da u tom Božjem planu nijedan holandski pop ne može ništa da promeni.

Holandani nisu bili krstaši; oni su bili posvećeni proračunatoj, rutinskoj pljački, u kojoj nije bilo ničeg duhovnog ili herojskog. Pljačkaške flote odlazile su i vraćale se iz pohoda po tačno utvrđenom rasporedu. Činjenica da su opljačkani stranci bili nevernici, bila je manje važna od činjenice da to nisu bili Holandani.

Zapadnoevropski vesnici nacionalizma izmislili su termin divljak, divljaci. Bio je to sinonim za ono što se u evroazijskom Nebeskom Carstvu nazivalo varvarom, varvarima. Oba ova termina imala su za cilj da neka ljudska bića proglaše za legitimni plen.

*

Tokom naredna dva veka, osvajanje, pokoravanje i pljačka koje su započeli Habsburzi, postali su manir drugih evropskih kraljevskih kuća.

Gledano očima nacionalističkih istoričara, ti prvi kolonizatori, kao i njihovi kasniji nastavljači, izgledali su kao nacije: španija, Holandija, Engleska, Francuska. Ali, gledano s jedne mnogo prikladnije tačke, iz ugla same prošlosti, kolonijalne sile su bile Habsburzi, Tjudori, Stjuarti, Burboni, Oranži – dinastije identične dinastičkim porodicama koje su se otimala za bogatstvo i moć još od pada Zapadnog Rimskog Carstva. Ti entiteti više nisu bili samo feudalni posedi, ali još uvek nisu bili ni potpuno razvijene nacije; oni su već posedovali neke, ali ne i sve odlike nacionalne države. Element koji je najupadljivije izostajao bila je nacionalna armija. Tjudori i Burboni su već manipulisali nacionalnim osećanjima svojih podanika, "Engleza" i

“Francuza”, posebno u međusobnim ratovima. Ali, ni škoti i Irci, kao ni Korzikanci i Provansalci, nisu bili regrutovani da se bore i ginu zbog “ljubavi prema otadžbini”. Rat je bio samo mučni, feudalni teret, mrska obaveza; jedini dobrovoljci bili su avanturisti koji su sanjali o zlatu; jedine patriote bile su patriote Eldorada.

Principi koji će kasnije postati nacionalistički program još uvek nisu odgovarali ukusu vladajućih dinastija, koje su se i dalje oslanjale na sopstvene, ofucane, ali isprobane principe. Nove principe usvojile su njihove visoke sluge: njihovi kreditori, snabdevači začinima, snabdevači vojske i pljačkaši kolonija. Ti ljudi, poput Lope de Agirea i holandskih gospara, ili ranijih rimskih i turskih gardista, držali su ključne funkcije, a ipak su bili samo sluge. Mnogi od njih, možda i većina, nastojali su da se na svaki način oslobode tog tereta, da se otarase parazitskog gospodara i da sami krenu u pljačku kolonija, u svoje vlastito ime i u svoju korist.

Kasnije poznati kao buržoazija ili srednja klasa, ti ljudi počeli su da stiču bogatsvo i moć još od kada je prva flotila zaplovila put Zapada. Deo njihovog bogatsva poticao je iz opljačkanih kolonija; bila je to nagrada za njihove usluge Kruni; taj deo stečenog bogatsva kasnije je postao poznat kao “prvobitna akumulacija kapitala”. Drugi deo tog bogatstva bio je plod pljačke njihovih sunarodnika i suseda, uz pomoć metode koja je kasnije nazvana kapitalizam. Sam metod nije bio toliko nov, ali je postao veoma popularan od trenutka kada je srednja klasa stavila ruku na zlato i srebro Novog Sveta.

Srednja klasa je tako stekla značajnu moć, ali još uvek nije imala iskustvo potrebno za preuzimanje centralne političke vlasti. U Engleskoj im je uspelo da zbacе monarha (Čarls I) i proglase Komonvelt, ali, iz straha da se narodna energija koju su bili mobilisali protiv više klase sada ne okrene i protiv njih, uskoro su postavili drugog monarha, čak iz iste dinastičke kuće (Čarls II).

Nacionalizam nije došao na svoje sve do pred kraj XVIII veka, kada su dve velike eksplozije, u razmaku od trinaest godina, preokrenule relativno stabilan odnos između dve gornje društvene klase i zauvek izmenile političku geografiju planete.

Godine 1776, idući Agireovim stopama, kolonijalni trgovci i avanturisti proglasili su nezavisnost od prekomorskog monarha, nadmašivši svog prethodnika utoliko što im je uspelo da mobilišu većinu kolonističke populacije i da se otepe od hanoverskog britanskog Carstva.

Godine 1789, prosvetljeni trgovci i pisari nadmašili su svoje holandske prethodnike, jer im je uspelo da mobilišu ne samo stanovništvo nekoliko rubnih kolonija već čitavu podaničku populaciju, da zbacе i pogube vladajućeg burbonskog monarha i da sve feudalne veze pretvore u nacionalne. Ta dva događaja obeležavaju kraj jedne ere. Od tada su sve preživjele dinastije ubrzo ili postepeno postajale nacionalne, a njihovi posedi su sve više poprimali svojstva nacionalnih država.

*

Te dve revolucije s kraja XVIII veka bile su veoma različite; svaka od njih je na poseban način doprinela ideji i praksi nacionalizma, ugrađujući u njih različite, ali često i kontradiktorne elemente. Nije mi namera da ovde detaljno analiziram te događaje već samo da skrenem pažnju na neke od tih elemenata.

Obe pobune bile su uspešne u oslobađanju vazala od obaveza prema monarhističkim kućama i obe su uspele da uspostave kapitalističke nacionalne države; ali između prvog i poslednjeg čina, te dve drame imaju malo toga zajedničkog. Glavni pokretači ovih pobuna bili su upoznati sa racionalističkom doktrinom Prosvetiteljstva. Ali,

praktični i samonikli Amerikanci posvetili su se političkim problemima, pre svega problemu uspostavljanja državne mašinerije koja će moći da preuzme inicijativu na prostoru sa kojeg se kralj Džordž bio povukao. Kod Francuza je bilo drugačije; mnogi među njima otišli su mnogo dalje. Oni su kao problem videli ne samo preuređenje države, već preuređenje čitavog društva. U pitanje je bila dovedena ne samo veza između podanika i monarha, već i veza između robova i gospodara – odnos koji je za Amerikance ostao svetinja. Obe grupe su bez sumnje bile upoznate sa Rusoovom mišlju da se "ljudi svuda rađaju slobodni, a da su ipak svuda u lancima". Ali, Francuzi su te lance shvatali mnogo ozbiljnije i učinili veći napor da ih se oslobode.

Pod uticajem istih onih racionalističkih doktrina koje su presudno uticale i na Rusoa, francuski revolucionari pokušali su da primene društvenu misao na ljudsko okruženje, na isti način na koji je "razum prirode", nauka, počela da se primenjuje na prirodno okruženje. Ruso je radio za pisaćim stolom; on je nastojao da uspostavi društvenu pravdu na papiru, poveravajući ljudske poslove entitetu koji je nazvao opštom voljom. Revolucionari su agitovali u prilog društvene pravde ne samo na papiru već među mobilisanim i naoružanim ljudima, od kojih su mnogi bili vrlo gnevni, a većina veoma siromašni.

Rusoov apstraktni entitet prešao je u oblast konkretnog u obliku Komiteta za javnu bezbednost (ili Javno Zdravlje). Bila je to policijska organizacija koja je sebe proglasila za otelotvorenje opšte volje. Visokomoralni članovi tog Komiteta počeli su da u ljudske poslove ulivaju razum. Videli su sebe kao hirurge nacije. Oblikovali su društvo po modelu svojih ličnih opsesija, uz pomoć sredstva koje je najviše ličilo na oštricu brijanja u rukama države.

Primena nauke na ljudsko okruženje poprimilo je oblik sistematskog terora. Glavni instrument Razuma i Pravde postala je giljotina.

Vladavina Terora prvo je obezglavila bivše vladare, da bi se zatim okrenula ka samim revolucionarima.

Opšti strah podstakao je reakciju koja je zajedno sa Terorom zbrisala i Pravdu. Pokrenuta energija krvožednih patriota bila je usmerena preko granice, s ciljem da strancima silom nametne načela prosvetiteljstva i da naciju preobrazi u Carstvo (Napoleonovi ratovi, nap. prev.). Snabdevanje nacionalne armije bilo je mnogo unosniji posao od snabdevanja nekadašnjih feudalnih vojski, što je mnoge bivše revolucionare učinilo bogatim i moćnim pripadnicima srednje klase – one koja je sada bila na vrhu, vladajuća klasa. Tako su teror i ratovi postali deo nasleđa kasnijih nacionalističkih projekata.

*

Nasleđe Američke Revolucije bilo je sasvim drugačije. Amerikance je manje zanimala pravda, a mnogo više pitanje vlasništva.

Doseljencima-osvajacima sa severoistočne obale kontinenta Džordž od Hanovera bio je potreban isto koliko i Lope de Agireu Filip Habsbruški. Tačnije, bogatim i moćnim doseljencima administrativni aparat Kralja Džordža bio je potreban da bi zaštitio njihovo bogatstvo, ali ne i da bi ga stekli. Kada bi mogli da sami organizuju jednako represivan i efikasan aparat, Kralj Džordž im uopšte ne bi bio potreban.

Sigurni u svoju sposobnost da sami stvore takav aparat, kolonijalni robovlasnici, zemljišni špekulanti, proizvođači, trgovci i bankari proglasili su poreze i ukaze Kralja Džordža nepodnošljivim. Najnepodnošljiviji od svih Kraljevih ukaza bio je ukaz koji je privremeno zabranjivao neovlašćene upade na teritoriju starosedelaca kontinenta;

Kraljevi savetnici imali su na umu životinjska krzna kojima su ih snabdevali lovci-urođenici; revolucionarnim špekulantima bilo je stalo do njihove zemlje.

Za razliku od Agirea, severna federacija kolonista je uspela da stvori nezavisni, represivni aparat, usput zadovoljavajući samo zahteve za minimumom Pravde; njihov cilj je bio ukidanje kraljevske vlasti, a ne i svake vlasti, posebno ne njihove. Umesto da se oslanjaju na manje srećne saputnike-doseljenike ili stanovnike velikih šuma – o robovima da ne govorimo – ovi revolucionari su se radije oslanjali na usluge plaćenika i dragocenu pomoć Burbonskog monarha, koga će nekoliko godina kasnije zbaciti nešto moralniji revolucionari.

Severnoamerički kolonizatori su raskinuli tradicionalne veze između podanika i feudalnih gospodara, ali su, za razliku od Francuza, vrlo postepeno menjali tradicionalne odnose zasnovane na osećanju patriotizma i nacionalne pripadnosti. Oni još uvek nisu bili nacija u pravom smislu; nevoljna mobilizacija kolonijalnog seljaštva nije bila dovoljna da ih stopi u jedno; višejezična, višekulturna i društveno podeljena populacija podanika još uvek nije bila povezana osećanjem patriotizma. Zato im je bilo potrebno nešto drugo.

Robovlasnici koji su zbacili svog gospodara, strahovali su da bi sada i njihovi robovi mogli da se reše svojih gospodara; uspešna pobuna robova na Haitiju učinila je ta strahovanja više nego opravdanim. Iako više nije bilo opasnosti da ih urođeničko stanovništvo baci u more, trgovce i špekulante je veoma brinulo pitanje daljeg napredovanja u dubinu kontinenta.

Američki doseljenici-osvajajući imali su na raspolaganju sredstvo koje, za razliku od giljotine, nije bilo nov izum, ali je bilo jednako smrtonosno. To sredstvo, kasnije poznato kao rasizam, postalo je sastavni deo nacionalističke prakse. Rasizam je, kao i kasniji proizvodi praktičnog američkog duha, bio pre svega pragmatičan princip; sadržaj nije bio važan; bilo je važno da funkcioniše.

Ljudi su bili mobilisani na osnovu najmanjeg i najpovršnijeg zajedničkog imenitelja, ali su se tom pozivu odazvali. Ljudi koji su napustili svoja sela i porodice, koji su pozaboravljali svoj jezik i običaje, koji su nekada bili sve, a sada bili lišeni svega što ih je činilo delom neke zajednice, trebalo je da boju svoje kože prihvate kao zamenu za sve što su izgubili. Novi manipulatori činili su sve da se ti ljudi osete ponosnim zbog nečega što nije bila ni lična crta, niti, poput jezika, stečena sposobnost. Svi oni sada su bili jedna nacija, nacija belih ljudi. (Bele žene i bela deca postajali su važni samo kao skalpirane žrtve i dokaz bestijalnosti onih koje je trebalo istrebiti.) Potvrda ovog osiromašenja je i popis fiktivnih osobina koje su belci navodno delili: bela krv, bele misli, pripadnost beloj rasi. Dužnici, beskućnici i sluge, kao belci, imali su sve zajedničko sa bankarima, zemljišnim špekulantima i vlasnicima plantaža, a ništa sa Crvenokošcima, Crncima, žutima. Spojeni na takvim osnovama, mogli su da budu mobilisani i organizovani u "bele kolone", grupe za linč, "borce protiv Indijanaca".

Rasizam je prvobitno bio samo jedan od načina za mobilizaciju kolonijalnih armija, ali iako je u Americi bio korišćen više nego bilo gde drugde, ipak je bio samo dopuna drugim metodama. Žrtve pionira-osvajачa i dalje su bile opisivane kao nevernici, bezbožnici. Ali, većina doseljenika su, slično kao i njihovi prethodnici Holanđani, bili protestanti, koji su na bezbožništvo gledali kao na nešto što može biti samo kažnjeno, ali ne i korigovano. Za žrtve se takođe govorilo da su divljaci, ljudožderi i primitivci, ali i ovi termini su korišćeni kao sinonimi za sve što nije belo, za stanje koje ne može biti poboljšano. Rasizam je bio ideologija savršeno prilagođena praksi porobljavanja i istrebljavanja.

Linčerski pristup, grupni obračun sa žrtvom koja je smatrana inferiornom, privlačio je siledžije bez trunke ljudskosti i osećaja za fer-plej. Ali, taj pristup nije imponovao svima. Ipak, američki biznismeni, pola lovci u mutnom, pola ljudi od poverenja, uvek su imali za svakoga po nešto. Za brojne sledbenike Sv. Đorđa, koji su imali nešto malo časti i veliku žeđ za herojskim podvizima, opis neprijatelja izgledao je nešto drugačije: bili su to narodi bogati i moćni poput njih samih, koji žive u šumovitim planinama i duž obala Velikih Jezera.

Apologete herojskih pohoda španskih konkvistadora imali su pred sobom primer carstava centralnog Meksika i Anda. Apologete pohoda američkih nacionalnih heroja našli su pred sobom samo narode; očajnički otpor urođeničkih, anarhističkih zajednica predstavljali su kao međunarodnu zaveru iza koje su stajali umovi tako moćnih vojnih arhona (vođa) kao što su bili "generali" Pontijak i Tekumseh. Velike šume bile su naseljene nacionalnim liderima, efikasnim generalštabovima i nepreglednim armijama odlučnih patriota. Na toj slici nigde se ne vide represivne strukture njenih autora; pred očima su imali samo svoju tačnu kopiju, samo sa svim bojama potpuno izkorenitim, nešto poput fotografskog negativa. Tako je neprijatelj predstavljen kao jednak u pogledu strukture, snage i ciljeva. Rat protiv takvog neprijatelja nije mogao biti stvar fer-pleja; bila je to surova nužnost, pitanje života i smrti. Ostale osobine neprijatelja, njegovo bezbožništvo, divljaštvo i kanibalizam, činili su zadatak obračuna, pokoravanja i istrebljivanja još hitnijim, što je dodatno naglašavalo herojsku dimenziju tih pohoda.²

Time je nacionalistički program bio manje-više kompletiran. Ova tvrdnja može da izgleda čudno onima koji nigde na terenu još uvek ne vide "prave nacije". Sjedinjene Države još uvek su bile konglomerat različitih jezičkih, religioznih i kulturnih zajednica, koji se ubrzano transformisao u carstvo napoleonskog stila. Čitalac će možda pokušati da primeni poznatu definiciju nacije kao uređene teritorije na kojoj žive ljudi koji imaju isti jezik, religiju i običaje ili barem nešto od toga. Ta definicija, jasna, zgodna za upotrebu i statična, ne govori ništa o samoj pojavi, već služi samo tome da je opravda. Društveni fenomeni nisu statične definicije već dinamični procesi. Zajednički jezik, religija i običaji, kao i bela krv američkih kolonizatora, bili su samo predtekst i sredstvo za mobilizaciju osvajačkih armija. Kulminacija ovog procesa nije bila obogaćivanje zajedničkog već upravo suprotno: opšte osiromašenje, potpuni gubitak jezika, religije i običaja; pripadnici nove nacije govorili su jezikom prestonice, klanjali se pred oltarom države i sledili samo one običaje koje je dopuštala zvanična, nacionalna politika.

---

² Pontijak, Tekumseh: najpoznatije, ali ne i jedine ratne poglavice Otava i Šonija. Perlman aludira na poznatu sklonost da se o nekim indijanskim poglavicama govori kao o apolutnim gospodarima ili vojskovođama po uzoru na evropske, što oni sigurno nisu bili. Uz ime Pontijaka vezuje se rat koji je tokom 1763. najozbiljnije ugrozio engleske kolonijalne posede. Za samo mesec dana Otave i njihovi saveznici uništili su sve kolonijalne naseobine i utvrđenja u oblasti Velikih Jezera, osim Detroita i Fort Pita. Tokom opsade ovih utvrđenja Englezi su među Otave ubacili čebad zaraženu boginjama, što je ubrzo izazvalo pravi pomor Indijanaca. (nap. prev.)

II

Velika pljačka: Prvobitna akumulacija kapitala

Nacionalizam i imperijalizam su suprotni pojmovi samo na planu definicija. U praksi, nacionalizam je samo jedna od metodologija kojom se uspostavlja vladavina kapitala.

Stalni rast kapitala, često nazivan materijalnim napretkom, ekonomskim razvojem ili industrijalizacijom, bio je glavna preokupacija srednje klase, takozvane buržoazije. Njihovo glavno vlasništvo bio je kapital; gornja klasa je posedovala nekretnine.

Otkriće novog sveta neizmerno je uvećalo bogatstvo srednje klase, učinivši je u isto vreme vrlo ranjivom. Kraljevi i plemstvo koji su prvi došli do novog blaga, ubrzo su morali da ga prodaju trgovcima iz srednje klase, zadržavajući samo retke trofeje. Tu nije bilo pomoći. Blago nije stizalo u obliku u kojem se moglo odmah koristiti; tako su trgovci počeli da snabdevaju plemstvo korisnom robom u zamenu za opljačkano blago. Ali, plemstvo je jasno videlo da će ono biti sve siromašnije, a trgovci sve bogatiji, osim ukoliko ne krene da pljačka i njih, uz pomoć svojih dobro naoružanih plaćenika. Srednja klasa je bila izložena stalnim napadima starog režima – napadima na svoje vlasništvo. Kraljeva armija i policija sigurno nisu bili prava zaštita; zato su moćni trgovci, koji su već vodili mnoge poslove carstva, preduzeli sve potrebne mere da bi okončali to stanje opšte nesigurnosti: sada su u svoje ruke bili preuzeli i policijske poslove. Gde god je to bilo moguće osnivali su svoje plaćeničke vojske. Ali, čim se na horizontu pojavila mogućnost osnivanja nacionalne vojske i nacionalne policije, oštećeni biznismeni prihvatili su je bez oklevanja. Glavna prednost nacionalne armije bila je garancija da će se sluga-patriota boriti zajedno sa svojim gazdom protiv sluge drugog, neprijateljskog gazde.

Novi, stabilniji uslovi koje je garantovao nacionalni represivni aparat bili su za vlasnike nešto poput staklenika, u kojem je njihov kapital mogao da raste, da se uvećava i umnožava. Sam termin "rast" i izvedeni pojmovi, potiču iz kapitalističkog rečnika.

Ti ljudi su gledali na jedinicu kapitala kao na zrno ili seme koje investiraju u plodnu zemlju. U proleće, iz svakog semena počinje da klija biljka. U leto, iz svake od tih biljaka oni žanju toliko novog semena da, nakon što plate nadoknadu za zemlju, sunce i kišu, na kraju imaju mnogo više semena nego na početku sezone. Sledeće godine oni sade na još većem polju, a zatim se šire na svo okolno zemljište i unapređuju ga. U stvarnosti, to inicijalno zrno ili seme je novac; sunce i kiša su utrošena energija radnika; biljke su fabrike, radionice i rudnici, a žetva roba – ostaci industrijski obrađenog sveta. Višak semena, profit, jeste zarada koju kapitalista zadržava za sebe, umesto da ona bude raspodeljena među radnicima.

Taj proces, posmatran u celini, sastoji se u preradi prirodnih supstanci u stvari za prodaju, robu, i zatvaranju radnika u pogone za proizvodnju, fabrike.

Brak između kapitala i nauke omogućio je veliki skok napred ka stanju u kojem danas živimo. Laboratorijski načunici otkrili su metode kojim prirodni materijal može biti razložen na sastavne komponente; investitori su sav svoj ulog stavili na kartu procesa dekompozicije; naučnici-praktičari ili menadžeri shvatili su da se ovaj proces može primeniti i na radnike koji su im stajali na raspolaganju. Eksperti za društvene nauke izumeli su čitav niz metoda da se radnici učine manje humanim, ali efikasnijim, što više nalik mašini. Zahvaljujući nauci, kapitalisti su bili u stanju da

preobrazu najveći deo prirodnog okruženja u sirovinu za dalju obradu, u veštačke proizvode, a većinu ljudi u njihove poslužioce.

Kapitalistički proces proizvodnje analizirali su i kritikovali mnogi filozofi i pesnici, među kojima je najpoznatiji bio Karl Marks.³ Njegova kritika je pokrenula i nastavlja da pokreće militantne društvene pokrete. Ali, njegova analiza je imala jednu značajnu slepu tačku; većina njegovih učenika, ali i onih militanata koji nisu bili njegovi učenici, zasnovala je svoju platformu na toj slepoj tački. Marks je sa puno entuzijazma podržavao buržoasku borbu za oslobođenje od feudalnih okova. Ko tada nije bio entuzijasta? On, koji je primetio da su vladajuće ideje jedne epohe uvek ideje vladajuće klase, sam je delio mnoge ideje srednje klase koja je svuda dolazila na vlast. Bio je vatreni sledbenik Prosvetiteljstva, racionalizma, materijalnog progresu. Marks je taj koji je lucidno primetio da svaki put kada radnik reprodukuje svoj rad, svakog trena koji posveti obavljanju dodeljenog zadatka, udahnuje nov život materijalnom i društvenom aparatu koji ga dehumanizuje. Isti onaj Marks koji je sa toliko entuzijazma gledao na primenu nauke u procesu proizvodnje.

Marks je obavio temeljno istraživanje samog procesa proizvodnje kao objašnjenja za fenomen rada, ali je za sobom ostavio svega nekoliko usputnih, površnih i nevoljnih komentara o pretpostavkama kapitalističke proizvodnje, o poreklu i prirodi inicijalnog kapitala koji je taj proces i učinio mogućim.⁴ Bez tog početnog kapitala ne bi bilo ni investicija, ni proizvodnje, niti velikog skoka napred. Ove pretpostavke je analizirao jedan rani ruski marksista, Preobraženski,⁵ koji se nadovezao na nekoliko zapažanja poljske marksistkinje Roze Luksemburg i formulisao svoju teoriju o primitivnoj akumulaciji kapitala.

Preobraženski je pod "primitivnim" podrazumevao osnov čitavog kapitalističkog zdanja, temelj, pretpostavku. Te pretpostavke ne mogu se pojaviti u samom procesu kapitalističke proizvodnje, pošto bez njih taj proces ne bi ni bio moguć. One moraju biti negde izvan samog procesa proizvodnje. To negde su pre svega kolonije, njihovo opljačkano i istrebljeno stanovništvo. U prethodnom periodu, kada još nije bilo kolonija, početni kapital, pretpostavka kapitalističkog načina proizvodnje, bio je ceđen iz unutrašnjih kolonija, od seljaka kojima su bili otimani i zemlja i njeni plodovi, iz konfiskovanih poseda proteranih Jevreja i Muslimana.

Primitivna ili prvobitna akumulacija kapitala nije nešto što se dogodilo jednom u davnoj prošlosti i nikada više posle toga. To je proces koji sve vreme prati kapitalistički proces proizvodnje, njegov sastavni deo. Proces koji je opisao Marks donosi redovan i očekivani profit; proces koji je opisao Preobraženski donosi iznenadne dobitke i velike skokove napred. Redovan profit periodično biva ugrožen krizama svojstvenim sistemom; nove injekcije početnog kapitala su jedini poznati lek za te krize. Bez neprestane primitivne akumulacije kapitala proizvodnja bi stala; svaka naredna kriza mogla bi da postane stalna.

Genocid, sračunato istrebljivanje ljudske populacije označene kao legitiman plen, nije bilo odstupanje u odnosu na "inače miroljubiv" tok Progresu. To je razlog zašto su menadžerima kapitala bile potrebne nacionalne armije. Ta vojska nije služila samo

³ Podnaslov prvog toma *Kapitala* glasi *Kritika političke ekonomije: Kapitalistički proces proizvodnje*.

⁴ Isto, deo VIII: "Takozvana primitivna akumulacija".

⁵ E. Preobraženski: *Nova ekonomija*, Moskva, 1926. "Knjiga koja donosi veran opis primitivne socijalističke akumulacije...", iz najave prvog izdanja na engleskom, Clarendon Press, Oxford, 1965.

tome da zaštiti vlasnike kapitala od gneva njihovih najamnih radnika. Ta vojska je pre svega trebalo da uvek iznova pronalazi sveti gral, čarobnu lampu kapitalizma – početni kapital, rušeći pred sobom sve branjene i nebranjene kapije, pljačkajući, proterujući i ubijajući sve što bi joj se našlo na putu.

Tragovi tih nacionalnih armija takođe su i tragovi Progresia. Te armije su bile, i još uvek jesu, sedmo čudo sveta. U njima je išao vuk pored jagnjeta, pauk pored muve. U njima su izrabljivani radnici bili drugari izrabljivača, do guše zaduženi seljaci ortaci svojih kreditora, prevareni prijatelji varalica. Samo što to drugarstvo nije počivalo na ljubavi, već na mržnji prema svima koji bi im se našli na putu do mogućeg izvora početnog kapitala: bezbožnicima, divljacima, nižim rasama.

Ljudske zajednice, po načinu života i običajima raznolike poput ptica, bile su napadane, pljačkane i konačno istrebljene na način i u razmerama koji se ne mogu ni zamisliti. Odeća i predmeti uništenih zajednica bili su sakupljeni i zatim izlagani u muzejima kao još jedan trag koji je svedočio o toku Progresia; iščezla verovanja i načini života postali su predmet čuđenja još jedne od osvajačevih brojnih nauka. Iz otetih polja, šuma i životinja uzimalo se kao iz mirnog mora; tako je ubiran prvobitni kapital, preduslov procesa proizvodnje koji je livade preobrazio u farme, drveće u klade, životinje u šešire, minerale u municiju, a preživela ljudska bića u jeftine radnike. Genocid je bio, i još uvek jeste, preduslov, prelomna tačka i temelj čitavog vojno-industrijskog kompleksa, pogona za industrijsku obradu čitavog okruženja, sveta kancelarija i nepreglednih parkinga.

*

Nacionalizam je bio savršeno prilagođen svom dvostrukom zadatku: pripitomljavanju radnika i pljački stranaca. Kao takav, odgovarao je svima koji su raspolagali ili težili tome da raspolazu jednim delom kapitala.

Tokom XIX veka, posebno u drugoj polovini, svaki potencijalni investitor otkrio je svoje korene među zemljacima koji su govorili jezikom njegove majke i obožavali bogove njegovog oca. Vatrene osećanja tih nacionalista bila su očigledno cinična. Nijedan od tih zemljaka nije više imao korene među rođacima svojih roditelja: spas svoje duše on je tražio u svom trezoru, molio se svojim investicijama i govorio jezikom računovodstva. Ali, nešto je ipak naučio: bio on Amerikanac ili Francuz, shvatio je da ako ne može da mobiliše svoje zemljake apelujući na njihove uloge lojalnih slugu, klijenata i mušterija, još uvek može da ih mobiliše kao lojalne Italijane, Grke ili Nemce, odnosno lojalne Katolike, Pravoslavce ili Protestante. Jezik, religija i običaji postali su sredstvo za upravljanje nacionalnim državama.

Materijal kojim se manipuliralo bio je samo sredstvo, a ne cilj. Svrha nacionalnih entiteta nije bila unapređivanje jezika, religije i običaja, već razvoj nacionalne ekonomije, pretvaranje zemljaka u radnike i vojnike, pretvaranje otadžbine u rudnike i fabrike, dinastičkih poseda u kapitalistička preduzeća. Bez kapitala, ne bi bilo municije i zaliha, nacionalne armije, nacije.

Opsesije racionalističke srednje klase – finansijske rezerve i investicije, istraživanje tržišta i kalkulacije cena – postale su vladajuće opsesije. I ne samo vladajuće: ove racionalističke opsesije postale su apsolutno isključive. Pojedinci koji su prednost davali nekim drugim, iracionalnim opsesijama bili su brzo izolovani i sklanjani u posebne azile.

Nacije su uglavnom bile monoteističke, iako za time više nije bilo preke potrebe; stari bog ili bogovi izgubili su svaki značaj osim kao sredstvo manipulacije. Nacije su

postale monoopsesivne, a ako bi se pokazalo da se neki monoteizam uklapa u vladajuću opsesiju, i on bi bio mobilisan.

*

Prvi svetski rat je označio kraj jedne faze u formiranju nacionalnih entiteta, koja je započela Američkom i Francuskom revolucijom, a bila najavljena mnogo ranije, deklaracijom Lopea de Agirea i pobunom holandskih trgovaca i bankara. Rat su pokrenuli sukobljeni interesi starih i novih nacija. Nemačka, Italija i Japan, kao i Grčka, Srbija i kolonijalna Amerika, koje su već imale mnoge crte svojih nacionalističkih preteča, postale su nacionalne imperije, monarhije i republike. Najmoćnije među njima želele su da steknu i glavni, nedostajući atribut: status kolonijalne imperije. Tokom rata, svi mobilisani elementi dve velike dinastičke imperije, Habsburške i Otomanske, izdvojili su se u posebne nacije. Kada bi buržoazija koja je pripadala različitim jezicima i kulturama, poput Turaka i Jermena, pretendovala na istu teritoriju, slabiji je bio tretiran na isti način kao nekada američki Indijanci: bio je istrebljen. Nacionalni suverenitet i genocid uvek su bili u najtešnjoj uzročno-posledičnoj vezi.

Zajednički jezik i religija samo su prividne karakteristike nacije: kada su služili svrsi bili su korišćeni kao vezivni materijal, kada nisu, bili su odbacivani. Nije bilo nikakvih prepreka da višejezička švajcarska ili višereligijska Jugoslavija budu primljene u društvo nacija. Kao sredstvo za mobilizaciju lako su mogli da posluže i oblik nosa ili boja kose – što se kasnije i dogodilo. Zajedničko nasleđe, koreni i druge zajedničke crte trebalo je da udovolje samo jednom kriterijumu kojim se rukovodio američki pragmatizam: da li "rade"? Sve što "radi" moglo je biti iskorišćeno. Zajedničke crte nisu bile važne zbog svog kulturnog, istorijskog ili filozofskog sadržaja, već samo ako bi se pokazale korisnim u organizovanju policijskih snaga za zaštitu nacionalne svojine i mobilizaciji vojske za pljačku kolonija.

Kada je nacija jednom bila uspostavljena, ljudi koji su živeli na nacionalnoj teritoriji, ali koji nisu posedovali nacionalne crte, mogli su biti tretirani kao unutrašnja kolonija, odnosno, kao izvor početnog kapitala. Bez tog kapitala nijedna nacija nije mogla da postane velika nacija; nacije koje su težile veličini, a kojima su nedostajale prekomorske kolonije, tako su uvek mogle da se oslone na pljačku, istrebljenje i otimanje zemlje onih svojih zemljaka koji nisu posedovali nacionalne crte.

III

Formiranje nacionalnih država dočekano je sa velikim entuzijazmom i pravom euforijom kod pesnika, ali i kod seljaka, kojima je izgledalo da su njihove muze i bogovi konačno sišli na zemlju. Ali, bilo je i onih koji su preko razvijenih zastava i konfeta, odmah počeli da bacaju mokru ćebad. Bili su to pre svega bivši vladari, kolonizovani narodi i učenici Karla Marksa.

Razvlašćeni i kolonizovani nisu imali mnogo entuzijazma, iz sasvim očiglednih razloga.

Učenici Karla Marksa nisu imali entuzijazma, jer ih je iskustvo naučilo da nacionalno oslobođenje znači nacionalnu eksploataciju, da je nacionalna vlast samo izvršni organ nacionalne kapitalističke klase i da nacija za radnike nema ništa drugo osim lance. Ti stratezi radništva, koji sami nisu bili radnici već buržujzi iz vladajuće klase, govorili su da radnici nemaju državu i organizovali se u Internacionalu. Ta organizacija se

vremenom podelila na tri struje, od kojih se svaka ubrzano pomerala ka Marksovoj slepoj tački.

Prvu internacionalu je predvodio nekadašnji Marksov sledbenik i njegov prvi prevodilac na ruski jezik, a zatim protivnik, Bakunjin. Ovaj nepopravljivi buntovnik u početku je bio vatreni nacionalista, sve dok se nije upoznao sa Marksovim učenjem o eksploataciji. Bakunjin i njegovi sledbenici, koji su bili protiv svih autoriteta, pobunili su se i protiv Marksovog autoriteta; optuživali su ga da od Internacionale želi da napravi državu koja će biti represivnija od feudalne i nacionalne zajedno. Iako su bili jednodušni po pitanju odbacivanja države u bilo kom obliku, Bakunjin i njegovi sledbenici nisu imali iste stavove po pitanju kapitalističkog preduzetništva. U slavljenju nauke, materijalnog progresa i industrijalizacije išli su čak i dalje od Marksa. Kao pravi buntovnici, smatrali su da je svaka borba dobra, ali da je najbolja ona protiv feudalnih zemljoposjednika i katoličke crkve; zato su ideje Bakunjinove Internacionale imale najviše uticaja u zemljama poput španije, gde buržoazija nije bila završila svoju borbu za nezavisnost, već je bila sklopila savez sa feudalnim baronima i Crkvom u borbi protiv radnika i seljaka uvek sklonih pobuni. Bakunjisti su se borili za ostvarenje buržoaske revolucije bez i protiv same buržoazije. Sebe su nazivali anarhistima i odbacivali svaku državu, ali nikada im nije uspelo da objasne kako misle da osiguraju rad bazične i druge industrije, progres i dalji razvoj nauke – jednom rečju, kapital – bez pomoći vojske i policije. Pravu priliku da ovu kontradikciju reše u praksi nikada nisu dočekali. To nije uspelo ni današnjim sledbenicima Bakunjina, koji i dalje ne shvataju da anarhija i industrija nikako ne idu zajedno.

Druga Internacionala nije bila tako radikalna kao prva i brzo je našla zajednički jezik kako sa kapitalom, tako i sa državom. Čvrsto ušančeni u Marksovu slepu tačku, aktivisti i propovednici ove organizacije nisu dozvolili sebi da se zaglave u neku od Bakunjinovih kontradikcija. Eksploatacija i pljačka za njih su bili neizbežni uslovi materijalnog progresa; krajnje realistički, oni su zaključili da tu nema pomoći. Sve što su tražili bila su veća prava i beneficije za radnike, kao i kancelarije za njih same, kao predstavnike radnika u okviru postojećeg političkog establišmenta. Kao i sve dobre sindikaliste koji su im prethodili i od kojih su učili, ove apostole socijalizma veoma je mučilo “pitanje kolonija”; ali, slično kao i kod Filipa Habsburškog, ta nelagodnost je za posledicu imala samo grižu savesti. Vremenom su nemački carski socijalisti, kraljevski danski socijalisti i francuski republikanski socijalisti prestali da budu čak i internacionalisti.⁶

Treća Internacionala nije samo sklopila savez sa kapitalom i državom; ona je od njih napravila svoj cilj. Osnivači ove Internacionale nisu bili buntovni ili nepoćudni intelektualci, već sama država, ruska država, nakon dolaska boljševika na vlast. Glavna aktivnost ove Internacionale bila je afirmacija povampirene ruske države, njene vladajuće partije i njenog osnivača, čoveka po imenu Lenjin. Dostignuća ove partije i njenog osnivača zaista su bila izuzetna, ali njihovi promoteri učinili su sve da sakriju ono što ih je zaista činilo takvima.

Prvi svetski rat ostavio je dva velika carstva u velikim previranjima. Nebesko Carstvo Kine, najstarija država na svetu, i ruska Carevina, mnogo skorijeg porekla, još uvek su odolevale pritiscima da se preobrazu u nacionalne države ili da se raspadnu na manje jedinice, kao što se to dogodilo sa Otomanskim i Habsburškim carstvima.

---

⁶ Ova epoha je završena Prvim svetskim ratom, koji je praktično bio “izglasen” u mogim evropskim parlamentima ili podržan glasovima socijalista (socijaldemokrata). (nap. prev.)

Tu dilemu je u slučaju Rusije razrešio Lenjin. Da li je tako nešto moguće? Marks je jednom primeto da pojedinac ne može da promeni okolnosti već samo da ih preokrene u svoju korist. Izgleda da je bio u pravu. Lenjinov podvig nije bio u tome što je promenio okolnosti već u tome što ih je iskoristio na izuzetan način. Njegov podvig je zaista bio izuzetan u svom oportunizmu.

Lenjin je bio ruski buržuj koji je proklinjao slabost i nesposobnost ruske buržoazije.⁷ Ovaj entuzijasta kapitalističkog razvoja, vatreni obožavalac progresa u američkom stilu, nije našao zajednički cilj sa onima koje je proklinjao, već sa njihovim neprijateljima, antikapitalistički nastrojenim učenicima Marksa. Potpuno se bio posvetio tome da od slepe tačke Marksove kritike kapitalističkog procesa proizvodnje napravi priručnik za dalji razvoj kapitala. Marksovo proučavanje eksploatacije i opšte bede postalo je hrana za gladne, virtualni rog obilja. Američkim biznismenima je već bilo uspelo da prodaju flaširanu mokraću kao izvorsku vodu; ali ovako monumentalna inverzija bila je potpuno van njihovog domašaja.

Okolnosti su ostale iste. Ništa se nije promenilo. Svaki korak ove inverzije bio je izveden u skladu sa datim okolnostima, pomoću dobro poznatih i već isprobanih metoda. Ruske seljake nije bilo moguće mobilisati pozivanjem na njihovu ruskost, pravoslavlje ili boju kože, ali su zato mogli biti i bili pokrenuti pozivanjem na izrabljivanje i nasilje koje im je carski despotizam nametao vekovima. Eksploatacija i nasilje postali su glavni vezivni materijal. Vekovi patnje pod carskim režimom korišćeni su na isti način kao skalpiranje belih žena i dece kod Amerikanaca, da bi se ljudi organizovali u borbene jedinice, embrione buduće nacionalne armije i nacionalne policije.

Slika diktatora i centralnog komiteta Partije, kao diktature oslobođenog proletarijata, izgledala je kao nešto novo; ali, nove su bile samo reči. Bila je reč o nečemu starom isto koliko i egipatski faraoni ili mesopotamski lugali, o izabranim vođama ljudi i jedinim legitimnim posrednicima između sveta ljudi i sveta bogova. Uvek isti, stari, odavno isprobani trik vladara. Ako su ti drevni prethodnici možda i bili zaboravljeni, tu su još bili neki skoriji, poput francuskog Komiteta javnog zdravlja, koji se takođe predstavljao kao otelotvorenje opšte, nacionalne volje.

Cilj, ukidanje kapitalizma i komunizam, takođe su izgledali kao nešto novo, kao promena okolnosti. Ali, i tu su nove bile samo reči. Cilj diktature proletarijata i dalje je bio progres u američkom stilu, razvoj kapitalizma, elektrifikacija, razvoj brzog i masovnog transporta, nauka, još intenzivija prerada prirodnog okruženja. Cilj je bio kapitalizam koji slaba i nesposobna ruska buržoazija nikada nije uspela da razvije. S Marksovim Kapitalom kao bakljom i vodičem, diktator i njegova Partija uspostaviće u Rusiji kapitalizam; oni sami poslužiće kao zamena za buržoaziju, a vlast će koristiti ne samo za zaštitu kapitalističkog načina proizvodnje, već i da bi ga pokretali i upravljali njime.

Lenjin nije poživeo dovoljno dugo da bi pokazao sve sposobnosti generalnog menadžera ruskog kapitala, ali je zato njegovom nasledniku Staljinu uspelo da iskoristi sve prednosti osnivačeve mašinerije. Prvi korak bila je akumulacija početnog

---

⁷ V. I. Lenjin, *Razvoj kapitalizma u Rusiji*, prvi put objavljeno u Moskvi, 1899. Citat sa str. 599 engleskog izdanja: "U poređenju sa sadašnjim tempom razvoja koji se postiže primenom svih raspoloživih tehničkih i kulturnih dostignuća, sadašnji tempo razvoja kapitalizma u Rusiji je svakako veoma spor. A ne može a da ne bude spor, jer ni u jednoj kapitalističkoj zemlji nije opstalo toliko prevaziđenih institucija, u potpunom neskladu sa zahtevima kapitalizma, tako zaostalih u razvoju i koje samo dodatno pogoršavaju stanje proizvođača."

kapitala. Ako Marks u tom pogledu nije bio dovoljno jasan, Preobraženski sigurno jeste. Ali, Preobraženski je sada bio u zatvoru, a stare, isprobane metode za obezbeđivanje početnog kapitala, koje je tako dobro opisao, bile su korišćene širom Rusije. Početni kapital engleskih, američkih, belgijskih i drugih kapitalista dolazio je iz opljačkanih kolonija, koje Rusija nije imala. Ali, taj nedostatak nije bio prepreka – cela Rusija, a posebno rusko selo, bila je pretvorena u koloniju.

Prvi izvor početnog kapitala bili su kulaci, seljaci koji su imali nešto vredno pljačke. Pohod je bio tako uspešan da se proširio i na ostale seljake, s racionalnom pretpostavkom da će pljačka svih, čak i ako pojedinačno imaju malo, doneti bogatu žetvu.

Seljaci nisu bili jedine kolonijalne žrtve. Pripadnici stare vladajuće klase već su bili temeljno lišeni svog bogatstva i poseda, ali uskoro je bio pronađen novi izvor početnog kapitala. Sa državnom vlašću koncentrisanom u svojim rukama, diktatori su otkrili da mogu sami da stvore izvor prvobitne akumulacije. Uspešni preduzetnici, nezadovoljni radnici i seljaci, aktivisti konkurentskih organizacija, čak i članovi Partije lišeni iluzija, mogli su da budu proglašeni za kontrarevolucionare, uhapšeni, lišeni sve imovine i deportovani u radne logore. Tako su masovna deportacija, masovna pogubljenja i eksproprijacija, kojima su se služili prvi kolonizatori, bili ponovo oživljeni u novoj Rusiji.

Prvi kolonizatori, kao i svi drugi pioniri, morali su da uče na svojim greškama. Ali, ruski diktatori nisu imali taj problem. Svi načini za obezbeđivanje početnog kapitala bili su u međuvremenu dobro ispitani i sada su se mogli naučno primeniti. Ruski kapital se razvijao u potpuno kontrolisanom okruženju, kao u stakleniku. Svaki nivo, svaka varijabla bila je pod kontrolom nacionalne policije. Funkcije koje su nekada bivale prepuštane slučaju ili drugim organima, u manje kontrolisanim okolnostima, u ruskom stakleniku postale su briga policije. Činjenica da podanici nisu bili negde van zemlje-matice već unutar nje, što znači da ih nije trebalo osvajati već samo hapsiti, još više je povećala značaj i obim policijskog aparata. Vremenom je svemoćna i sveprisutna policija postala vidljiva emanacija i otelotvorenje proletarijata, a komunizam je postao sinonim za totalnu policijsku organizaciju i kontrolu.

*

Ruski staklenik nije ispunio sva Lenjinova očekivanja. Policijski aparat u ulozi kapitaliste je pravio čuda u obezbeđivanju početnog kapitala, uglavnom od obespravljenih kontrarevolucionara, ali nije bio ni izbliza tako efikasan u upravljanju procesom proizvodnje. Možda je još uvek rano da se o tome donese konačan sud, ali do sada se pokazalo da je policijski način uprave bio jedanko neefikasan kao i stara ruska buržoazija, koju je Lenjin toliko osuđivao. Sposobnost da obezbedi uvek nove izvore početnog kapitala pokazala se kao jedina prednost ovakvog pristupa.

Osim toga, policijski aparat nije bio privlačan na način kojim se Lenjin nadao. On uopšte nije imponovao biznismenima i etabliranim političarima, s obzirom da nije bio dovoljno ubedljiv u ulozi menadžera proizvodnog procesa. Taj aparat je privlačio ljude iz posebne klase, koju ću sada pokušati da ukratko opišem, pre svega kao sredstvo za osvajanje nacionalne vlasti, a tek sekundarno kao način za obezbeđivanje početnog kapitala.

Naslednici Lenjina i Staljina nisu bili poput nekadašnjih pretorijanskih gardista, stvarni nosioci ekonomske i političke vlasti u ime i u korist parazitskog monarha. Bili su to priučeni pretorijanci, šegrti u oblasti ekonomije i politike, koji su očajnički pokušavali da se domognu makar najnižih nivoa vlasti. Lenjinov model je takvim

ljudima omogućavao da sa tih najnižih nivoa lako preskoče sve stepenike koji ih dele od centralne palate.

Pravi naslednici Lenjina dolazili su iz slojeva najnižeg sveštenstva i državnih službenika; bili su to ljudi poput Musolinija, Hitlera i Mao Ce Tunga, ljudi koji su, kao i sam Lenjin, proklinjali svoju slabu i nesposobnu buržoaziju zbog neuspeha u vaspostavljanju velike nacije.

(Ovde ne ubrajam cioniste, jer oni pripadaju ranijoj generaciji. Oni su bili Lenjinovi savremenici, koji su, možda i samostalno, otkrili snagu progona i patnje kao sredstva za mobilizaciju nacionalne armije i policije. Ali, cionisti su imali i neka originalna rešenja. Njihov tretman jedne raseljene religiozne grupacije kao nacije, nacionalne države kao centralne ideje vodilje i smisla postojanja same te nacije, kao i svodenje religioznog nasleđa na raso nasleđe, predstavljali su značajan doprinos metodologiji nacionalizma. Pravi značaj tog doprinosa došao je do izražaja kada su iste te metode bile primenjene na same Jevreje, među kojima je bilo i mnogo onih koji nisu bili cionisti, od strane jedne druge nacije, mobilisane na isti način – “nemačke rase”).

Musolini, Mao Ce Tung i Hitler su uklonili zavesu od slogana i videli u Lenjinovim i Staljinovim podvizima ono što su zaista bili: uspešan način za osvajanje i održavanje na vlasti. Sva trojica su tu metodologiju sveli na njenu suštinu. Prvi korak bio je povezivanje sa istomišljenicima među adeptima moći i osnivanje nukleusa buduće policijske organizacije, Partije, kako ju je nazvao Lenjin. Sledeći korak bio je stvaranje masovne baze, borbenih trupa i infrastrukture za njihovo snabdevanje. Treći korak bio je preuzimanje državnog aparata, postavljanje novih državnih teoretičara u kancelarije Dučea, Predsednika i Firera, regrutacija kadrova za policiju i menadžerske funkcije među partijskom elitom i konačno – vraćanje masovne baze nazad na posao. Četvrti korak bilo je obezbeđivanje početnog kapitala neophodnog za obnovu i pokretanje vojno-industrijskog kompleksa, sposobnog da podrži nacionalne lidere i njihove kadrove, policiju, vojsku i industrijske menadžere; bez tog kapitala ne bi bilo ni oružja, ni vlasti, ni nacije.

Lenjinovi i Staljinovi naslednici su još više izbrusili ovu metodologiju, tako što su minimizirali kapitalističku eksploataciju i koncentrisali se na tlačenje na nacionalnom nivou. Priča o eksploataciji nije više služila svrsi; šta više, postala je smetnja, jer je svima, a posebno najamnim radnicima, bilo očigledno da tim uspešnim revolucionarima nije bilo ni na kraj pameti da ukinu najamni rad, već upravo suprotno, da još više prošire njegov domen.

Pošto su bili pragmatični kao i američki biznismeni, novi revolucionari nisu govorili o oslobođenju od najamnog rada već o nacionalnom oslobođenju.⁸ To nije bilo oslobođenje o kojem su govorili romantičari-utopisti, već nešto što je bilo sasvim moguće, šta više, što je u postojećim okolnostima bilo jedino moguće. Trebalo je samo poći od datih okolnosti, iskoristiti ih i ostvariti željeni cilj. Nacionalno oslobođenje zapravo je bilo oslobođenje nacionalnih vođa iz okova nemoći, od lišenosti vlasti. Njihov poduhvat nije bila borba nadahnuta snom već primena isprobane, naučno dokazane i usavršene strategije.

---

⁸ Musolini: “Naš mit je nacija, naš mit je veličina nacije.”; “Država je ta koja stvara naciju, koja svoja htenja i svoj stvarni život prenosi na narod svestan svog moralnog jedinstva”; “Maksimum slobode uvek je bio moguć samo uz maksimalnu snagu države.” “Sve za državu; ništa protiv države; ništa izvan države.” — iz *Che cosa e il fascismo* i *La dottrina del fascismo*.

Fašisti i nacionalsocijalisti su bili prvi koji su dokazali da ta strategija funkcioše i da bi uspeh boljševika mogao biti ponovljen. Odmah nakon preuzimanja vlasti, nove nacionalne vođe i njihovi saradnici fokusirali su se na pitanje akumulacije početnog kapitala neophodnog za stvaranje velike nacije. Fašisti su krenuli na neke još neosvojene oblasti Afrike (Etiopija), pljačkajući ih kao i raniji industrijalci svoja kolonijalna carstva. Nacisti su se okomili na Jevreje, domaće stanovništvo, koje je bilo deo "ujedinjene Nemačke" od kada i sami Nemci; kao i u slučaju Staljina i ruskih kulaka, Jevreji su bili dobar izvor početnog kapitala jer su posedovali mnogo toga vrednog pljačke.

Cionisti, koji su prethodili nacistima u svođenju religije na pitanje rase, mogli su da se, kao i nacisti, ugledaju na način na koji su američki pioniri koristili nacionalizam. Hitlerovim ekspertima je ostalo da samo prevedu ogromnu istraživačku zaostavštinu američkih rasista i tako snabdeju svoje naučne institute velikim bibliotekama. Nacisti su se prema Jevrejima ophodili vrlo slično kao i Amerikanci prema urođeničkom stanovništvu kontinenta, s tom razlikom što su nacisti bili u mogućnosti da u cilju deportacije, pljačke i istrebljenja ljudskih bića angažuju neuporedivo moćniju tehnologiju. Ali, u tom poslu sigurno nisu bili inovatori; i oni su samo iskoristili okolnosti koje su im stajale na raspolaganju.

Fašistima i nacistima pridružili su se graditelji japanskog carstva, koji su strahovali da bi raspadajuće Nebesko Carstvo moglo da postane izvor kapitala za Ruse ili za kineske industrijalce-revolucionare. Ujedinivši se u Osovinu, ove tri sile su pokušale da ceo svet pretvore u izvor početnog kapitala. Drugi narodi nisu bili smetnja; do problema je došlo kada su se okomili na posede već ustanovljenih kapitalističkih sila. Pokušaj da se već postojeći kapitalisti svedu na plen mogao je da uspe unutar nacionalnih granica, kao u slučaju Lenjina i Staljina. Ali, primenjena na svetskom nivou, ta praksa, koja bi u tom slučaju značila ne samo iskorišćavanje, već i promenu okolnosti, mogla je da izazove samo svetski rat. Sile Osovine pružile su se preko svojih mogućnosti i bile poražene.

Nakon rata, mnogi razumni ljudi nazivali su ciljeve sila Osovine iracionalnim, a Hitlera ludakom. Ipak, ti isti trezvenjaci smatrali su Džordža Vašingtona i Tomasa Džefersona mudrim i racionalnim ljudima, iako su upravo oni osmislili i pokrenuli osvajanje jednog velikog kontinenta uz masovnu deportaciju i istrebljivanje njegovog stanovništva, u vreme kada je takav projekat bio daleko teži za izvođenje nego u vreme sila Osovine. Tačno je da su tehnologije, kao i fizička, hemijska, biološka i društvena saznanja koja su stajala na raspolaganju Vašingtonu i Džefersonu bila sasvim drugačija od onih kojima su raspolagali nacisti. Ali, ako je znanje moć, kako to da su ubistva koja su počinili američki pioniri, uz pomoć baruta, u vreme zaprega i kočija, nešto racionalno, a ubistva nacista koji su koristili mnogo jači eksploziv, borbene otrove i hemijske agense, nešto iracionalno? Zar samo zato što na sve gledamo iz današnjeg ugla, iz vremena raketa, podmornica i autoputeva?⁹

---

⁹ "Postepeno širenje naših naseobina sigurno će naterati divljake, kao i vukove, u povlačenje; iako se razlikuju po obliku, i jedni i drugi su zveri koje treba loviti ..." — Džordž Vašington, 1783.

"Ako ikada budemo primorani da podignemo svoje sekire protiv nekog plemena, nećemo ih spustiti sve dok to pleme ne bude potpuno istrebljeno ili proterano..." — Tomas Džeferson, 1807.

"Strašni masakri koje su počinili nad našim ženama i decom, obavezuju nas da ih gonimo do istrebljenja ili da ih proteramo u oblasti izvan našeg domašaja..." — Tomas Džeferson, 1813.

Nacisti su, ako ništa drugo, bili još više naučno orijentisani nego Amerikanci. U svoje vreme, oni su za veći deo sveta bili simbol naučne efikasnosti. Vodili su zapisnike o svemu, izračunavali i preračunavali svoje nalaze, objavljivali ih u svojim naučnim publikacijama. Kod njih rasizam nije bio stvar sirovih graničara već baština renomiranih naučnih institucija.

Mnogi razumni ljudi izgleda izjednačuju ludilo sa neuspehom. Nije to bilo prvi put: mnogi su Napoleona nazivali ludakom kada je bio u zatvoru ili u izgnanstvu, ali kada se ponovo pojavio, ovog puta kao Car, ti isti ljudi govorili su o njemu s poštovanjem ili čak s divljenjem. Utamničenje i izgnanstvo nisu bili smatrani samo za lek protiv ludila, već i kao njegovi simptomi. Neuspeh je ludost.

Tako dolazimo do Mao Ce Tunga, trećeg velikog pionira među nacionalsocijalistima (ili nacionalkomunistima; druga reč više nije važna, jer je postala samo istorijski relikv; pojam "levi fašisti" takođe bi mogao da posluži, samo što u njemu izostaje ključni nacionalistički predznak). On je sa Nebeskim Carstvom postigao isto što i Lenjin sa ruskom Carevinom. Najstariji birokratski aparat na svetu nije se raspao na manje jedinice, niti postao kolonija drugih industrijalaca; on je vaskrsao, značajno izmenjen, u obliku Narodne Republike, svetionika "potlačenog naroda".

Predsednik i njegovi "kadrovi" krenuli su stopama svojih brojnih prethodnika u nastojanju da Nebesko Carstvo preobrazu u neiscrpan izvor preliminarnog kapitala, progoneći i uklanjajući sve što je ometalo "veliki skok napred".

Sledeći korak, pokretanje kapitalističkog procesa proizvodnje, bio je izveden po ruskom modelu, to jest, uz pomoć nacionalne policije. Rezultati nisu bili ništa bolji nego u ruskom slučaju. Zato je preduzetnička uloga postepeno bila prepuštena menadžerima i oportunistima koji su ljudima ulivali više poverenja nego policija. Ali, taj momenat je za maoiste bio od manjeg značaja nego za lenjiniste. Kapitalistički proces proizvodnje je bio jednako važan, u najmanju ruku isto koliko i prvobitna akumulacija kapitala, jer bez kapitala nema vlasti, nema nacije. Ali, maoisti nikada nisu previše insistirali na tome da je njihov model industrijalizacije superiorniji od drugih; u tome su bili mnogo skromniji od Rusa, pa tako i manje razočarani rezultatima svoje policijski nadzirane industrije.

Maoistički model pružio je svojim radnicima obezbeđenja i studentima isprobanu metodologiju moći, u obliku naučno osmišljene strategije nacionalnog oslobođenja. Opšte poznata kao Mao Ce Tungova Misao¹⁰ ova nauka je svojim budućim predsednicima i kadrovima pružila mogućnost neograničene vladavine nad živim bićima, ljudskom aktivnošću, čak i nad njihovim mislima. Papa i sveštenstvo katoličke crkve, sa svim svojim inkvizitorima i misionarima, nikada nisu imali takvu moć, ne zato što je nisu želeli već zato što nisu raspolagali dostignućima moderne nauke i tehnologije. Oslobođenje nacije je bilo smatrano za poslednji stadijum u borbi protiv parazita. Kapitalizam je prethodno već bio očistio prirodu od parazita, tretirajući ostatak samo kao sirovinu za prerađivačku industriju. Moderni nacionalsocijalizam se ustremio na eliminaciju parazita iz ljudskog društva.

Svi citati iz *Facing West: Metaphysics of Indian-Hating and Empire Building*, by Richard Drinnon (New York: New American Library, 1980, pp. 65, 96, 98)

¹⁰ Objavljeno kao *Citati predsednika Maoa*; Peking, Političko odeljenje Narodne Oslobođilačke Armije, 1966.

Paraziti u ljudskom obliku uvek su bili izvor početnog kapitala, ali kapital nije samo nešto materijalno; on može da se pojavi i u obliku kulturnog ili "duhovnog" blaga. Običaji, mitovi, poezija i muzika ljudi bili su sistematski iskorenjivani; nešto od te baštine, uglavnom muzika i narodna nošnja, kasnije se ponovo pojavilo u prerađenom i prepakovanom obliku, kao deo nacionalnog spektakla, kao dekor i sredstvo za opštu motivaciju; običaji i mitovi postali su sirovina prerađivačke industrije zasnovane na "humanističkim naukama". Čak je i jalovo nezadovoljstvo radnika otuđenim radom bilo likvidirano. U oslobođenoj naciji, najamni rad prestaje da bude teret; to je sada nacionalna obaveza, koju treba ispunjavati s radošću. Pripadnici totalno oslobođene nacije čitali su Orvelovu 1984 kao antropološku studiju, kao veran prikaz jednog ranijeg doba.

Pri ovakvom stanju stvari satira postaje neumesna. Čak i ona rizikuje da postane Biblija za sledeću generaciju nacionalnih oslobodilaca.¹¹ Svaki satiričar rizikuje da postane osnivač nove religije, novi Buda, Zaratustra, Isus, Muhamed ili Marks. Svako razotkrivanje zločina vladajućeg sistema, svaka kritika na račun njegovog funkcionisanja, rizikuje da postane ispaša za konje novih oslobodilaca, materijal za graditelje novih oslobodilačkih armija. Maova Misao, u svim verzijama i revizijama, u isto vreme je i totalna nauka i totalna teologija; društvena fizika, ali i kosmička metafizika. I francuski Komitet javnog zdravlja je za sebe tvrdio da izražava opštu volju svih potlačenih ljudi.

Stalna revizija Misli je neophodna, jer njene početne formulacije nisu primenljive na sve, zapravo, ni na jednu kolonizovanu populaciju. Nijedna od njih nema tradiciju državnog aparata dugu dve hiljade godina. Svega nekoliko potlačenih naroda ima tek po neki atribut nacije, stečen u bližoj ili daljoj prošlosti. Misao bi trebalo da bude primenja na narode čiji su preci živeli bez nacionalnih vođa, vojske i policije, bez kapitalističkog načina proizvodnje i samim tim bez ikakve potrebe za početnim kapitalom.

Revizije su bile vršene tako što je inicijalna Misao bila obogaćena pozajmicama od Musolinija, Hitlera i izraelskih, državotvornih Cionista. Musolinijeva teorija o ostvarenju nacije kroz državu bila je glavna dogma. Najrazličitiji narodi, mali ili veliki, sa ili bez industrije, koncentrisani ili raspršeni, bili su posmatrani kao nacije, ali ne u pogledu svoje prošlosti, već u pogledu svoje aure, kao potencijal koji su oličavali njihovi nacionalni oslobodilački pokreti. Hitlerovo, ali i cionističko, tretiranje nacije kao rasnog entiteta bilo je druga, središnja dogma. Kadrovi su bili regrutovani među ljudima lišenim tradicionalnih rodbinskih veza i običaja, tako da se oslobodioci ubrzo nisu mogli razlikovati od tlačitelja u pogledu jezika, verovanja, običaja ili naoružanja; jedino što ih je držalo u vezi s njihovom masovnom bazom, bio je isti onaj materijal koji je povezivao bele sluge i bele gazde duž američke Granice; "rasna povezanost" dala je identitet ljudima bez identiteta, osećanje pripadnosti ljudima bez rodbine,

---

¹¹ Izdavač Black & Red je pre desetak godina pokušao da se na satiričan način pozabavi ovom situacijom, objavljujući lažni "Priručnik za revolucionarne vođe". Njen autor Majkl Veli (od Makijaveli; autori su Lorejn i Fredi Perlman, nap. prev.) ponudio se da za potrebe modernih revolucionarnih prinčeva uradi isto što i Makijaveli za feudalne. U tom lažnom "priručniku" Misao Mao Ce Tunga bila je ukrštena sa učenjima Lenjina, Staljina, Musolinija, Hitlera i njihovih modernih sledbenika, nudeći čitav niz brutalnih recepata za stvaranje revolucionarne organizacije i preuzimanje vlasti. Potpuno neočekivano, barem polovina porudžbina za ovo izdanje došla je od potencijalnih nacionalnih oslobodilaca, tako da je sasvim moguće da barem neke od savremenih verzija nacionalističke metafizike sadrže recepte koje je ponudio Majkl Veli.

osećaj zajedništva ljudima koji su izgubili svoje zajednice; bila je to poslednja spona među kulturno opustošenim ljudima.

Revidirana misao sada je mogla da bude primenjena na Afrikance, isto kao i na Navahoe, Apače ili Palestince. Pozajmice od Musolinija, Hitlera i cionista bile su pažljivo zamaskirane, budući da Musoliniju i Hitleru nije uspelo da se održe na vlasti, dok su mnogo uspešnji cionisti pretvorili svoju državu u svetskog policajca i neprijatelja svih drugih oslobodilačkih pokreta. Tako su Lenjin, Staljin i Mao Ce Tung dobili mnogo više prostora nego što su zaslužili.¹²

Revidirani i opšte primenljivi model funkcionisao je slično kao i original, ali mnogo finije; mašina je bila često proveravana; brojni nedostaci originala bili su uklonjeni ili poboljšani; sve što je bilo potrebno da bi se ovaj izum stavio u pokret bili su dobar vozač, prenosni kaiš i gorivo.

Vozač je, naravno, teoretičar lično ili njegovi najbliži učenici. Prenosni kaiš je aktivističko jezgro, organizacija, Partija ili komunistička partija. Komunistička partija s malim "k" jeste upravo ono o čemu govorimo: nukleus buduće policijske organizacije, koja ima zadatak čišćenja i koja će pročistiti i samu sebe, kada vođa postane Nacionalni Vođa i tako oseti potrebu za revizijom Nepromenljive Misli, u pokušaju da se prilagodi svom novom ambijentu – porodici bankara, proizvođača oružja i investitora. Gorivo: to su oduvek bili i biće porobljene, potlačene mase, a sada oslobođeni ljudi.

Vođa i njegovi najbliži saradnici ne dolaze sa strane; to nisu strani agitatori. Oni su integralni proizvod kapitalističkog procesa proizvodnje. Taj proces je bez izuzetka bio praćen rasizmom. Rasizam nije nužan uslov proizvodnje, ali, u ovom ili onom obliku, rasizam je bio nužan preduslov procesa prvobitne akumulacije kapitala, odakle je uvek prodirao i u sam proces proizvodnje.

Industrijalizovane nacije su preliminarni kapital obezbeđivale pljačkom, deportacijom, progonom, segregacijom, a često i istrebljivanjem ljudi koji su bili označeni kao legitiman plen. Rodbinske veze su bile prekidane, prirodno okruženje uništavano, kultura i tradicionalni običaji iskorenjivani.

Potomci onih koji su preživeli ovu klanicu, bili su srećni ako bi im uspelo da sačuvaju makar senku svoje tradicionalne kulture. Ali, mnogima nije ostala čak ni senka; bili su potpuno ispražnjeni. Sada im je ostalo samo da idu na posao i tako samo dalje jačaju mehanizam koji je uništio kulturu njihovih predaka. U svetu rada čekalo ih je mesto na margini, najodbojniji i najlošije plaćeni poslovi. To ih sada ispunjava gnevom. Magacioner u nekom velikom supermarketu dobro zna šta je rasizam: on često zna više o zalihama i porudžbinama od samog menadžera. Rasizam je jedini razlog zašto

---

¹² Uopšte ne preterujem: imam pred sobom pamflet veličine knjige, pod naslovom *Mitologija belog proletarijata: kratak kurs iz razumevanja Vavilona*, autor J. Sakai (Chicago: Morningstar Press, 1983). Reč je o najlucidnijoj primeni Maove Misli na američku istoriju, na koju sam do sada naišao. Autor veoma dokumentovano i često veoma živopisno opisuje nasilje prema afričkim robovima, progone i istrebljenje američkih urođenika, rasističko izrabljivanje Kineza, deportaciju Japanaca, američkih građana, u koncentracione logore, itd. Autor evocira ta iskustva s neskrivenim užasom, ali ne zato da bi tražio način da se ukine sistem u kojem je sve to bilo moguće, već da bi pozvao žrtve tog nasilja da same reprodukuju taj sistem i iskoriste ga za svoje ciljeve. Načičkan slikama i citatima Lenjina, Staljina, Mao Ce Tunga i Ho šia Mina, ovaj pamflet i ne pokušava da ublaži ili sakrije svoje represivne namere; on apeluje na Afrikance, Navahoe, Apače i Palestince da se organizuju u partije, osvoje državnu vlast i likvidiraju sve parazite.

on nije menadžer, a menadžer magacioner. Radnik obezbeđenja dobro zna da je rasizam jedini razlog zašto on nikada neće postati šef policije. Upravo među takvim ljudima, koji su izgubili svoje korene, koji sanjaju o mestu menadžera supermarketa ili šefa policije, pokreti za nacionalno oslobođenje puštaju svoje korenje; to su mesta gde se formiraju buduće vođe i njihovi najverniji sledbenici.

Nacionalizam nastavlja da privlači te ispražnjene ljude, jer im sve druge opcije deluju još neubedljivije. Kultura predaka je uništena; prema tome, po pragmatičnim standardima, ona je bila osuđena na neuspeh. Jedini preživeli preci bili su oni koji su se prilagodili poretku osvajača, potisnuti na obode velikih đubrišta. Sve druge utopije pesnika i velikih snevača, kao i brojne "mitologije proletarijata" takođe su propale, jer nisu uspele da se potvrde u praksi. Samo vetar, pusti snovi, "píte na nebu"... Stvarni proletarijat bio je rasistički isto koliko i njihove gazde ili policija.

Magacioner i radnik obezbeđenja su izgubili dodir sa svojom drevnom kulturom; njih ne zanimaju pusti snovi i utopije; šta više, oni im se podsmevaju s istim onim prezirom koji praktični, poslovni ljudi pokazuju prema pesnicima, velikim tragačima i sanjarima. Svima njima nacionalizam nudi nešto konkretno, nešto isprobano u praksi, za šta se pokazalo da funkcioniše. Ne postoji nijedan zemaljski razlog zbog kojeg bi potomci progonjenih ostali progonjeni, kada im nacionalizam nudi mogućnost da i sami postanu progonitelji. Bliži i dalji rođaci žrtava mogu postati nacionalna država; sada su oni ti koji mogu da druge ljude sateruju u koncentracione logore, da ih progone, kreću u genocidne ratove protiv njih i obezbeđuju početni kapital otimajući njihove posede i imovinu. Ako su to mogli da urade "rasni rođaci" Hitlerovih žrtava, isto mogu da pokušaju i potomci žrtava Vašingtona, Džeksona, Regana i Begina.

Svaka potlačena populacija može da postane nacija, fotografski negativ tlačiteljske nacije, prostor na kojem bivši magacioner postaje menadžer supermarketa, a bivši radnik obezbeđenja šef policije. Primenom odgovarajuće strategije, svaki radnik obezbeđenja može sebi da obezbedi položaj pretorijanskog gardiste. Oružano obezbeđenje nekog rudnika u stranom vlasništvu može da proglasi nezavisnu republiku, da oslobodi svoj narod i nastavi da ga oslobađa, sve dok ovaj ne počne da zapomaže da mu je dosta slobode. Čak i pre nego što osvoji vlast, ta naoružana banda može sebe da proglasi Frontom i ponudi svojim teško oporezovanim i stalno nadziranim sunarodnicima nešto što im je svo vreme nedostajalo: njihovu vlastitu organizaciju za oporezivanje, finansiranje Fronta i nadzor, to jest, paralelnu poresku i policijsku službu. Na taj način ljudi bivaju oslobođeni mentaliteta nasleđenog od svojih predaka-žrtava; sve što je preživelo iz preindustrijskog doba i prekapitalističke kulture tako može da bude trajno iskorenjeno.

Shvatanje po kojem svest o genocidu i sećanje na holokaust mogu ljude da vode samo ka ukidanju sistema u kojem je tako nešto bilo moguće je potpuno pogrešno. Stalna privlačnost nacionalizma govori suprotno: da je svest o genocidu vodila ljude ka osnivanju novih genocidnih armija, da je sećanje na holokaust vodilo samo ka nastavljanju holokausta. Pesnici koji su zabeležili te gubike, istraživači koji su ih dokumentovali, podsećaju na laboratorijske naučnike koji su otkrili strukturu atoma. Naučnici praktičari su iskoristili to otkriće za razbijanje atomskog jezgra i tako proizveli oružje koje je u stanju da razbije jezgro svakog atoma. Nacionalisti su koristili poeziju da bi prvo razbili, a zatim ponovo ujedinili ljudske grupe, mobilisali ih u genocidne armije i pokrenuli novi holokaust.

Laboratorijski naučnici, pesnici i istraživači se ne osećaju krivim pred opustešenom zemljom i raskomadanim telima.

Da li je zaista tako?

Izgleda da je barem u jednoj stvari Marks bio u pravu: svaki sekund posvećen kapitalističkom načinu proizvodnje, svaka misao ugrađena u industrijski sistem samo uvećava moć koja je u svemu okrenuta protiv prirode, kulture, života. Primenjena nauka nije nešto strano; to je integralni deo kapitalističke proizvodnje. Nacionalizam nije došao sa strane. To je proizvod kapitalističkog načina proizvodnje, isto kao i hemijski agensi koji truju jezera, vazduh, životinje i ljude, isto kao i nuklearni reaktori koji u mikrokruženju utiru put radioaktivnom zagađenju čitavog makrokruženja.

Na kraju, umesto zaključka, odgovoriću na jedno pitanje pre nego što ga neko postavi. Pitanje glasi: "Zar ne mislite da bi neki potomak potlačenih ljudi bio bolji kao menadžer supermarketa ili šef policije?" Moj odgovor je takođe pitanje: "A koji to menadžer koncentracionog logora, nacionalni dželat ili mučitelj nije bio potomak potlačenih ljudi?"

Prvi put objavljeno u *Fifth Estate*, 1984, zatim kao poseban pamflet 1985 (Black & Red, Detroit). Ponovo objavljeno u zbirci *Anything Can Happen*, oktobra 1992 (Phoenix Press, London) i *Anarchy: A Journal of Desire Armed*, #37, Summer 1993.

Teze o prodiranju egokrata

Ovaj tekst se nadovezuje na neke teme iz prethodnog eseja, ali je nastao ranije, kao sažetak obimnog *Priručnika za revolucionarne vođe*, koji su Fredi i Lorejn Perlman napisali i objavili 1972. godine pod zajedničkim pseudonimom Majkl Veli. Kao što Perlman napominje u prethodnom eseju, mnogi nesuđeni oslobodioci ljudi od njihovih tirana, ali i od svake druge predstave o slobodi, shvatili su tu satiru doslovno. Teze o prodiranju egokrata skiciraju klinički portret "eksperata za slobodu" i ukratko opisuju način na koji se ta sorta širi, razmnožava i uspostavlja dominaciju.

I

Egokrata – Mao, Staljin, Hitler, Kim Il Sung – nije nesrećan slučaj, anomalija ili erupcija iracionalnosti. On je personifikacija odnosa na kojima počiva vladajući društveni poredak.

II

Egokrata je inicijalno pojedinac, poput bilo kog drugog pojedinca: nem i nemoćan u vrtlogu društva bez zajedništva i komunikacije, žrtva spektakla, tog "neprestanog govora vladajućeg poretka o sebi samom, neprekidnog monologa samouzdanja, autoportreta tog poretka u fazi njegove potpune dominacije nad svim aspektima života" (Debor). Odbijen spektaklom, on žudi za "oslobođenjem ljudskog bića, koje je u isto vreme i društveno biće i čovečanstvo" (Kamat). Kada tu žudnju počne da ispoljava u praksi, tamo gde radi, na ulici, svuda gde spektakl otima svu njegovu ljudskost, on može da postane buntovnik.

III

Žudnju za zajedništvom i komunikacijom egokrata ne ispoljava u praksi: on je transformiše u Misao. Naoružan tom Mišlju, on je i dalje nem i nemoćan, ali više nije poput ostalih. On je sada Svestan, on je u posedu Ideje. Da bi potvrdio svoju različitost, da bi sebi dokazao da se ne zavarava, potrebno je da ga i drugi opaze kao drugačijeg – oni drugi koji će potvrditi da on zaista poseduje Misao i da je ta misao Ispravna.

IV

Svoju žudnju za zajedništvom i komunikacijom egokrata ne ostvaruje uništavajući sve elemente spektakla koji mu se nađu u dometu, već tako što se okružuje istomišljenicima, njihovim Egom, koji jedan drugom odražavaju Zlatnu Misao i potvrđuju jedan drugom njenu dragocenost. Izabrani Narod. U ovoj tački, da bi ostala Zlatna, neukaljana i beskompromisna, Misao mora da ostane nepromenjena. Kritika i revizija postaju sinonimi za izdaju. "Zato ta misao postoji samo kao polemika sa stvarnošću. Ona odbija svaki prigovor. Ona može da preživi samo zamrzavajući se, postajući sve više i više totalitarna" (Kamat). Samim tim, da bi nastavio da odražava i potvrđuje ispravnost Misli, pojedinac mora da prestane da misli.

V

Prvobitni cilj, "oslobođeno ljudsko biće", gubi se u praksi podređenoj egokratovoj svesti, jer ta "svest od sebe pravi jedini cilj i postvaruje se u obliku organizacije koja taj cilj treba da ostvari" (Kamat). Grupa uzajamnih obožavalaca pravi raspored aktivnosti i određuje mesto okupljanja; ona postaje institucija. Organizacija, u zavisnosti od okolnosti i ličnih sklonosti, može da poprimi oblik boljševičke ili nacićelije, socijalističkog kluba čitalaca ili anarhističke grupe afiniteta, "stvarajući tako uslove koji pogoduju neformalnoj dominaciji vodećih propagandista i ideologa, čiji osrednji intelektualni domet biva dodatno ograničen stalnim pozivanjem na nekoliko večitih istina. Ideološka odanost donošenju jednoglasnih odluka, utrla je put nekontrolisanoj vladavini ovih eksperata za slobodu" (pisao je Gi Debor povodom anarhističkih organizacija). Odbijajući vladajuću ideologiju spektakla, organizacija eksperata za slobodu reprodukuje odnose spektakla kroz svoju internu praksu.

VI

Organizacija posvećena realizaciji Misli okreće se ka svetlu, jer "projekat ove svesti jeste da stvarnost ukalupi u svoj koncept" (Kamat). Grupa postaje militantna. Ona se priprema da na širi, društveni plan primeni svoje unutrašnje odnose, što bi u jednoj od mogućih varijanti moglo da izgleda i ovako: "Unutar partije niko ne sme da zaostaje kada naredba rukovodstva glasi 'napred', niko ne sme da skrene desno kada naređenje glasi 'levo'" (jedan revolucionarni lider, citat M. Veli/ F. i L. Perlman, Priručnik za revolucionarne vođe) U toj tački, konkretan sadržaj Misli je s praktičnog stanovišta važan isto koliko i za hrišćane geografska lokacija Raja. Cilj je sveden na batinu: on služi samo kao opravdanje za represivnu praksu grupe i kao sredstvo ucene. Nekoliko primera: "čak i najmanja devijacija socijalističke misli osnažuje buržoasku ideologiju." (Lenjin, citirao M. Veli); "Kada vidim kako 'liberteri' besomučno kleveću jedni druge, pitam se šta je ostalo od njihove zrelosti i posvećenosti revolucionarnoj promeni društva" (jedan anarhista iz pisma redakciji Fifth Estate).

VII

Militantna organizacija se proširuje putem preobraćenja i uz pomoć manipulacije. Preobraćenje je bilo omiljen metod ranih boljševika i anarhističkih misionara: izričit zadatak militanta je da radničku klasu učini "svesnom" (Lenjin), da "naše ideje približi radnim ljudima" (jedan anarhista iz The Red Menace, Toronto). Ali, militantov skriveni zadatak i praktičan ishod njegove aktivnosti jeste da utiče na praksu radnika, a ne na njihovu misao. Preobraćenje se smatra uspelim ako radnici, bez obzira na to šta zaista misle, plaćaju doprinos organizaciji i ako se odazivaju na njene pozive na akciju (štrajkovi, demonstracije, itd.) Egokratova prava namera je da uspostavi hegemoniju (svoju i svoje organizacije) nad velikim brojem pojedinaca, da postane vođa mase sledbenika. Ta skrivena namera postaje cinično očigledna u slučaju nacista ili staljinista (ili kod amalgama kao što je Radnička partija SAD). Preobraćenje utire put manipulaciji, otvorenoj laži. U tom modelu, regrutacija novih sledbenika postaje glavni zadatak, a Ideja prestaje da bude zvezda vodilja, savršena i nepromenljiva; Ideja postaje samo sredstvo za postizanje cilja; sve što može da privuče nove sledbenike je dobra Ideja; ona postaje cinični kolaž sastavljen od

strahova i mržnje potencijalnih sledbenika; njeno glavno obećanje je likvidacija žrtvenih jarčeva: "kontrarevolucionara", "anarhista", "agenata CIA", "Jevreja". Razlika između manipulatora i misionara je samo teoretska; u praksi, oni su samo konkurenti koji jedni drugima krađu ideje.

VIII

U nameri da proširi Ideju, da preobrati ili izmanipuliše, egokrati su potrebni odgovarajući instrumenti, mediji, i to upravo oni mediji koje društvo spektakla proizvodi u izobilju. Jedno od opravdanja za upotrebu medija glasi ovako: "Mediji su sada monopol vladajuće klase, koja ih koristi za svoje ciljeve. Ali, sama struktura medija je "suštinski egalitarna". Zadatak revolucionarne prakse je da omogući da njihov potencijal, koji kapitalisti sada koriste na perverznan način, dođe do punog izražaja, da ih oslobodi..." (parafrazirao Bodrijar) Prvobitno odbijanje spektakla, žudnja za zajednicom i komunikacijom, bivaju zamenjeni težnjom ka preuzimanju kontrole nad istim onim instrumentima koji poništavaju zajednicu i istinsku komunikaciju. Oklevanje ili iznenadna provala kritike sankcionišu se ucenom u ime organizacije: "Lenjinisti će pobediti, ako ne prihvatimo svu odgovornost borbe do konačne pobjede..." (anarhista iz *The Red Menace*; staljinisti bi rekli "trockisti će pobediti, ako...", itd.) Posle ovoga, sve prolazi. Svako sredstvo koje vodi ka cilju je dobro. Da bi apsurd bio potpun, čak se i prodajna promocija i reklama, aktivnost i jezik samog kapitala, opravdavaju kao revolucionarna sredstva: "Mi se u velikoj meri oslanjamo na distribuciju i promociju. Naš promotivni rad je širokog opsega i veoma skup. To uključuje oglašavanje u medijima, promotivni materijal, kataloge, iznajmljivanje displeja širom zemlje, itd. Sve to iziskuje ogromnu količinu novca i energije, što pokrivamo novcem zarađenim od prodaje knjiga." (jedan "anarhistički biznismen" u pismu redakciji *Fifth Estate*) Da li je ovaj anarhistički biznismen samo smešan primer, jer je tako preteran, ili se samo dobro uklapa u ortodoksnu tradiciju organizovanog militantstva? "Velike banke su deo državnog aparata potrebnog za igradnju socijalizma koji ćemo samo preuzeti od kapitalista; naš zadatak je da odbacimo sve ono čime su kapitalisti izvitoperili taj izvanredni aparat i učinimo ga JOŠ VEĆIM, još demokratskijim, još sveobuhvatnijim" (Lenjin, citirao M. Veli)

IX

Za egokratu mediji su sredstvo, a cilj hegemonija, apsolutna vlast tajne policije: "Nevidljivi vodiči usred narodne bure, mi smo ti koji treba da je usmeravaju, ne kao vidljiva sila, već kao kolektivna diktatura naše alijanse – diktatura bez oznaka, naziva i zvaničnog statusa, a opet još moćnija, upravo zato što neće imati nijedno od javnih obeležja vlasti" (Bakunjin, citirao Debor). Kolektivna diktatura ubrzo postaje dikatura jednog egokrate, jer "ako sve birokrate, uzete zajedno, odlučuju o svemu, oni svoju klasnu koheziju mogu da održe samo ako svoju terorističku silu koncentrišu u jednoj ličnosti" (Debor). Ako egokratov poduhvat uspe, uspostavljanje "diktature bez zvaničnog statusa" ne ukida komunikaciju samo na društvenom planu; tajna policija svesno likvidira i svaki lokalni pokušaj. Ova situacija nije "deformacija" prvobitnih "čistih ciljeva" organizacije, već je predodređena njenim sredstvima, istim onim "suštinski egalitarnim" instrumentima upotrebljenim za postizanje pobjede. "Masovni mediji su zapravo antimedijatori, neprenosnici, proizvođači nekomunikacije. Televizija, samim svojim postojanjem, uvodi društvenu kontrolu u domove. Uopšte nije neophodno da se kontrola zamišlja kao periskop

kojim režim špijunira privatni život pojedinaca, jer televizija taj posao obavlja mnogo bolje. Ona postiže da se ljudi više ne obraćaju jedni drugima, da ostanu potpuno izolovani pred saopštenjima na koja ne mogu da odgovore." (Bodrijar)

X

Egokratski projekat je postao suvišan. Kapitalistički mediji za proizvodnju i komunikaciju već su redukovali ljudska bića na neme i bespomoćne posmatračke, pasivne žrtve neprekidnog "samouzdižućeg monologa" vladajućeg poretka. Antitotalitarna revolucija ne zahteva neki drugi medijum već likvidaciju svih medija: "...likvidaciju čitave sadašnje strukture, svih njenih funkcionalnih i tehničkih elemenata, koji u svemu odražavaju postojeći društveni oblik. To bi, u krajnjoj liniji, trebalo i moralo da vodi ka ukidanju samog koncepta posrednika: neposredno razmenjene reči, uzajamna i simbolična razmena, negiraju samu ideju i funkciju medija...Zato je uzajamnost jedini put koji vodi ka ukidanju posredovanja." (Bodrijar)

1977.

Reference

Jean Baudrillard, *Pour une critique de l'économie politique du signe* (Paris, Gallimard, 1972)

Jacques Camatte, *The Wandering of Humanity* (Detroit, Black & Red, 1975)

Guy Debord, *Society of the Spectacle* (Detroit, Black & Red, 1970/ 1977)

Claude Lefort, *Un Homme en Tropic: Reflexions sur "L'Archipel de Goulag"* (Paris, Seuil, 1976)

Michael Velli (Fredy & Lorraine Perlman), *Manual for Revolutionary Leaders* (Detroit, Black & Red, 1972)

Imati malo, biti mnogo: Hronika Fredijevih pedeset godina

Lorejn Perlman

Odlomak iz biografije

str. 78, putovanje na Aljasku:

U leto 1971. godine Fredi i ja smo krenuli na put na Aljasku. S nama su pošle moja sestra Rut i naša prijateljica Debi Hansberger, veliki ljubitelj divljine. Krenuli smo u starom ševroletu, s nešto rezervnih guma i opremom za kampovanje. Kroz Jukon smo išli prosečnom brzinom od 20 milja na sat, što zbog neravnog puta, što zbog čestih zaustavljanja da bismo se divili neverovatnim predelima.

Nadomak Ferbanksa ugledali smo tablu: "Ferbanks, sveamerički grad!" Morali smo da se nasmejemo. Bio je to sve samo ne tipični američki grad. Prizor je bio pomalo zastrašujući: sve je ličilo na kulise gradića s granice, a ljudi su izgledali siromašni. Mladi, nezaposleni mušakrci su čekali ispred jedne zgrade na prevoz do naftnih bušotina.

Kratko zadržavanje u Ferbanksu uverilo je Fredija da je natpis "sveamerički grad" ipak bio odgovarajući. Ovaj grad sa Aljaske je te 1971. godine bio replika hiljada drugih američkih gradova iz prethodne epohe. Imali ste utisak da ljudi mrze prirodu koja ih okružuje. Njihove građevine su bile napravljene od uvezenih materijala, valovitu tundru je prekrivao asfalt, a neonska svetla i bilbordi su zaklanjali pogled na planine. Ferbanks je bio tumor koji proždire svoje okruženje.

Deset godina kasnije, Fredi je na Feniks (Arizona) gledao istim očima. Ljudi su tvrdoglavo insistirali na travnjacima i drveću uvezenim iz drugih oblasti, koji su uništavali prirodni balans na tom lokalitetu. Nekada živopisna pustinja bila je svedena na nešto poznato: na odbojno, urbano izletišće.

Put na Aljasku je označio prekretnicu u Fredijevim pogledima na društvo. Da li je ljudska intervencija ikada donosila nešto dobro? Od tada je na gradove, urbanu dinamiku i progres počeo da gleda drugim očima. Nekoliko godina kasnije, kada je pročitao tekstove žaka Kamata, objavljene u časopisu Invariance, u kojima je ovaj francuski sledbenik Amadea Bordige tvrdio da je gubitak ljudske zajednice posledica pripitomljavanja ljudi od strane kapitala, Fredi je bio oduševljen susretom sa stavovima koji su podržali njegovo sve veće nezadovoljstvo zapadnjačkim i marksističkim shvatanjem progressa. Pet godina kasnije Fredi će započeti sa sistematičnom kritikom progressa, ali njegov otpor prema masivnom industrijskom društvu bio je jasno izražen već tada.

1989.

Protiv Levijatana, protiv Njegove Priče

Odlomak

“S one marksističke teorije i anarhističke historiografije, s one strane tehnologije i modernosti, Perlman ponovo otkriva primitivne narode i primitivne zajednice, uviđajući da kapital nije neizbežna posledica 'materijalnog' i 'istorijskog razvoja' već čudovišna deformacija.” — Anon, “Fredy Perlman: An Appreciation,” Fifth Estate, Summer 1985, p. 14

Protiv Levijatana, protiv Njegove Priče (u originalu *Against His-Story, Against Leviathan*, 1983) je najpoznatije Perlmanovo delo i verovatno najčudnija istorijska knjiga ikada napisana.

Reč je o istorijskoj studiji bez i jednog datuma ili bilo koje druge vremenske odrednice. Za sve nas koji smo navikli da kroz istorijsku građu idemo kao po autoputu sa dobro raspoređenom signalizacijom, to u prvi mah predstavlja teškoću. Ali, tu je sama priča, koja odmah privlači svu pažnju: umesto lekcije za ispit, dobijamo vrlo opširan i detaljan izveštaj o pozadini, dinamici i toku sukoba između drevnih, egalitarnih “zajednica slobode” i ovog novog, hijerarhijskog čudovišta. Prava skrivena ili zabranjena istorija našeg sveta, o kojoj u školama, niti bilo gde drugde gde taj uljez brani sebe, nećete čuti ni reč. Priča ima veoma širok zamah, ali ne posustaje nijednog trenutka: sve počinje u zemljama Levanta i Plodnog polumeseca (Ur/ Ereš), a završava se s prvim znacima pometnje duž istočne obale Kornjačinog Ostrva (Amerike). Delo izuzetne poetske vizije i nadahnuća, koje će, upravo zato što je poezija, još neko vreme čekati na svog prevodioca.

Ovde objavljujemo samo nekoliko odlomaka: 1) uvod, 2) prikaz i kritiku čuvene teorije “višeg stadijuma” (koja i danas pomračuje umove svih obrazovanih ljudi) i 3) sam početak glavne priče.

Levijatan: ovde, beživotno čudovište koje pokreću ljudi zatočeni u njegovoj utrobi.

str. 2-5

U izvanredno lucidnoj knjizi nazvanoj *Beyond Geography*/ S one strane geografije, knjizi koja takođe ide daleko s one strane istorije, tehnologije i civilizacije, Frederik Tarner povlači zavesu; scenu preplavljuje svetlost.

I drugi su povukli zavesu pre Tarnera; oni koji su tajnu učinili javnom: Tojnbi, Drinon, Dženings, Kamat, Debor, Zerzan, među savremenima čija sam svetla pozajmio; Melvil, Toro, Blejk, Ruso, Montenj, Las Kazas, među prethodnicima; Lao Ce od kada postoji pisano sećanje.

Tarner, Tojnbi i ostali usredsredili su se na Zver koja uništava jedini dom živih bića.

Podnaslov Tarnerove knjige glasi: *The Western Spirit Against Wilderness*/ Zapadni duh protiv Divljine. Pod zapadnim duhom Tarner podrazumeva stav ili držanje, dušu ili duh zapadne civilizacije, koju danas zovemo samo Civilizacija.

Tarner definiše Divljinu na isti način kao i zapadni duh, samo što joj on pridaje pozitivno značenje: ona obuhvata svu prirodu i sve ljudske zajednice van dometa Civilizacije.

U Istraživanju istorije Tojnbi je izrazio veliki entuzijazam za istoriju i civilizaciju. Nakon što je video uspon i pad Trećeg Rajha, ali i sve drugo što su istorija i civilizacija donele sa sobom, Tojnbi je izgubio entuzijazam. To osećanje gubitka izrazio je u knjizi *Mankind and Mother Earth*/ čovečanstvo i Majka Zemlja. Vizija koju je tu razvio slična je Tarnerovoj: čovečanstvo uništava Majku Zemlju.

Pod čovečanstvom Tojnbi pozdrazuje i zapadni duh i sve zajednice van dometa Civilizacije, a pod Majkom Zemljom sav život. Tojnbi dalje kaže da je čovečanstvo, ljudska vrsta, drugim rečima Mi, izraslo u nešto moćno, mnogo moćnije od svih drugih živih bića, ali i od same Biosfere (drugi termin koji koristi Tojnbi). Ljudi imaju moć da razore njenu osetljivu kožu, što i čine.

*

Tojnbi je protagonist, čovečanstvo, definisan je suviše široko. On obuhvata sve civilizacije, ali i sve ljudske zajednice van Civilizacije. Ali, te druge zajednice, kao što i sam kaže, živele su zajedno sa svim ostalim živim bićima tokom hiljada generacija ne nanevši Biosferi nikakvu štetu. Ko je onda taj razbojnik?

Tarner ukazuje na zapadni duh. To je junak koji sebe stavlja naspram Divljine, koji objavljuje rat do istrebljenja u ime Duha protiv prirode, Duše protiv tela, Tehnologije protiv biosfere, Civilizacije protiv Majke Zemlje, Boga protiv svih.

Marksisti govore o kapitalističkom načinu proizvodnje, ponekad samo o kapitalističkoj klasi. Anarhisti pokazuju na Državu. Kamat na Kapital. Novi Ranteri¹ pokazuju na Tehnologiju i Civilizaciju, često na oboje u isto vreme.

¹ Džon Zerzan, Dejvid Votson, *Fifth Estate*, itd. Perlman aludira na Rantere, radikalnu hrišćansku sektu iz XVII veka, koja je u Engleskoj nastavila tradiciju bratstva Slobodnog Duha; rani "anarhoprimitivisti". (nap. prev.)

Ako je Tojnbijevo čovečanstvo suviše širok pojam, mnogi od navedenih su suviše uski.

Marksisti vide trn samo u tuđem oku. Oni nitkova zamenjuju svojim herojem, antikapitalističkim oblikom proizvodnje, Revolucionarnim Poretkom. Oni ne primećuju da njihov heroj takođe ima "telo lava s ljudskom glavom, pogled prazan i nemilosrdan poput sunca". Oni ne vide da njihov antikapitalistički oblik proizvodnje samo želi da nadmaši svog brata u uništavanju Biosfere.

Anarhista ima svakakvih, kao i ljudi unutar čovečanstva. Neki anarhisti razlikuju se od marksista samo po tome što su lošije obavešteni. Oni bi da Državu zamene mrežom kompjuterskih centara, fabrika i rudnika kojom bi "upravljali sami radnici" ili neki anarhistički Sindikat. To se više ne bi zvalo Država. Sama promena naziva proterala bi Zver.

Kamat, Novi Ranteri i Tarner vide u zlikovcima o kojima govore marksisti i anarhisti samo atribute pravog junaka ove priče. Kamat je čudovištu dao telo; nazvao ga je Kapital. Termin je pozjamio od Marksa, ali mu je dao novi sadržaj. Obećao je da će opisati poreklo i putanju čudovišta, ali to još nije uradio. Novi Ranteri pozajmili su svetlost od Mamforda, Elila i drugih, ali, po meni, nisu otišli dalje od Kamata.

Tarner je otišao još dalje. On se ograničio na to da opiše duh čudovišta, ali je bio svestan da je njegovo telo to koje uništava ljudske zajednice i Majku Zemlju. Rekao je mnogo o njegovom nastanku i putanji, a često je govorio i o oklopu čudovišta. Ali, nije imao nameru da čudovištu dodeli ime ili da opisuje njegovo telo.

Ovde želim da govorim o telu čudovišta. Naime, ono zaista ima telo, zastrašujuće telo koje je postalo jače i od same Biosfere. Moguće je da to telo zapravo nema svoj vlastiti život. Možda je reč o mrtvoj stvari, o džinovskom lešu. Ono može da pokreće svoje teške udove samo ako ih iznutra pokreću živa bića. Ipak, to telo je ono koje pravi svu pustoš.

Ako je Biosfera izlučevina planete koja pokriva njenu površinu, onda je i zver koja je razara takođe njena izlučevina. Ta zver je rđa koja prekriva površinu ljudskih zajednica. Ali, nju ne izlučuje svaka od tih zajednica, čovečanstvo u celini. Sam Tojnbi je krivicu usmerio na jednu sišućnu manjinu, na svega nekoliko njih. Možda će se pokazati da je taj džinovski leš izlučilia samo jedna od tih zajednica među mirijadama drugih.

str. 13-19

Neki Oklop bi mogao da upita: "Ako je Zlatno Doba bilo tako dobro, tako lepo i čisto, zašto su ga ljudi napustili? Ako se Civilizovani još sećaju tog blažnstva, zašto mu se ne vrate? Ako je u njemu bilo tako udobno, zašto seljaci ne odbace svoje plugove i vrate se štapovima za kopanje? (Ista sorta postavlja i čuveno pitanje "Ako si tako pametan, zašto nisi bogat?")

Na svako od ovih pitanja postoji odgovor. Ali, Oklop ne želi da ih čuje. On već zna odgovor. Ljudi su napustili prirodno stanje zato što je Civilizacija značila prelazak na viši stadijum. (...u odnosu na šta? Oklop vam to nikada neće reći. Brzo će preći na nešto drugo.)

Teorija višeg stadijuma je stara koliko i Civilizacija. Jedna od najuticajnijih modernih verzija ove teorije nastala je u XIX veku, a njen autor bio je advokat iz severnog Nju Jorka, Luis Henri Morgan.

Savetnik nekoliko poslovnih špekulanata, republikanski aktivista i rasista, Morgan je ipak našao vremena za istraživanje načina života svojih suseda iz severnog Nju Jorka, bednog ostatka nekada moćne irokeške zajednice. Morganovi rasistički prethodnici Vašington i Džeferson gledali su na Irokeze kao na decu; ali, Morgan je došao do zaključka da su Irokezi dostigli stadijum između detinjstva i adolescencije.

Svoja predubeđenja Morgan je konceptualizovao u lestvicu, čiji je svaki prag bio uglačan rasizmom. Uopšte se nije trudio da sakrije svoj prezir; naprotiv, mahao je njime. Taj prezir se i danas u Americi tumači kao znak prefinjenosti. Najniži prag, fazu ranog detinjstva, nazvao je Divljaštvo. Sledeći prag, doba kasnijeg detinjstva, nazvao je Varvarstvo. Naravno, oni gornji pragovi bili su Civilizacija, a najviši među njima američka Civilizacija. Iznad tog praga Morgan je smestio Veliku Belu Rasu. Američki profesori su veoma laskali sebi kada su Morgana izabrali za predsednika Američke asocijacije za razvoj nauke.

Profesori će kasnije žaliti zbog toga. Morganovu rasističku lestvicu pozjabili su agitator Karl Marks i revolucionarni biznismen Fridrih Engels. Marks je imao u planu da dotera lestvicu, ali nije imao dovoljno vremena. Time se pozabavio Engels. Nije mnogo doterivao: lestvicu je preuzeo netaknutu, sa svim njenim rasističkim pragovima: Divljaštvo, Varvarstvo, itd. Engels je doradio samo vrh lestvice: prvo je preimenovao onaj najviši prag, a zatim dodao još jedan.

Morganovu Veliku Belu Rasu Engels je zamenio kapitalističkom klasom, a na prag iznad je smestio vođe i sledbenike Marksove političke partije. U tom obliku, Morganova rasistička lestvica je postala zvanična religija Sovjetskog Saveza, Kine, istočne Evrope i drugih zemalja u kojima su nazivi ovih pragova utuvljivani deci u glavu poput katehizisa.

Naravno, čim su ovi agitatori preuzeli monopol nad lestvicom američki profesori nisu hteli da imaju ništa sa njom. Morgan je bio zaboravljen (što se postiže prilično lako, tamo gde je sećanje u milosti izdavača pisane reči).

Ali, to ne znači da je rasizam nestao iz Amerike. Morganova lestvica bila je suviše dobra da bi se čitava stvar prepustila nekakvim agitatorima. Arheolog V. G. Čajld, iako i sam marksista, povratio je lestvici dostojanstvo popunjavajući njene pragove najnovijim Pozitivnim Dokazima. Lestvica se tako vratila u Ameriku, ne baš kao zvanična religija već više kao poslednji oslonac, nešto što se koristi u hitnim slučajevima. Sam pomen "prirodnog stanja" tu je oduvek bio znak za uzbunu.

Lestvica, teorija višeg stadijuma, svakako objašnjava zašto su ljudi napustili prirodno stanje. Ta teorija je zato i napravljena. Naslov Engelsove knjige glasi: *Poreklo porodice, privatne svojine i države*. Objašnjenje je jednostavno, lucidno, u stvari mehaničko, i moglo bi da se predaje u osnovnoj školi. Treba samo da skrenemo pogled sa živih bića i usredsredimo se na stvari. Lestvica je stvar. To su i pragovi. Veze između nižih i viših pragova su takođe stvari. To su sredstva. Čajld je pogrešno nazvao svoju knjigu *Čovek koji pravi samog sebe*, jer se tako stiče utisak da je u njenom središtu neko živo biće. Za Čajlda, čovek je stvar, spremište predmeta i sredstava; materija je jezgro, čovek njena izlučevina.

Sredstvo pomoću kojeg čovek uspeva da se prebaci sa praga zvanog Divljaštvo, na prag Varvarstva jeste sprava poznata kao "materijalni uslovi" ili, tačnije, "stepen razvoja proizvodnih snaga". Istim sredstvom stiže se i do svih ostalih, viših pragova. Kao i Morgan, i Marks i Engels su živeli u vreme kada su se materijalni uslovi – bukvalno, samo tlo – izmakli ispod nogu dotadašnjih vladara, omrznutih barona i biskupa. Kapitalisti, vlasnici rudnika i fabrika, sada su kupovali zemlju od aristokrata.

Marks i Engels su tako došli do predviđanja da će se i kapitalistima tlo na sličan način izmaći ispod nogu, a svoju želju projektivali su već za osvit idućeg dana.

U skladu s tom projekcijom, čovek je hiljadama generacija živio kao Divljak. Onda su, pre nekih 300 generacija, materijalni uslovi postali povoljni za nešto više od divljaštva. Ti uslovi su podrazumevali poljoprivredu, metalurgiju, točak, itd. Kada se jednom našao u posedu svih tih stvari, čovek je mogao da stvara višak proizvoda, marginu (Tarnier je takođe podlegao ovom delu teorije). Taj višak, ili margina, jeste ono što podržava, bukvalno hrani, čitav vrlo novi svet koji je sada postao moguć: kraljeve, generale, robovlasnike, zapovednike radnih armija. Čovek je oduvek žudeo za gospodarima, stalnim vojskama, ropstvom, podelom rada, samo nije mogao da ostvari taj san sve dok materijalni uslovi nisu dovoljno sazreli. Ali, čim su uslovi sazreli, svi progresivno nastrojani divljaci su bez oklevanja skočili na viši prag.

(Čitaoče, učini mi uslugu i sam preispitaj teoriju višeg stadijuma. Onda reci da li ovu karikaturu smatraš preteranom.)

Teorija višeg stadijuma može da se priča deci zato što je bajka. U bajkama nema ničeg lošeg. Ali, propovednici ove bajke tvrde da je ona nešto drugo; oni preziru bajke.

*

Takozvani "materijalni uslovi" nisu bili ništa drugo nego ono što je omogućavalo svetkovine, kretanje zemljom i vodom. Za drevne ljude to je bilo nešto poput štapa. Varijeteti i složenost tog štapa bili su izraz ingenioznosti ljudskih bića. Ali, centralno mesto koje u našoj svesti zauzimaju te stvari ne znači da se u životima ljudi u "prirodnom stanju" sve vrtelo oko voća, zrnavlja i štapova. Iako ne znamo skoro ništa o njihovim najsvetlijim trenucima, ipak znamo da to zasigurno nisu bili industrijski sajmovi, proslave povodom novih otkrića, izložbe novih naprava. Njihova oruđa su im svakako bila korisna, ali ta korist bila je sitnica u poređenju s neposrednim dodirima s postankom, izvorom života, samim bićem.

Ove trivijalne stvari potiču iz davne prošlosti i moguće je da su nekada bile mnogo raznovrsnije nego danas. Kada bi na najvišim granama počelo da sazreva voće, sve vrste štapova, kuka, užadi i lestvica bile su korišćene da bi se voće obralo pre nego što ga pokupe majmuni.

Ljudi su sebe smatrali rođacima životinja. Mnoga njihova oruđa omogućavala su im da slede primer životinja. Duž obala reka i jezera, ljudi su izmislili sve moguće vrste splavova i čamaca da bi mogli da plove poput patki ili labudova. Pravili su zimske zalihe oraha i zrnavlja poput veverica. Razbacivali su semenje poput ptica. Pleli mreže poput paukova. Lovili jelene na način vukova. Pošto vukovi imaju oštre zube i snažne čeljusti, oštrili su svoje štapove i kamenje. (Naši arheolozi prikazuju tog čoveka kako po ceo dan nešto kleše i delje, poput nekog zeka.² Mi stalno imamo pred očima tu sliku. Ti ljudi nisu bili u vlasti onoga što je Tojnbi nazvao "impersonalnim institucijama". Niko nije mogao da ih natera da nastave da delju, kada im to više ne bi bilo zabavno.)

Modernim kopačima je uspelo da dođu do ostataka drevnih gradova u oblasti Anadolije i Levanta, na mestima koja su kasnije nazvana šanidar, Jerihon, Katal Hojuk, Hakilar. U šanidaru je čitava zajednica koristila jednu pećinu kao zimsko sklonište; stanovnici te pećine su očigledno znali da koriste metale. U Jerihonu su

² Rob iz sibirskih logora. Izraz dolazi od Solženjicina. Perlman koristi ovaj izraz u celoj knjizi. (nap. prev.)

sami napravili pećinu, tako što su se ogradili zidom, verovatno zato da bi se zaštitili od neprijatelja. Severno od njih pronađeni su ostaci naroda koji je uzgajao biljke i životinje, ali koji nije podizao ni gradove, ni zidove. Na sasvim drugom kraju sveta, na obalama Gornjeg jezera, preci Odžibva Indijanaca bavili su se metalurgijom, praveći predivne bakarne ukrase i pribor.

Nijedan od ovih naroda nije razvio ništa nalik "impersonalnim institucijama". Ostali su rođaci. Nastavili su da dele sve što imaju i sve što bi doživeli. Kovači bakra sa Gornjeg jezera nisu sadili biljke, niti držali životinje. Možda su znali da je i to moguće, ali nisu imali nijedan jedini razlog da se time i pozabave. Istina je da su imali pse. Psi su se sami pripitomili, bilo iz bezgranične ljubavi prema ljudskim bićima, bilo iz neke parazitske potrebe. Ali, zašto bi ti ljudi uopšte pokušavali da i od karibua ili losova naprave parazite?

Materijalni predmeti, motke i kanui, štapovi za kopanje i zidovi, bili su stvari koje je svaki pojedinac mogao da napravi ili su, kao u slučaju zida, nešto što se u konkretnoj prilici moglo postići zajedničkim radom. Pretpostavljam da su graditelji jerihonskog zida prestali da budu graditelji zidova istog časa kada su napravili taj jedan; sigurno su se odmah vratili mnogo važnijim aktivnostima. Pretpostavljam da su zato i napravili zid, da bi tim važnijim aktivnostima mogli da se bave na miru.

Vratimo se sada na višak proizvoda, čuvenu Marginu, koju su, navodno, upravo ta sredstva učinila mogućom: Salins i drugi antroplozi su pokazali da su zajednice sa mnogo materijalnih sredstava i one sa malo njih, one iz prirodno bogatog okruženja i one iz najsurovijeg, sa svih strana bile okružene "viškom proizvoda". U skoro svakom od tih slučajeva, nakon što bi svi ljudi pojeli svoj deo, a svi insekti, ptice i životinje svoj deo hrane, opet bi ostajalo obilje plodova koje je trunulo na zemlji, da bi narednog proleća donela nove plodove. Mnoge životinje i mnogi ljudi su skladištili hranu, onoliko koliko su cenili da će im biti potrebno tokom zime. Ali, ništa preko toga; slobodnim ljudima to nije bilo potrebno.

*

Mnoga materijalna sredstva su veoma stara, a višak proizvoda se žanje još od iskona; ali, to nigde nije vodilo ka stvaranju "impersonalnih institucija". Njih su izgradili ljudi, konkretna živa bića. I to ne čovek ili čovečanstvo, već jedna izolovana zajednica, kako Tojnbi reče, jedna sićušna manjina.

Osim toga, ta sićušna manjina nije razvila te institucije u najpovoljnijim materijalnim uslovima; na primer, u bogatim šumama oko Velikih Jezera, džunglama Afrike ili u plodnim predelima Evroazije. To se dogodilo u najnepovoljnijim materijalnim uslovima, u jednom krajnje surovom okruženju.

Kopačima je uspelo da iskopaju i rastumače pločice koje bacaju svetlo na neke od najranijih trenutaka impersonalnih institucija.

Pločice su pisane sumerskim jezikom, koji verovatno potiče iz centralne Azije. Njihovi autori su prvi pismeni ljudi. Njihove naseobine zvale su se Ereš, Ur, Eridu, Lagaš. Sva ta sela nalazila su se u dolini između Tigra i Eufrata, na mestu koje će mnogo kasnije biti nazvano "plodni polumesec", u priči koja objašnjava zašto magarci imaju repove.

Na ovim pločicama se o toj dolini ne govori najpovoljnije. Opisana je kao pakleno mesto, tako da se pitamo zašto su ljudi uopšte ostali tamo. Pokušali su da se bave poljoprivredom usred džungle. Svake godine reke su plavile dolinu, pretvarajući je u močvaru.

žene su se bavile usevima. Jedne godine, poplava bi bila tako silovita da bi odnela svu žetvu i kuće. Sledeće godine bi udarila suša, a nemilosrdno sunce bi spržilo sve useve.

Meštani su sigurno pomišljali da se vrate u materijalno povoljnije uslove centralne Azije, gde puki opstanak nije zahtevao toliko vremena i energije. Tamo bi sigurno mogli da se posvete mnogo prijatnijim aktivnostima.

Ali, to su bili žilavi ljudi. Pramačke su pozvale starce na većanje. Ti ljudi su bili snevači. Žene su im rekly da treba da sanjaju o načinu na koji bi trebalo rešiti pitanje vode, tako da je ne bude ni premalo, ni previše.

Starci su sigurno bili uvređeni time što se od njih očekuje da svoju viziju upotrebe za tako trivijalne stvari. Moguće je da zato nisu odgovorili na taj prvi poziv, nego da su morali da budu pozvani drugi i treći put, sve dok se konačno nisu odazvali, ovog puta za vreme velike gladi.

Starci počele da polako govore šta vide. Moguće je da su videli kako dabrovi obezbeđuju sebi potrebnu količinu vode. Zatim utonuše u san. Videli su da su za to potrebni brana, kanali za navodnjavanje, ispusni kanali. Ali, ko će sve to izgraditi? Sigurno ne starci. Oni nisu dabrovi. Zato su pozvali sve mlade ljude iz sela i objasnili im svoju viziju.

Ti mladi ljudi, koji nikada nisu radili, bili su spremni da se pokažu kao orni i velikodušni dobročinitelji.

Ali, niko nije znao kako da nastave. Starci su u svojoj viziji možda imali plan, ali im sugirno nije bilo na kraj pameti da nagledaju radove. Izabrali su jednog snažnog mladića, Lugal. Rekli su mu da pažljivo gleda kako to rade dabrovi. Starci su tako mogli da se vrate svojim mnogo važnijim filozofskim preokupacijama.

Lugal, što na sumerskom znači "snažan čovek", je možda otišao, a možda i nije, da posmatra dabrove; možda je, a možda i nije napravio neki plan. Ali je svakako preuzeo nadzor. Zar to nije bila volja staraca?

Kada su rovovi i kanali bili iskopani, Lugal se vratio među svoje parnjake, ponosan, ali još uvek ne i ohol. Sve je i dalje bilo po starom. Ovakvi zajednički poduhvati bili su vrlo retki, ali ne i nepoznati u zajednicama srodnika.

Ali, to je bio Ereš, mesto na kojem bogovi nisu želeli da vide ljude. Prva poplava je sav njihov trud odnela u more. Žene su opet pozvale starce na većanje. Ovog puta starci izabraše jednog još snažnijeg mladića, rekoše mu da još temeljnije istraži umeće dabrova i da još dublje sanja. Ovog puta kanali i nasipi su izdržali, barem za neko vreme.

Ali, Ereš je i dalje bio teško mesto za život, a ubrzo su i kanali opet počeli da se urušavaju. Iskusni Lugal je bio pozvan da popravi kanale i nasipe. Lugal i njegovi rođaci su prigovorili da ih je trebalo pozvati makar mesec dana ranije, kada su se obale kanala još mogle popraviti; sada su morali sve iz početka. To se ponovila u dva, možda tri navrata, a onda je Lugal zatražio da mu se dodeli mesto u veću staraca, tako da bi i njegova reč mogla da se čuje kada se bude odlučivalo o pravom trenutku za popravku nasipa.

Prošla su mnoga proleća i zime, ispunjeni zajedničkim gozbama, praznicima, plesom i igrama.

Starci iz Ura, čak i oni iz Lagaša, poslali su svoje Lugale da prouče irigacioni sistem Ereša.

Prvo jedan, a zatim još jedan starac iz veća Ereša umreše; na njihova mesta dođoše novi članovi veća.

Do tada je Lugal postao mnogo iskusniji starac od novopridošlica; sada je govorio i o drugim stvarima, ne samo o nasipima. Iza njega su stajali njegovi najbliži rođaci; postao je ohol. Najazad, oni su ti kojima je uspelo da Erešu obezbede potrebnu vodu. Lugal se čak usudio da jednoj pramajci kaže gde ne sme da sadi svoje seme.

Jednog dana Lugal je pronađen mrtav. Ljudi su pričali da ga je ubilo isto ono božanstvo koje je bilo u bliskoj vezi sa uvređenom pramajkom. Izabran je novi Lugal, manje ohol, a starci su bili veoma odlučni u tome da mu ne dopuste da prisustvuje većanjima.

Za ovu priču ne postoje nikakvi čvrsti dokazi. Činjenica je da sumerske pločice tajanstveno ćute o delima žena i staraca iz vremena prvih Lugala. Kako je vreme odmicalo, pisci pločica su pomogli ljudima da zaborave koliko su sumerske žene nekada bile važne, da su postojala veća staraca i da je prvom Lugalu prethodila čitava večnost.

1983.

Progres i nuklearna energija: Uništavanje kontinenta i njegovih ljudi

Ovaj tekst se prvi put pojavio u posebnom, antinuklearnom izdanju *Fifth Estate*, 8. aprila 1979. godine. Napisan je odmah nakon nesreće u nuklearnoj elektrani u mestu Three Miles Island, u istočnoj Pensilvaniji. Dok su se vesti o nesreći širile, zvanični stav je glasio: "Nema potrebe za panikom; situacija je stabilna i pod kontrolom." Ipak, svo okolno stanovništvo bilo je evakuisano (200.000 ljudi). U tekstu Perlman podseća kako su prvobitni stanovnici te oblasti bili varani i uništavani obećanjima, bolestima i nasiljem, zbog uvek istog cilja: daljeg napredovanja kapitala. (Iz uvodnika *Insurgent Desire: An Online Green Anarchist Archive*.)

Samo najveći licemeri mogu da nazovu "nesrećnim slučajem" svesno trovanje ljudi, tla i drugih živih vrsta. Samo oni koji svesno zatvaraju oči, mogu da tvrde kako su posledice tehnološkog Progresu bile "nepredvidljive".

Trovanje i proterivanje prvih stanovnika ovog kontinenta u ime "viših ciljeva" možda je počelo baš u istočnoj Pensilvaniji, ali sigurno ne pre nekoliko nedelja.

Pre jedanaest generacija, u oblasti koja je sada izložena radijaciji (Three Miles Island), špekulanti poput Frenklina, Morisa, Vašingtona i Hejla, skrivali su svoja imena iza kompanija kao što su Vandalia Company i Ohio Company. Te kompanije su imale samo jedan cilj: da zarađuju na prodaji zemlje. Pojedinci koji su stajali iza tih kompanija, takođe su imali samo jedan cilj: da uklone sve prepreke za nesmetano sticanje profita, bez obzira da li su te prepreke ljudska bića, hiljadugodišnje kulture, šume, životinje ili čak reke i planine. Njihova namera je bila da civilizuju kontinent i da ga uključe u ciklus aktivnosti za koje se ovde, do tada, nije znalo: rad, štednju, investiranje, prodaju; u ciklus reprodukcije i neprestane akumulacije kapitala.

Glavna prepreka bila su ljudska bića koja su na ovom kontinentu živela hiljadama godina, bez Zakona, Vlasti i Crkve, uživajući u suncu, potocima, šumama, obilju biljnih i životinjskih vrsta i jedni u drugima. Ti ljudi su smatrali da je život cilj, a ne sredstvo koje treba da služi za ostvarenje "viših ciljeva". Na Civilizaciju uopšte nisu gledali kao deca na teglu s pekmezom, kao što su to razni Frenklini i Vašingtoni očekivali. Civilizacija nije imala mnogo toga da im ponudi; uglavnom nešto oružja, da bi zaštitili svoju slobodu od daljeg prodiranja Civilizacije. Radije su prihvatili smrt nego život sveden na rad, štednju, investiranje i trgovinu. U poslednjem očajničkom pokušaju da potisnu Civilizaciju i njene Blagodeti sve do mora i preko njega, u ustanku koji je danas poznat po nazivu jednog automobila,¹ njihovim ratnicima je uspelo da ove otimače zemlje potisnu iz čitavog Ontarija, Mičigena, Ohaja i zapadne Pensilvanije. Zbog tog beskompromisnog otpora Civilizovani su ih nazvali Divljacima. To je Civilizovanima dalo pravo da ih istrebe bez ikakvih obzira: "Pošaljite im ćebad zaraženu boginjama", naredio je jedan od vojnih zapovednika zaduženih za istrebljenje.

Nedavno obeležena dvestogodišnjica američke nezavisnosti posvećena je sećanju na dan kada su, pre deset generacija, otimači zemlje, špekulanti i njihovi saveznici rešili da ubrzaju istrebljenje nezavisnih naroda zapadno od Three Miles Island. Kraljevska

¹ "Pontijakov rat"; videti napomenu br. 2 iz eseja *Stalna privlačnost nacionalizma*. (nap. prev.)

administracija je bila suviše daleko da bi na pravi način zaštitila investicije, a bila je i feudalna, što znači da se njeni interesi nisu uvek poklapali sa interesima špekulanata; šta više, ta administracija je čak insistirala na obavezama preuzetim kroz ugovore sklopljene sa Divljacima. Tako se javila potreba za efikasnim aparatom koji bi bio pod direktnom kontrolom špekulanata i u potpunosti posvećen zaštiti njihovih interesa. Neformalne graničarske organizacije poput Pakstonovih momaka su tako istrebile stanovništvo jednog izolovanog sela u toj oblasti.² Ali, te graničarske jedinice su bile male i privremene, u velikoj meri zavisne od dobrovoljnog pristanka svakog pojedinca, slično kao kod indijanskih ratnika; samim tim, to nisu bile prave policijske jedinice. Zato su se špekulanti udružili sa idealistima i sanjarima, i pod zastavom Slobode, Nezavisnosti i Sreće, preuzeli vlast, vojsku i policiju u svoje ruke.

Pre stopedest godina, efikasni aparat za podršku napredovanju kapitala već je bio dobro formiran. Vojne i policijske organizacije zasnovane na komandnoj hijerarhiji i poslušnosti, a ne na dobrovoljnom pristanku, bile su poptuno spremne za pohod na narode koji su se ovakvoj vrsti mobilizacije odupirali dvadeset hiljada godina, a verovatno i mnogo duže. Kongres je doneo jednu od najizričitijih mera u tom smislu: Zakon o izmeštanju Indijanaca.³ Za samo nekoliko godina, sve što je pružalo otpor, sve aktivnosti koje nisu bile aktivnost kapitala, bile su izmeštene zapadno od oblasti Three Miles Island ka Misisipiju, a južno od Mičigena ka Džordžiji. Vlada, koja će uskoro postati jedna od najmoćnijih na svetu, nije više morala da se oslanja samo na boginje ili na iznenadne napade i masakre; ona je sprovodila Zakon o izmeštanju prevarantskom kombinacijom garancija, obećanja i nasilja. Preostala slobodna plemena nisu mogla da prihvate ta obećanja i da u isto vreme ostanu slobodna. Izabrala su da ostanu slobodna i tako su poslednji slobodni ljudi između Three Miles Island i Misisipija bili proterani.

Doseljenici koji su naselili planski ispražnjenu zemlju, čiji je vazduh još mirisao na dojučerašnju slobodu, pretvorili su beskrajne šume u džinovske replike pakla kojeg su ostavili za sobom. Drevne staze i šume su nestale; šume su bile spaljene; staze su bile ispresecane putevima za što brže kretanje kapitala. Radost je prestala da bude jedini smisao života; život je postao sredstvo, a profit jedini cilj. Beskrajno mnoštvo kulturnih formi bilo je svedeno na jednoličnu rutinu: radi, štedi, investiraj, kupujprodaj, svodi račune, od jutra do mraka. Sve nekadašnje aktivnosti, uz mnoštvo novih, bile su preobražene od izvora radosti u izvor profita. Kukuruz, pasulj i tikva, "tri sestre" koje su nekadašnji stanovnici ove oblasti poštovali i voleli, sada su bili samo roba; oni koji su morali da ih seju i žanju nisu to radili da bi uživali u njima kao hrani, na gozbama i svečanostima, već samo zato da bi ih prodavali na tržištu. Lagodno baštovanstvo zamenio je mukotrpan rad na velikim farmama, šumske staze su postale železničke pruge, hodanje je uzmaklo pred kloparanjem džinovskih pokretnih peći na ugalj, kanui su bili potisnuti plovećim gradovima koji su zacrnjivali vazduh dimom spaljenog drveća. Kao što su "tri sestre", zajedno sa ostatkom familije, bile degradirane na status robe, tako je i drveće postalo samo drvna građa, a životinje meso; čak su i putovanja, pesme, mitovi i priče ovih novih stanovnika kontinenta postali samo roba.

² Pokolj Saskvehenok Indijanaca iz sela Konestoga, Pensilvanija, 1763. (nap. prev.)

³ Zakon donet 26. maja 1830, za vreme mandata jednog od najvećih progonitelja i ubica Indijanaca u američkoj istoriji, južnjačkog predsednika Endrju Džeksona. (nap. prev.)

To su zaista bili novi stanovnici: prvo nekoliko stotina, zatim nekoliko hiljada, na kraju milioni. Kada se uvoz robova konačno završio, novi kontigenti seljaka uvoženi su iz zaostalih država postfeudalne Evrope. Njihovi preci su još pre mnogo generacija izgubili svako sećanje na slobodu. Nekadašnji napoličari velikih zemljoposjednika i lordova-trgovaca, stigli su u novu zemlju unapred želeći upravo ono što je kapital imao da im ponudi; degradacija života koju je kapital uvek podrazumevao, za njih je bila sloboda u poređenju sa onim što su imali kao jedinu referentnu tačku. Sa parcelama koje su im prodali zemljišni špekulatnti, do kojih su ih prebacivali železnički špekulanti, opremljeni oruđima i alatom kupljenim od trgovaca opremom, zaduženi kod bankara, skućeni i obučeni od trgovačkih kuća koje su ih snabdevale i ostalim potrepštinama uz marže koje nijedno prethodno doba ne bi smatralo "poštenim", ti dođoši su ponosno izveštavali svoje rođake iz starog kraja kako su konačno postali svoje gazde, slobodni ljudi. Ali, duboko u svojim praznim stomacima i izmučenim srcima osećali su pravu istinu; da su bili robovi jednog gospodara koga je bilo još teže imenovati, još okrutnijeg i udaljenijeg od starih feudalnih lordova, čija se smrtonosna snaga, poput radioaktivnosti, mogla samo osetiti, ali ne i videti. Sada su bili zaprežna stoka kapitala. Oni koji su završili po fabrikama, kao "izvršioци" i "nekvalifikovani radnici", nisu imali čime da se pohvale u svojim pismima; u starom kraju se, na svakom koraku, još uvek disalo slobodnije.

Vek nakon ustanka vezanog za ime Pontijaka, usledio je vek ispunjen očajničkim pokušajima Pontijakovih naslednika da zaustave dalje napredovanje kapitala; neki farmeri-došljaci takođe su počeli da se bore protiv daljeg svođenja na sluge železničkih, trgovačkih i finansijskih kapitalista. Siromašni farmeri su pokušali da stanu za vrat raznim Rokfelerima, Morganima i Gouldima, ali njihova pobuna je bila samo bleđa senka ranijih pokušaja Otava, čipeva, Delavare i Potavatomu Indijanaca. Farmeri su se ustremili na ličnosti, ali su se i dalje držali istih onih kulturnih vrednosti koje su ih i osuđivale na neprestanu degradaciju. Samim tim, bili su beskrajno daleko od ideje da se ujedine i da prepoznaju kao svoj oružani otpor naroda iz Prerije, poslednjih koji su pokušali da spreče da se čitav kontinent pretvori u ostrvo kapitala. U toj borbi bili su poraženi od strane modernih Asiraca (ili modernih sovjetskih socijalista), koji su na njih primenili poznate metode: masovnu deportaciju, koncentracione logore, masakre nenaoružanih zarobljenika i besmučno ispiranje mozga u režiji vojnih i misionarskih plaćenika.

Ma koliko da su bili militantni i hrabri, pobunjeni farmeri su retko stavljali zadovoljstvo i sam život iznad rada, štednje i zarade; utoliko lakše je njihov pokret bio podriven prodorom radikalnih političara, koji su želju za novim životom izjednačili sa željom za novim Vođom. Ovaj podriveni, falsifikovani populistički pokret postao je model po kojem je oblikovan budući radnički pokret. Političari koji su sahranili populizam, bili su prethodnici beskrajnog niza novih, monaških sekta, uređenih po uzoru na jezuite, koji su svu istinu i dogmu izvlačili iz ove ili one komunističke, socijalističke ili anarhističke Svete knjige. Spremni da iskoriste svaku eksploziju nezadovoljstva, ti saboteri su sputavali pobunu za pobunom, namećući svoju doktrinu, organizaciju i vođstvo ljudima koji su se borili za svoje živote. Ti klovnovi, po kojima je stvar bila samo u tome da se naslovne strane novina ukrase njihovim njuškama i govorima, na kraju su i sami postali kapitalisti koji su na tržište izneli jedinu robu za koju su bili iskreno zainteresovani: ljudski rad.

Početak XX veka, kada je sav delotvorni otpor bio uništen, sa pseudoopozicijom koja je bila samo sredstvo za dalju redukciju ljudske aktivnosti na puku varijablu kapitala, aparat koji je ostvario čitave generacije profita uspeo je da uništi sve spoljne

prepreke za svoje dalje napredovanje. Tu su i dalje bile neke unutrašnje prepreke: razne frakcije samog kapitala, Vanderbilts, Gouldi i Morgani, koji su neprestano okretali jedni na druge svoju artiljeriju, preteći da iznutra unište čitavu strukturu. Rokfeler i Morgan su bili pioniri u "spajanju", stvaranju kombinacije različitih frakcija. Finansijski špekulatni su počeli da investiraju novac jedni u druge, u kompanije i projekte svojih partnera i da razmenuju menadžere na najvišim rukovodećim funkcijama. Na taj način su uspevali da obezbede prosperitet svakoj jedinici unutar tog sistema. Osim retkih preživelih privatnih i porodičnih carstava, vlasnici svih ostalih kompanija bili su samo najamnici koji su se od ostalih zaposlenih razlikovali jedino po visini primanja. Zadatak menadžera bio je da uklanjaju sve prepreke, ljudske ili prirodne, sa samo jednim ciljem: da stvore uslove za neometano delovanje svih oblika preduzetništva koji zajedno čine kapital.

Pre samo dve generacije, fizičari i hemičari u službi kapitala otkrili su da sva materija iznad i ispod površine zemlje nije jedini mogući izvor profita. Pokazalo se da su oslobođena "jezgra" nekih materija naročito pogodna za eksploataciju. Destrukcija materije na atomskom nivou, koja je prvo vodila ka stvaranju najmonstruoznijeg oružja koje je ljudski rod ikada smislio, sada je proizvela novu robu. Do tada su zelenaški zajmovi, putarine i trgovačke marže, kojima se zarađivalo na račun farmera, kao i odavno nestale šume i životinje, prestali da budu značajni izvori profita. Kompanije za eksploataciju i trgovinu energentima, sa monopolom na proizvodnju uranijuma i nafte, postale su moćnije od bilo koje države koja na lokalnom nivou može da igra samo ulogu policajca. U kompjuterskim centrima ovih carstava zdravlje i životi "prihvatljivog" broja ljudi procenjuju se u odnosu na "prihvatljivi" raspon dobitka ili gubitka. Potencijalni otpor tim kalkulacijama kontroliše se mešavinom starih trikova: garancijama, obećanjima i nasiljem.

*

– Trovanje stanovništva istočne Pensilvanije kancerogenom radijacijom od strane sistema koji značajan deo svoje aktivnosti pravda potrebom "odbrane" od nuklearnog napada,

– trovanje hrane i životnih resursa preostalog stanovništva kontinenta, kao i zatvaranje svake perspektive pred farmerima koji su poslušno služili trgovačkim interesima kapitala,

– pretvaranje u minsko polje, upotrebom najmoćnijih eksploziva i otrova, čitavog kontinenta čiji su stanovnici sve do skora bili ljudi za koje je jedina svrha života bila da uživaju u vazduhu, suncu, drveću, životinjama i jedni u drugima,

– perspektiva kontinenta prekrivenog radnim logorima, sa čijih zvučnika odjekuje "Nema potrebe za panikom; situacija je stabilna i pod kontrolom"

...sve to nije samo "nesrećan slučaj". To je nužna posledica sadašnje faze tehnološkog Progres, tog Frankenštajna, Kapitala, za kojeg su revolucionarni menadžeri tvrdili da je sam po sebi "neutralan" i da je stvar samo u tome da se stavi pod njihovu kontrolu.

Tokom poslednja dva veka kapital se razvijao uništavajući prirodu, progoneći i gazeći ljudska bića. Sada je započeo frontalni napad i na svoje domaćine; njegovi kompjuteri sami procenjuju "isplativost" onih koji su sebe smatrali za njegove najveće korisnike.

Kada bi se duhovi mrtvih ponovo pojavili među živima, ratnici Otava, čipeva i Potavatomija mogli bi da nastave bitku koju su započeli pre dvesta godina, pojačani snagama Dakota, Probušenih Noseva, Jana, Medoka i mnogih drugih plemena čiji su jezici zauvek nestali. Samo takav duh bi mogao da stane za vrat kriminalcima koji se

inače nikada neće naći pred nekim sudom. Svi ti agenti kapitala bi onda mogli da nastave sa svojom rutinskom radi-štedi-kupuj-prodaj praksom, mučeći jedni druge garancijama, obećanjima i nasiljem, zatvoreni iza plutonijumskih vrata svojih urušenih i izolovanih nuklearnih jazbina.

1979.

Fredi Perlman

(1934-1985)

1934: Rođen u Brnu, čehoslovačka, 20. avgusta.

1938: Porodica Perlman emigrira u Boliviju (Cochabamba), neposredno pre napada nacista na čehoslovačku. Umesto dva, lokalna administracija dodeljuje malom Frediju samo jedno D (Fredy), što je i zadržao.

1945: Perlmanovi prelaze u SAD. Posle Alabame, Bruklina i Kvinsa, porodica se ustaljuje u mestu Lejksajd Park (Kenatki), gde Fredi završava srednju školu.

1952-1955: Studije na Državnom koledžu Morhed u Kentakiju i UCLA, gde i diplomira.

1956-1959: Pohađa Kolumbija Univezitet, prvo kao student engleske književnosti, da bi se zatim usredsredio na filozofiju, političke nauke i evropsku književnost. Jedan od profesora bio je i S. Rajt Majls (C. Wright Miles), koji je izvršio veliki uticaj na mladog Perlmana. Upoznaje i ljubav svog života, Lorejn (Lorraine Nybakken).

Krajem 1959. Lorejn i Fredi sedaju na skuter i obilaze Ameriku, krećući se uglavnom sporednim putevima, brzinom od 25 milja na sat.

1959-1963: Lorejn i Fredi žive na istočnom Menhetnu. Učestvuju u mnogim antiratnim aktivnostima zajedno sa članovima Living Theater. Za Living Theater radi i kao štampar. U to vreme piše *The New Freedom: Corporate Capitalism* i pozorišni komad *Plunder*.

1963: U januaru odlaze za Evropu, uvereni da zauvek napuštaju Ameriku. Posle nekoliko meseci provedenih u Kopenhagenu i Parizu, u septembru stižu u Beograd. U junu iste godine Fredi je pokušao da se upiše na studije u čehoslovačkoj, ali tamo su ga proglasili nepoželjnim.

1963-1966: Upisuje postdiplomske studije na Ekonomskom fakultetu u Beogradu, gde i doktorira, s tezom "Struktura zaostalosti". Doktorira i na Pravnom fakultetu, s disertacijom "Uslovi za razvoj ekonomski zaostalih regiona". Tokom poslednje godine boravka u Jugoslaviji radio je kao član Instituta za planiranje Kosova i Metohije. Sve u svemu, prilično čudna epizoda i izbor tema za budućeg vodećeg kritičara religije Progres! U pismu kojim je podržala izdavanje ove knjige, Lorejn nam je potvrdila da je gubljenje svih iluzija u vezi tog koncepta počelo baš tada, a da je nakon maja 1968. sve krenulo potpuno drugačijim tokom.

1966-1968: Lorejn i Fredi se vraćaju u SAD. Žive u gradu Kalamazu, Mičigen, gde Fredi radi kao profesor ekonomije na Western Michigan University. Držao je predavanja iz uvoda u društvene nauke. Naišao je na veliki otpor kod nekih članova univerzitetskog Veća zato što je pokrenuo seriju predavanja koja su držali sami studetni, koji su i ocenjivali jedni druge. Tokom prve godine u Kalamazu zajedno sa Milošem Samardžijom, svojim nekadašnjim profesorom iz Beograda, prevodi *Eseje o Marksovoj teoriji vrednosti*, I. I. Rubina. Za ovu knjigu Fredi je napisao duži uvod pod naslovom *An Essay on Commodity Fetishism*, koji je kasnije objavljen kao posebno izdanje (1970).

1968-1969: U maju 1968, nakon dve nedelje predavanja u Torinu, Fredi stiže u Pariz, poslednjim vozom pred sam početak generalnog štrajka. Učestvovao u pobuni i radio pri Censier centru i sa fabričkim komitetom radnika Citroena. Po povratku u Kalamazu u avgustu 1968, zajedno sa Rožeom Gregoarom piše *Worker-Student Action Committees*, May 1968.

Tokom poslednje godine u Kalamazu Fredi napušta Univerzitet i zajedno sa prijateljima, uglavnom studentima, pokreće časopis Black & Red. Redakcija je bila u kući Perlmanovih, a štamparija pri Radical Education Project u obliženjem En Arbor.

U januaru 1969. završava *Reprodukciju svakodnevnog života*, esej-prekretnicu.

U proleće 1969. Lorejn i Fredi ponovo dolaze u Evropu. U Torinu Fredi drži dve serije predavanja, o ekonomskom razvoju i o društveno-ekonomskoj prirodi geta. Tu kupuju svog prvog fiću i kreću za Jugoslaviju. Nakon susreta sa prijateljima i kolegama sa Beogradskog univerziteta, Fredi piše esej *Revolt in Socialist Yugoslavia*.

Istim fićom Lorejn i Fredi napuštaju Jugoslaviju i obilaze prijatelje u Parizu, Frankfurtu, Firenci, Londonu, Amsterdamu, Oslu i Kopenhagenu.

U avgustu 1969. Lorejn i Fredi prelaze u Detroit. Tu piše *Incoherence of Intellectual* (o bivšem profesoru S. Rajtu Majlsu). Iste godine, zajedno sa Džonom Supakom i još nekoliko saradnika prevodi *Društvo spektakla* Gija Debora.

1970: Lorejn i Fredi pokreću Detroit Printing Co-op (kooperativu). Tu su tokom naredne decenije štampana sva izdanja Black & Red, kao i mnoge druge publikacije.

Lorejn i Fredi pomažu štampu i izdavanje Fifth Estate, časopisa koji je označio nov period u oblasti društvene kritike i razvio radikalno anticivilizacijsku platformu. U Fifth Estate objavljuje i neke od svojih najpoznatijih eseja: *Anti-Semitism and the Beirut Pogrom* i *The Continuing Appeal of Nationalism*.

1971-1976: Piše i prevodi nekoliko knjiga: satirični *Manual for Revolutionary Leaders: The Seizure of State Power* (pod pseudonimom Michael Velli i zajedno sa Lorejnom), *History of the Makhnovist Movement* (Aršinov), *The Unknown Revolution* (Volin) i *The Wandering of Humanity* (Žak Kamat). Počinje da svira čelo. Iste godine, 1971, Lorejn i Fredi putuju na Aljasku, kolima.

1976: Prva operacija na srcu. Nakon operacije učestvuje u pisanju i izvedbi "Who's Zerelli?", pozorišnog komada koji kritikuje autoritarni karakter medicinskog establišmenta. Iste godine pojavljuje se jedna od najpoznatijih Perlmanovih knjiga: *Letters of Insurgents*; roman-esej o sudbini radikalnih ideja, pokreta i pojedinaca, u formi pisama, objavljen pod imenima Sophia Nachalo i Yarostan Voček. Sofija Načelo/ Princip je lik iz koga je govorio Fredi, dok je lik Jarosnog čoveka (Yarostan Voček) bio posvećen Velimiru Morači, jednom od disidenata koga je progutao mrak jugoslovenskog socijalističkog raja (umro u zatvoru, početkom 1970-tih).

1977-1980: Počinje sa istraživanjem svetske istorije. Putuje u Tursku, Egipat, Evropu i obilazi mnoga istorijska mesta u SAD. Godine 1980. počinje sa pisanjem sveobuhvatne istorije oblasti Detroita pod naslovom *The Strait*, zamišljene kao priče iz ugla njegovih prvih stanovnika, Indijanaca iz oblasti Velikih Jezera. Ova knjiga je ostala nedovršena (prvo i poslednja poglavlja). U julu 1985. Fredi je procenio da bi mu za kompletiranje i objavljivanje knjige trebalo još 8-10 meseci.

1982-85: Fredi obustavlja rad na *The Strait* i počinje sa pisanjem *Against His-Story, Against Leviathan*, svog glavnog dela.

1983. Fredi postaje član sekcije čelista u Dearborn Orchestra s kojim u junu 1985. izvodi dela Mocarta i šumana u okviru programa Physicians for Social Responsibility. Iste godine izlazi i *Against His-Story, Against Leviathan*.

1985: Druga operacija na srcu. Ovog puta srce nije izdržalo. Umire pred kraj operacije, 26. jula 1985.

Hronologija je sačinjena na osnovu teksta objavljenog u Fifth Estate Vol. 20 #2, Indian Summer 1985, 10/7/85 i biografije *Having Little, Being Much: A Crhonicle of Fredy Perlman's Fifty Years*, Lorraine Perlman, Black & Red, 1989.

Bibliografija/ Veb arhive

Bibliografija

The New Freedom: Corporate Capitalism, 1961.

Plunder, 1962.

An Essay on Commodity Fetishism, 1970.

Worker-Student Action Committees, May 1968.

Incoherence of the Intellectual, 1970.

Manual for Revolutionary Leaders, 1972.

Letters of Insurgents, 1976.

Against His-Story, Against Leviathan, 1983.

Machine Against the Garden, 1985.

The Strait, 1988.

Najznačajniji Perlmanovi kraći eseji objavljeni su u zbirci *Anythig Can Happen* (Phoenix Press, London, 1992):

Anything Can Happen, 1968.

The Purpose of Red & Black, 1968.

I Accuse This Liberal University of Terror and Violence, 1969.

The Reproduction of Daily Life, 1969.

Revolt in Socialist Yugoslavia, 1969.

Ten Theses on the Proliferation of Egocrat, 1977.

Progress and Nuclear Power, 1979.

Anti-Semitism and the Beirut Pogrom, 1982.

The Continuing Appeal of Nationalism, 1984.

Prevodi

The Society of the Spectacle, Guy Debord, 1971/ 1977.

History of the Makhnovist Movement, Peter Arshinov, 1974.

The Unknown Revolution, Voline, 1969/ 1974.

The Wandering of Humanity, Jacques Camatte, 1975.

Biografija

Lorraine Perlman, *Having Little, Being Much: A Chronicle of Fredy Perlman's Fifty Years* (Black & Red, 1989)

Ovom bibliografijom su obuhvaćeni samo najvažniji Perlmanovi radovi. Većina navedenih eseja i knjiga su objavljeni za Black & Red, iako su se neki tekstovi prvi put pojavili u drugim publikacijama (najviše u Fifth Estate) ili u saradnji sa drugim izdavačima.

Black & Red
P. O. Box 02374
Detroit, Michigan 48202

Veb archive

Coalition Against Civilization
blackandgreen.org/fredy.html

John Moore: Prophets of the New World
blackandgreen.org/jm/writings.html

Sećanje na Fredija Perlmana

Džon Zerzan

Sa Fredijem sam prvi put stupio u kontakt 1975. godine. Tada je u izdanju Black & Red pripremao zbirku tekstova pod nazivom *Sindikati protiv revolucije*, u koju je uključio i moj tekst *Pobuna protiv rada*, koji se nešto ranije pojavio u izdanju Telosa. U isto vreme, Fredi me je upoznao sa redakcijom radikalne detroitske publikacije Fifth Estate.

Naš jedini susret dogodio se godinu dana kasnije, u San Francisku. On i Lorejn su proveli kod mene nekoliko dana tokom svog putovanja kroz Kaliforniju.

Ono što me je kod njega najviše zapanjilo bila je njegova energija, njegova žudnja za životom. Dok su se raspakivali, video sam kako iz torbe ispada bočica sa lekom koji je uzimao zbog srčanih problema. (Bio je to jedan "bapski lek", jedini lek koji je pristao da uzima, ispričala nam je Lorejn; nap. izd.) Lorejn mi je rekla da se uopšte ne obazire na lekarska uputstva, što je bilo očigledno, jer se nije odrekao jake, crne kafe i pušenja!

Sećam se i jednog izleta tokom te posete. Fredi i ja smo imali raspravu o Hegelu. On je insistirao na suštinskom značaju Hegela, kako sve počinje sa Hegelom, dok sam mu ja govorio da zaboravi na Hegela. Bilo je to u vreme kada se pojavila njegova knjiga *Letters of Insurgents*; ta knjiga je izvršila ogroman uticaj na ljude koje sam poznavao. Toliko sjajnih uvida, toliko izazovnih tvrdnji, posebno u odnosu na uobičajena levičarska dostignuća. Jedan prijatelj, koji je tada bio u zatvoru, a koji je knjigu pročitao pre mene, rekao mi je: "Sledeći put dođi u posetu tek kada pročitaš tu knjigu!"

Fredi je bio čovek tako živog duha, a opet potpuno otvoren i srdačan. S njim je uvek bilo zabavno. Suviše kasno sam shvatio da nam se više neće pružiti prilika da uživamo u druženju, kao što je to bilo tokom te njihove posete.

Nastavili smo da se dopisujemo sve do njegove smrti 1985. godine. Od Fredija sam mnogo naučio; uživao sam u njegovim tekstovima, u načinu na koji je primenjivao najrazličitija stilska rešenja. Koliko god da je bio odmakao u kritici civilizacije, kao i u drugim istraživanjima, siguran sam da bi otišao i dalje, da je mogao da sa nama ostane bar malo duže.

Judžin, Oregon, 15. decembar 2002.